
VE RI
TAS

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1896—1897.

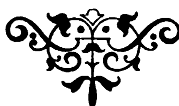

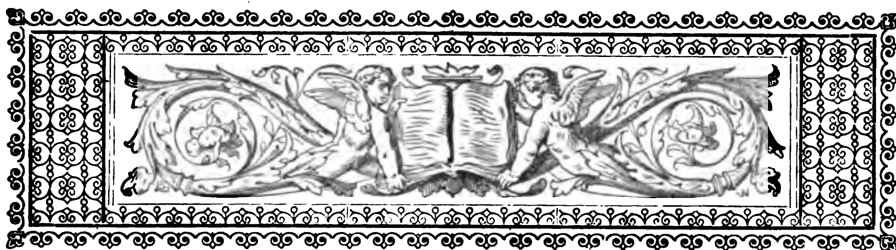
GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP. — 1897.

Gedrukt bij Erven B. van der Kamp, Groningen.

Kampen:	mr. J. Nanninga Uitterdijk, *archivaris der gemeente.*
Leeuwarden:	mr. I. van Sloterdijk, *archivaris der gemeente.*
Oostburg:	P. de Hullu Hz., „ „ „
Sittard:	A. Arnoldts, „ „ „
Vlaardingen:	IJ. Schuytemaker, „ „ „
Vlissingen:	C. P. J. Donimisse, „ „ „

1896/7. No. 1.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Berichten, enz.

De jaarlijksche algemeene vergadering der Vereeniging zal dit jaar te Leiden op 17 Juni a.s. plaats vinden. Daar zullen blijkens de agenda aan de orde zijn eenige stellingen omtrent de opleiding van Nederlandsche archivarissen, te verdedigen door mr. J. E. HEERES.

In de op 14 Mei j.l. gehouden vergadering van den gemeenteraad te Doetinchem is definitief besloten tot overbrenging van het belangrijk archief der gemeente naar het rijksarchiefgebouw te Arnhem en zulks om vernieling door brand te voorkomen.

De overbrenging geschiedt voor de gemeente geheel kosteloos, terwijl zij zich natuurlijk al hare rechten kan voorbehouden.

De Hooge Raad deed 2 Mei j.l. uitspraak in de zaak van den rijksarchivaris in Limburg tegen den burgemeester van Roermond betreffende de aldaar bewaarde archieven en besliste dat de rijksarchivaris terecht in kort geding voor den president der rechtbank te Roermond is gedagvaard, daar het doel van het kort geding zou gemist worden, wanneer de partijen zich niet konden wenden tot den rechter van de plaats waar de onmiddellijke voorziening wordt vereischt (in casu Roermond). Ten aanzien der bewering dat verkeerdelijk de last*hebber* van den Staat (de rijksarchivaris) is gedagvaard in plaats van den lastgever, overwoog de raad o a. dat met art. 1844 B. W. niet in strijd is 's Hofs beslissing dat de aard der zaak meebrengt dat de ambtenaar, tegen wiens beweerde onrechtmatige handelingen eene onmiddellijke voorziening wordt gevraagd, rechtstreeks als zoodanig voor den president mag worden gedagvaard.

Mitsdien is het cassatieberoep verworpen en alzoo gehandhaafd de beslissing van het Hof te 's-Hertogenbosch, waarbij de Rijksarchivaris in het ongelijk is gesteld.

De opleiding van Nederlandsche archivarissen.

Het is van algemeene bekendheid en ik constateer het hier dan ook alleen, omdat ik een aanloopje noodig heb om te komen waar ik wezen wil, dat (in tegenstelling met wat het geval is in verschillende andere landen) geene bewijzen van bekwaamheid worden gevorderd van hen, die naar een wetenschappelijke betrekking dingen bij ons archiefwezen. Het al of niet geschikt zijn van candidaten, welke zich aanmelden voor de vervulling eener vacature, is geheel overgelaten aan het bon plaisir van hen, aan wie het recht tot de benoeming ten deze toekomt. Nu is voor een dergelijk stelsel wel iets te zeggen. De *Stoszseufzer* van Damas naar een verlicht despotisme zal wel eens bij ieder weerklank vinden of hebben gevonden bij de regeling van een of ander wat regeling behoeft. Despotisme toch kan bezwaren ter zijde stellen, waarmee rekening moet worden gehouden door iemand, welke gebonden is aan vaste regelen en daarbuiten niet mag treden. Zoo in ons geval. Zooals de toestand nu is, kan de regeering van het rijk of van gemeenten, welke een vacature bij het archiefwezen moeten vervullen, met volkomen vrijheid handelen. Zij kan, zonder angstvallig te letten of de candidaten wel de noodige diploma's op zak hebben, uit hen die zich aanmelden een keuze doen en daarbij letten niet alleen op kundigheden, welke wèl, maar ook op andere eigenschappen, welke nìet in een examenprogramma kunnen worden omschreven. Dit is wezenlijk een niet licht te schatten voordeel.

Maar — alleen wanneer de despoot (om Damas' terminologie te blijven gebruiken) verlicht is. Zoodra men te doen heeft met gezaghebbenden, welke geen belang in de zaak stellen, desnoods niet weten waar het eigenlijk om handelt, zal een dergelijke vrijheid dikwijls een gevaar blijken te zijn, is zij in elk geval een niet licht te ernstig te schatten nadeel. En wij weten allen, hoe het hier te lande daarmede staat. Mogen we, waar het het rijksarchiefwezen geldt, onder de tegenwoordige omstandigheden gerust zijn, die omstandigheden kunnen veranderen en er kunnen trouwens andere werken, welke die gunstige neutraliseeren: kortom geen zekerheid bestaat, dat geene kentering ten kwade kan komen in den toestand. En bij de gemeentelijke autoriteiten? De belangstelling in het archiefwezen wordt grooter ook bij vele van haar, maar zij moet dan ook bij vele anderen nog heel wat grooter worden, voordat zij een fatsoenlijke lengte heeft bereikt; en, zoolang die belangstelling nog steeds net als Tom Pouce als rariteit in een kermistent zoude kunnen worden tentoongesteld, zoolang staan wij steeds bloot aan allerlei verrassingen bij de vervulling van vacatures bij het Nederlandsche archiefwezen. Het spreekt wel van zelf, dat bij ieder van ons, die het groote belang van een goed ingericht archiefwezen voor wetenschap en praktijk inzien en steeds hooger en hooger aanslaan, de vraag wel eens

is gerezen, op welke wijze dat bezwaar geheel of gedeeltelijk zoude kunnen worden opgeheven. Toen mij nu eenigen tijd geleden de noodzakelijkheid gesuggereerd werd, dat ik nu eens op onze jaarvergadering met stellingen voor den dag moest komen, was de keuze van theses dan ook niet moeilijk. Zij zouden handelen over de opleiding der Nederlandsche archivarissen. De formuleering was lastiger. Opzettelijk treed ik hier niet in bijzonderheden: voor het behandelen daarvan vind ik — ik gaf van die meening reeds meer blijk — onze jaarvergadering allerminst geschikt. Ik wil het slechts daarheen trachten te leiden, dat onze vereeniging zich *in het algemeen* uite ten aanzien van deze belangrijke aangelegenheid.

Nog een enkel woord vóór ik mijne stellingen terneerschrijf: een woord van verontschuldiging. De gewoonte is, dat gelegenheid wordt gegeven over stellingen, in de jaarvergaderingen te verdedigen, een schriftelijke gedachtenwisseling te houden in ons orgaan. Toen ik op mij nam theses te bespreken, was ik echter zóó overkropt met werk, dat ik geen tijd vond, dadelijk met de formuleering en toelichting daarvan te beginnen. De redacteur van ons tijdschrift was zoo welwillend, de publiceering van het vorige nummer zoo lang hij kon te vertragen, maar zij kwam toch nog te vroeg. En ik stelde zijne welwillendheid zoo weinig op prijs, dat ik die (hij moge het mij vergeven!) lastig vond en zuchtte: „toe, geef nu maar gauw uit, dan heb ik tijd tot een volgend nummer!" Maar de straf volgde op de misdaad. Het nummer was nog ternauwernood verschenen, of ik kreeg alweer een brandbriefkaart en moest tòch aan 't werk. Moge de belangstelling, ik had haast gezegd de nieuwsgierigheid, der leden onzer vereeniging, die ongetwijfeld sterk is geprikkeld door het ontbreken van stellingen in het laatst verschenen nummer, niet al te zeer verkoeld worden door het weinig prikkelende van de stellingen zelf, die al zeer eenvoudig zijn.

STELLINGEN.

1. Bepalingen zijn wenschelijk, welke de vereischten regelen, waaraan zij moeten hebben voldaan die naar een wetenschappelijke betrekking willen dingen bij het Nederlandsche (rijks-?) en Nederlandsch-Indische archiefwezen.

2. Een academische opleiding, hoewel gewenscht, is niet bepaald noodig. De eventuëel vast te stellen bepalingen dienen dus zóó te worden ingericht, dat zij, die geene academische opleiding hebben genoten, niet zijn uitgesloten van de mogelijkheid tot mededinging.

3. Het *non bis in idem* dient in de vast te stellen bepalingen te worden gehuldigd: bij het beoordeelen der geschiktheid van candidaten

krachtens die bepalingen dient (volgens strikt te omschrijven regelen) rekening te worden gehouden met diploma's van met een ander doel goed afgelegde examens en met testimonia.

TOELICHTING.

De grondslag van de eerste mijner stellingen is de noodzakelijkheid, waarborgen te bezitten, dat slechts geschikte personen tot een wetenschappelijke betrekking bij ons archiefwezen worden toegelaten. Het klinkt eenigszins vreemd, deze stelling te verdedigen in een vergadering als onze jaarlijksche bijeenkomst, bestaande geheel uit mannen, welke aan een dergelijke regeling nooit zijn onderworpen geweest. Maar deze omstandigheid bewijst natuurlijk niets tegen de stelling zelve. Zij kan dan ook verder onbesproken worden gelaten.

Verder pleit vóór haar, dat, worden dergelijke bepalingen gemaakt, de mogelijkheid wordt afgesneden tot sollicitatiën van geheel onbevoegde personen, van timmermans, aannemers, gepasporteerde onderofficieren, boekbinders, inspecteurs van politie, die wel eens zijn voorgekomen op het lijstje der „gegadigden". Belachelijk! natuurlijk, maar toch een bewijs hoe hoog onze wetenschap in de schatting van het publiek eenige jaren geleden stond, misschien nog staat, aangeschreven. „Bij het publiek?" hoor ik vragen. „Wat kan dat toch eigenlijk schelen?" Oppervlakkig beschouwd, schijnt die vraag gewettigd en is een *odi profanum vulgus* op zijn plaats, maar bij nadenken niet. Immers de positie der archivarissen is, zoo goed als die van ieder ander ambtenaar, wel degelijk mede afhankelijk van de waardeering, die zij ondervindt bij het hochgeneigten Publikum. Meer dan dat, juist een deel van het „publiek", raadsleden, leden van de Tweede Kamer, enz. kunnen invloed, beslissenden invloed op die positie uitoefenen. Ja, sommigen van hen *moeten* dit doen bij het vervullen van vacatures enz., ook al weten zij geen tittel of jota af van de eischen, welke de betrekking van archivaris stelt aan hem die haar bekleedt. Zijn nu de vereischten omschreven, noodig voor hen welke naar een archivarisplaats willen dingen, dan loopen de genoemde autoriteiten minder gevaar van het doen van een minder goede keuze en is aan het verdere publiek een middel tot vergelijking aan de hand gedaan met andere categorieën ambtenaren. En het lijdt geen twijfel, of die vergelijking zal gunstig uitvallen voor de archivarissen, wanneer het publiek ziet, welke vereischten gesteld worden voor hen, die een plaats vragen in hunne gelederen.

Een ander voordeel nog zal moeten volgen, indien de beginselen, in stelling 1 neergelegd, in bindende bepalingen worden omgezet. De regeering van rijk en gemeenten zal dan verplicht zijn, met de vereischten, door haar voor een archivarisbetrekking gesteld, rekening te houden ook

bij het regelen der bezoldigingen aan die betrekking verbonden. Zij zal *moeten* doen ophouden het zonderlinge en ontmoedigende verschijnsel, dat de werkzaamheden van een archivaris over 't algemeen zooveel lager worden gehonoreerd dan andere werkzaamheden, die daarmede kunnen worden vergeleken. Zij zal dat *moeten* doen, omdat dan geen personen zich zullen *kunnen* aanmelden, welke een archivarisbetrekking ambiëeren, alleen omdat zij een baantje zoeken. Zij zal nooit bij het vervullen van archivarisbetrekkingen de questie van vraag en aanbod kunnen overwegen. Zij zal dan slechts hebben te zeggen: deze werkzaamheden vorder ik van een archivaris, de goede vervulling daarvan is mij dit waard, voor eenige zekerheid van een goede vervulling stel ik vooraf deze eischen. Buitengesloten zal dan zijn de mogelijkheid, dat een of andere zuinige autoriteit bezuinigen gaat op de bezoldiging van archiefambtenaren, omdat hij gegronde hoop heeft, dat er toch wel sollicitanten zullen komen opdagen, daar immers geen blijken van bekwaamheden in een bepaalde richting worden *vereischt* in hen, die naar een dergelijke betrekking dingen.

Nog een paar opmerkingen ten opzichte van de eerste mijner theses. In de eerste plaats heeft het woord: „*wetenschappelijke* (betrekking)" een korte toelichting noodig. Ik wensch hierdoor in dit verband uit te sluiten die beambten, wier voornaamste bezigheden een niet wetenschappelijk karakter dragen, b.v. klerken, enz. De uitwerking van dit denkbeeld zal natuurlijk in de eventuëel vast te stellen voorschriften dienen te geschieden. Trouwens hierin zullen meer vraagpunten aan de orde komen. Zóó de quaestie omtrent volontairs: zullen deze, indien zij hier of daar plaatsing kunnen vinden, vooraf moeten voldoen aan de in deze stellingen bedoelde vereischten, of zal integendeel de gelegenheid moeten worden geschonken aan hen, die lust in 't archiefwezen gevoelen, om b.v. de in stelling 3 bedoelde testimonia gedurende een volontairschap machtig te worden?

Een belangrijker vraagpunt roer ik ter loops aan door de toevoeging van het, trouwens tusschen haakjes geplaatste en met een vraagteeken voorziene, woordje „rijks?" aan het woord „archiefwezen". Wensch ik het gemeentelijke archiefwezen van mijne stelling uit te sluiten? Natuurlijk allerminst. Immers dáár zullen bepalingen als die ik bedoel veel meer noodig zijn dan bij het rijksarchiefwezen. Maar — er is daarbij toch een groot bezwaar. Kleine gemeenten toch *kunnen* geene bezoldigingen beschikbaar stellen voor een archivaris, die eenigermate verband houden met de vereischten voor een dergelijken titularis, welke het gevolg zouden moeten zijn van de door mij gewenschte bepalingen. Indien nu de gemeenten eens gedwongen waren te kiezen tusschen òf het benoemen van geen archivaris òf het benoemen van een deskundige die voldaan had aan de bedoelde vereischten, dan zou het dikwijls kunnen, misschien met het oog op den toestand der kas moeten gebeuren, dat geen dergelijke

titularis werd benoemd en het archief dus aan zich zelf overgelaten. Gelukkig zal dit gevaar worden geneutraliseerd door de omstandigheid, dat menig candidaat-archivaris zich wel voor een tijd zal willen wijden aan een klein archief tegen kleine bezoldiging, met de bedoeling, praktische bekwaamheden te verwerven, in de hoop, dat deze hem later te pas zullen komen als hij voor beter bezoldigde archiefbetrekkingen solliciteert. Maar dit neemt niet weg, dat het bovengenoemde bezwaar blijft bestaan en ik voorzichtig meende te doen, voorloopig op deze questie niet dieper in te gaan.

Waarom ik ook het Nederlandsch-Indische archiefwezen in mijne stelling opneem? Om de eenvoudige reden, dat er geen enkel motief mij is te binnen gekomen, waarom ik dit zou buitensluiten. 't Is waar, bij een regeling zal het zijne bezwaren hebben, dezen tak van staatsdienst in éen adem te noemen met het archiefwezen van het Rijk in Europa, maar daar hier niet ingegaan wordt op den modus quo, maar alleen de wenschelijkheid wordt uitgesproken, behoeft dit geen reden te zijn, het Ned. Ind. archiefwezen hier niet op te nemen.

Wat stelling II betreft, ik kan hieromtrent zeer kort zijn. De voordeelen eener academische opleiding behoeven hier niet te worden uiteengezet. Maar aan den anderen kant heeft de praktijk geleerd, dat ook mannen, welke die opleiding niet hebben gehad, berekend zijn voor het vervullen eener wetenschappelijke betrekking bij het archiefwezen. Vandaar dat men hen, welke niet aan de Universiteit zijn gevormd, niet moet trachten buiten te sluiten, waar zij hebben getoond, de bekwaamheden te bezitten, welke voor een candidaat-archivaris worden geëischt.

Ook over de derde mijner stellingen behoeft niet breed te worden uitgeweid. Ik doe het best, door voorbeelden mijne bedoeling te verduidelijken. Men mag gerust aannemen, dat onder de vereischten zal worden opgenomen voldoende bekendheid der candidaten met onze vaderlandsche geschiedenis. Nu zou het geheel onnoodig wezen, aan hen, welke doctor zijn in de Nederlandsche letteren of een middelbare acte in de geschiedenis bezitten, nog eens blijken van bekwaamheid te vragen in de vaderlandsche geschiedenis, waar zij zich aanmelden tot het verkrijgen van een brevet van geschiktheid voor een plaats als wetenschappelijk ambtenaar bij ons archiefwezen. Iets dergelijks is het geval met hen, die het eindexamen b.v. eener Hoogere Burgerschool hebben afgelegd ten opzichte van vermoedelijk te vorderen voldoende bekendheid met het bekende trio moderne talen. Natuurlijk kunnen de voorbeelden nog in grooter getale worden vermeerderd. Het spreekt wel van zelf, dat deze vrijstellingen zeer nauwkeurig moeten worden omschreven, opdat van eenig misbruik geen sprake kunne zijn en alleen het doel, beperking van noodeloozen omslag, moeite, kosten misschien, worde bereikt.

Natuurlijk zal deze omschrijving nog nauwkeuriger dienen te zijn bij de vrijstellingen op grond van testimonia en toch meen ik hier ook bepaaldelijk die vrijstellingen te moeten bepleiten. Om bij het voorbeeld der Vaderlandsche geschiedenis te blijven: gesteld een doctor in de staatswetenschap heeft gevolgd colleges van een hoogleeraar in de vaderlandsche geschiedenis, dan zal veel te zeggen vallen voor een vrijstelling ten zijnen behoeve wat dit vak betreft, indien genoemde hoogleeraar hem een testimonium uitreikt, dat hij met in dit opzicht voldoende resultaten die colleges heeft gevolgd. Iets dergelijks zou kunnen plaats hebben met b.v. de colleges in het oude vaderlandsche recht.

Ik zou nog iets verder durven gaan. Een voorbeeld! Misschien komt onder de eventuëel te bepalen vereischten voor kennis der diplomatiek. Zou, zoolang aan onze Universiteiten in dit vak van studie niet officiëel onderwijs wordt gegeven, een testimonium, door een der (rijks-?) archivarissen uitgereikt aan een aspirant-candidaat, misschien niet in de plaats kunnen treden van een verder onderzoek naar zijn bekwaamheden op dit punt? Zeer zeker zou dit het geval kunnen zijn bij het beoordeelen van der candidaten bekwaamheden in het lezen van oud schrift.

Maar ten opzichte mijner derde stelling erken ik, dat bezwaren zich kunnen voordoen, welke zullen noodzaken, hoogst voorzichtig te zijn bij het doen van stappen in die richting. Vandaar de ruime bewoordingen, waarin ik die stelling heb trachten te formuleeren.

Trouwens met het opwerpen mijner theses heb ik slechts ten doel, te bevorderen dat onze vereeniging zich in 't algemeen en slechts over het beginsel uitspreke. Te discussiëeren over bijzonderheden schijnt mij — ik herhaal het — minder wenschelijk.

J. E. Heeres.

Boekbespreking.

Oorkondenboek van Groningen en Drenthe. Derde aflevering.

Al weder heb ik in deze aflevering van het Archievenblad de verschijning van eene aflevering van het Oorkondenboek aan te kondigen. Dit nieuwe stuk bevat ongeveer 140 akten uit de jaren 1335—1360 en is versierd met twee platen, die afbeeldingen van de zegels der stad Appingedam en van verschillende Groninger landschappen brengen. Uit den aard der zaak is hetgeen over de beide eerste afleveringen is opgemerkt, ook op deze toepasselijk. Men ziet, hoe de bewerkers ook voor dit gedeelte geene moeite hebben gespaard om het Oorkondenboek zoo volledig mogelijk te maken. Ook aan het familiearchief Hora Siccama,

dat eerst sedert kort in het Groninger depôt berust, is reeds een enkel stuk ontleend. Gelijk ik intusschen vroeger al gelegenheid had op te merken, zijn de bewerkers soms haast te volledig geweest, b.v. bij het opnemen van nr. 427, alleen omdat in dat stuk een zekere ANDREAS DE GRONINGEN voorkomt, ofschoon van eene bewijsbare betrekking tusschen dezen ANDREAS en de stad van Gruno niets blijkt. Men heeft eens gewild, dat voor het archief in Zeeland zekere akte werd aangekocht, alleen omdat er een „ROGIER DE ZEELANDER" in werd genoemd. Me dunkt, daarvoor was evenveel grond als voor het opnemen van nr. 427 in het Oorkondenboek.

Nog een paar opmerkingen om te toonen, dat ik deze aflevering met belangstelling heb doorgezien. Waarom is in nr. 340 sprake van het liber Yrsutus I en in nr. 469 alleen van het liber Yrsutus? In nr. 364 komt, geloof ik, eene drukfout voor. Het handschrift heeft daar het volgende: „Dat tho geven se uns ore watermole". De uitgevers willen dat corrigeeren in: „Dartho geven se uns" etc., maar hunne verandering strekt eigenlijk om te lezen: „Dartho tho geven se uns" etc. Overigens is mij het systeem, waarnaar dit stuk is uitgegeven, niet geheel helder. Het origineel is beschadigd en op verschillende plaatsen onleesbaar. Hier en daar is de lezing aangevuld uit een afschrift (A), maar soms zijn de ontbrekende letters eenvoudig ingevuld, zonder dat de bewerkers zich op het afschrift beroepen; „..fte" vullen zij niet aan tot „offte" zonder de autoriteit van A in te roepen, maar „...to" herstellen zij in „darto", zoo het schijnt, op eigen gezag. Waarom dit onderscheid in een geheel gelijksoortig geval?

Eindelijk nog eene enkele opmerking naar aanleiding van nr. 412 of liever van de aanteekening, die er aan is toegevoegd, waaruit blijkt, dat de bewerkers tot de ontdekking gekomen zijn, dat de onder dit nr. opgenomene opgave eigenlijk van omstreeks 1250 (in plaats van 1350) dateert. Waarom hebben zij het dan toch onder 1350 opgenomen, en het niet liever bij de aanvullingen en verbeteringen ingelascht op het juiste jaar? Bovendien moet ik bezwaar maken tegen het dateeren van het stuk „omstreeks 1350", wat geschied is in de veronderstelling, dat het voor het eerst in het rechtsboek van WSTINC voorkwam. Het rechtsboek is in 1342 geschreven; in de boven vermelde onderstelling had nr. 412 dus van omstreeks 1340 gedateerd moeten worden. Nog zij hier opgemerkt, dat in deze uitgave, in strijd met het gewone gebruik, zoo ik meen, oorkonden, waarvan niet blijkt, in welke maand zij gegeven zijn, en andere, die slechts „omstreeks" zeker jaar zijn gesteld, aan het hoofd der stukken van hetzelfde jaar voorkomen en niet aan het einde. Op zich zelf is dat natuurlijk volmaakt onverschillig, maar zou het niet wenschelijk zijn, dat hierin uniformiteit verkregen werd?

Men ziet, het zijn bedenkingen van ondergeschikten aard, die ik ter

sprake heb gebracht, en zoo het een werk van minder beteekenis betrof, zou ik ze zeker achterwege hebben gelaten. In dit geval meende ik ook op kleine vlekjes te moeten wijzen.

Middelburg, April 1896. R. Fruin Th.Azn.

Litteratuurkroniek

door

Mr. J. E. Heeres.

(Schrijvers en uitgevers, die werken in dit Tijdschrift wenschen besproken te zien, gelieven ze te zenden aan de redactie.)

Rogier Adriaan van Zuylen [Taxandria, 1895, bldz. 102—105].

Van Zuylen werd in 1806 geboren. Na als ambtenaar ter Provinciale Griffie van Noordbrabant zijn loopbaan te zijn begonnen, doorliep hij later verschillende rangen aan de Gemeentesecretarie te 's Hertogenbosch. Als commies maakte hij in 1850 kennis met het oud-archief der stad, „dat zeer belangrijk, doch, even als in dien tijd de meeste gemeente-archieven van ons land, volstrekt niet geordend of geïnventariseerd was". Hij trachtte het te ordenen en in 1860 kon worden uitgegeven een door hem samengestelde Inventaris. Spoedig daarop tot commies-archivaris aangesteld, bleef hij zijne beste krachten aan de aan zijne zorgen toevertrouwde verzamelingen wijden, totdat hij in 1877 den dienst der gemeente verliet. In 1894 overleed Van Zuylen te Amsterdam.

J. E. Heeres. Bouwstoffen voor de geschiedenis der Nederlanders in den Maleischen Archipel. III. [De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië. Verzameling van onuitgegeven stukken uit het oud-koloniaal archief. Tweede Reeks. (Buitenbezittingen), III.] — 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1895. (8°). X, LXXXVI, 503, XXIII bldzz. (*f* 8.—.)

Zooals bekend is, verscheen in 1862 het eerste deel eener verzameling stukken uit het oud-koloniaal archief, betreffende de opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië, uitgegeven en bewerkt door Jhr. Mr. J. K. J. De Jonge. Na de eerste jaren der Nederlandsche koloniale geschiedenis tot 1610, den tijd van het instellen van een centraal Nederlandsch gezag in Azië, het Gouverneur-Generalaat, in het algemeen te hebben behandeld, bepaalde deze auteur zijne verdere onderzoekingen tot Java. Hij mocht deze reeks niet voltooien, en zij werd na zijn dood voortgezet door M. L. Van Deventer, die in 1888 het dertiende en laatste deel dezer serie uitgaf, hetwelk zich uitstrekte tot 1811, toen door de verovering van Java door de Engelschen een eind aan het Nederlandsch-Fransch koloniaal bestuur werd gemaakt.

Inmiddels had Dr. P. A. Tiele een tweede reeks aangevangen, welke de geschiedenis der Nederlanders in den Maleischen Archipel buiten Java tot onderwerp had. In 1886 verscheen daarvan het eerste deel. De dood verrastte dezen historicus, toen met het ter perse leggen van deel II reeds was begonnen. Mr. Heeres nam zijn taak over en schreef de inleiding voor dit deel. Thans is deel III verschenen Het doel van deze reeks is het uitgeven der belangrijkste van elders niet bekende documenten en het toelichten daarvan in een inleiding, die niet wil zijn een geregeld geschiedverhaal, maar slechts wil trachten licht te laten vallen op de gepubliceerde archivalia.

Dit derde deel behandelt de jaren 1640 tot 1649, de periode dus, welke de laatste jaren in zich besluit van het Gouverneur-Generalaat van Antonio Van Diemen, gestorven 1645, en het bestuur van Van der Lijn, een glanspunt dus in onze koloniale geschiedenis. Den Portugeezen trof de grootste slag, die hun konde treffen wat hunne staatkundige positie in den Archipel betrof, door de verovering door de Nederlanders van Malakka in 1641. Van nu af was die positie bijna tot niets teruggebracht, al bleven zij niet gering te schatten handelsconcurrenten. De Engelschen waren lastig, niet meer gevaarlijk; de Spanjaarden teruggedrongen in een uithoek der Molukken; de Denen eene quantité négligeable. Wat de verhouding der Nederlanders tegenover de inlandsche vorsten en volkeren betreft, de potentaten van Java en Sumatra en de sultan van Makassar waren ten zeerste onder den indruk der machtsontwikkeling dezer Westerlingen; Banda was geheel een Nederlandsch wingewest; Ambon lag aan de voeten van den overwinnaar, al wilde het zich niet overwonnen verklaren en al dreigden dáár nieuwe gevaren voor de Oost-Indische Compagnie; Ternate schikte zich naar de politiek dier handelsvennootschappij; op Solor en Timor werd de Nederlandsche invloed versterkt. Op bevel van Van Diemen en Van der Lijn werd het Oosten van den Archipel steeds meer en beter onderzocht.

Mr. Heeres tracht in de inleiding de politiek der Compagnie, zooals die zich uitte in de handelingen harer ambtenaren in het Oosten, te schetsen en de tegenstelling aan te toonen, die meer en meer ontstond tusschen de politiek der Bewindhebbers, een zuivere bekrompen handelsstaatkunde en die van het Opperbestuur in Indië, die, hoewel zij natuurlijk den handel als grondslag hunner staatkunde *moesten* aannemen, toch ook, veel meer dan de Bewindhebbers, zich als de bestuurders van een staatkundige mogendheid gingen beschouwen. Hij vat de gevolgen van deze gemengde, maar bijna steeds zegevierende, politiek aldus samen:

„Op beslist vijandelijken of op gespannen voet met andere Europeesche volkeren in het Oosten; de monopolie- of privilegiecontracten met inlandsche vorsten met kracht gehandhaafd even als het monopoliestelsel, in de landen aan ons onderworpen; een schijnvriendschap met de inlandsche vorsten, wier belangen met die der Compagnie in botsing kwamen, zonder dat vooralsnog die botsing voor haar een ernstige bedreiging was; een goede verhouding met die potentaten, van wie de belangen der Compagnie voorloopig in 't geheel niets hadden te vreezen, terwijl de handel op hunne landen wederzijdsch voldoende winsten opleverde; nergens bemind, overal ontzien."

W. VAN GEER. De opkomst van het Nederlandsch gezag over Ceilon. Eerste gedeelte. — Leiden, A. W. Sijthoff. 1895. (8°). XVI, 153, 100 bldzz.

Ook voor dezen arbeid werden de materialen hoofdzakelijk opgedolven uit het oud-koloniaal archief. De titel duidt aan, dat bij den heer Van Geer de gedachte is gerezen, De Jonge's werk als voorbeeld te nemen. Hij houdt zich dan ook meer aan het plan van dezen auteur, die in zijn inleidingen een doorloopend geschiedverhaal trachtte te geven en de door hem gepubliceerde documenten als zoovele bewijsstukken daaraan toevoegde, dan aan de bedoeling van Dr. Tiele, wiens hoofddoel was, de documenten uit te geven en die de inleiding slechts trachtte te doen strekken om de archivalia toe te lichten. Nu is het standpunt van De Jonge uitmuntend onder ééne mits, dat n.l. bij het bewerken der inleidingen ook de bronnen van anderen oorsprong dan de Nederlandsche worden geraadpleegd. Dit deed De Jonge weinig en ook Van Geer erkent, dit niet of weinig te hebben kunnen doen. „Eene volledige geschiedenis der Nederlanders in eene hunner overzeesche bezittingen zoude ik — zoo schrijft hij — niet kunnen geven. Daartoe ontbraken mij vooral de Portugeesche bronnen, voor een juiste en onzijdige beschouwing van zaken onmisbaar." Hij trachtte nu te leveren „een doorloopend geschiedverhaal betreffende de vestiging der Nederlanders op, en den daarmede gepaard gaanden strijd over een eiland, hetwelk gedurende twee eeuwen tot de belangrijkste bezittingen der Oost-Indische Kompagnie heeft behoord..... Van het leveren van kritiek heb ik — zoo zegt hij — mij zooveel mogelijk onthouden. Daartoe achtte ik mij niet gerechtigd, daar door mij inderdaad, op enkele uitzonderingen na, slechts Nederlandsche bronnen geraadpleegd konden worden."

Na eerst een kort overzicht te hebben gegeven van de geschiedenis der Portugeezen vóór de komst der Nederlanders en van de eerste Nederlandsche betrekkingen met den vorst van Kandi, komt

hij tot zijn eigenlijk onderwerp. In zijn tweede hoofdstuk beschrijft hij de verrichtingen der Nederlanders op Ceilon van 1636/7 tot 1641, in welk jaar het tienjarig bestand tusschen de Republiek en Portugal werd getroffen. Bijna onmiddellijk na het bekend worden daarvan in het Oosten in 1642 braken de oneenigheden weer uit over de verdeeling der kaneellanden op dat eiland; de oorlog werd voortgezet, totdat in 1644 en 1645 opnieuw verdragen werden gesloten. Oorspronkelijk lag het in de bedoeling van Dr. Van Geer, een overzicht te geven van den geheelen strijd der Nederlanders met de Portugeezen op Ceilon, welke met de algeheele verdrijving van de laatsten eindigde. Hij besloot echter later, zijn arbeid te splitsen en in een tweede deel de gebeurtenissen na 1645 te behandelen.

De verschijning van dit werk is ook hierom van belang, dat het het eerste proefschrift is ter verkrijging van den graad van doctor in de Nederlandsche letteren, hetwelk is gewijd aan de koloniale geschiedenis van Nederland. Mogen anderen volgen!

DRUCKFEHLERTEUFEL.

Een ingezonden stuk van Dr. G. W. KERNKAMP in de *Nieuwe Rotterdammer Courant* van 27 Mei 1896 (Eerste Blad, A) maakt mij opmerkzaam op twee ernstige drukfouten in mijn *Litteratuurkroniek*, voorkomende in n°. 3 van jaargang 1895/6 van ons Tijdschrift (bldz. 77). Daar staat te lezen: „Het oud-archief [der gemeente Amsterdam] werd evenals in 1873 wederom toegankelijk gesteld slechts 3 maal 's weeks van 10—12 uur." Nu staat in het *Verslag*, dat mij werd toegezonden door Mr. W. R. VEDER, niet „1873", maar 1893"; en niet „10—12 uur", maar „10—2 uur." Zijn drukfouten in 't algemeen zeer onaangenaam, vooral deze doen mij ten zeerste leed, omdat zij tot een ernstig misverstand hebben aanleiding gegeven. Voorzoover het noodig mocht wezen, verontschuldigingen aan te bieden voor deze geheel onwillekeurige vergissing, doe ik dit hier. Ik zal wat mij aangaat trachten, ons tijdschrift te bewaren voor de noodzakelijkheid, in 't vervolg ruimte te moeten afstaan voor de bekende *Fliegende Blätter*-rubriek. J. E. H.

Interrogatorium.

Wie weet een goed recept om vouwen uit perkamenten oorkonden te maken, zonder dat het stuk of de daarop geschreven letters iets te lijden hebben?

Gedrukt en uitgegeven bij Erven B. van der Kamp te Groningen.

1896/7. No. 2.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Berichten, enz.

Benoemd:

tot rechter in de Arrondissements-Rechtbank te Rotterdam, mr. S. GRATAMA, thans rijksarchivaris in de provincie Drenthe, te Assen.

DE VIJFDE JAARVERGADERING, GEHOUDEN TE LEIDEN OP 17 JUNI 1896.

Op den bepaalden tijd verschenen ter bestemder plaatse negen leden, later met nog één vermeerderd. Het was niet te ontkennen, dat het gemis aan belangstelling van zoovelen, die hadden kunnen aanwezig zijn, maar door hunne afwezigheid schitterden, eenigszins neêrdrukkend op den geest der opgekomenen werkte. De rede, waarmede de voorzitter de vergadering opende en die hierachter in haar geheel volgt, kreeg, waar zij aandrong op meerdere medewerking en grootere deelneming in alles, wat onze Vereeniging raakt, daardoor te dieper beteekenis. De onmisbaarheid van beide, zal zij niet een kwijnend bestaan voortslepen, werd er des te klemmender door gevoeld. Het gaf een beangstigende gewaarwording zich in te denken in het geval dat de ernstige, waarschuwende stem des voorzitters op den duur zou blijken te zijn: de stem eens roependen in de woestijn. Hopen wij, dat ook in dit opzicht een betere tijd voor de Vereeniging aanbreke.

Het is onnoodig hier nog te vermelden, wat de voorzitter omtrent de lotgevallen der Vereeniging mededeelde; alleen zal het noodig zijn een oogenblik stil te staan bij de beslissing omtrent de namens de commissie tot het ontwerpen van een concept-leiddraad voor de inventariseering der Nederlandsche archieven, in de openingsrede ingevlochten voorstellen. Zij bleken drieërlei te betreffen, en wel, verlenging van de ten

vorigen jare vastgestelde termijnen, uitbreiding of verduidelijking der opdracht wat de uitdrukking: inventariseering betreft, en eindelijk de wijze van behandeling van het concept. Wat de eerste twee punten betreft, ging de vergadering met het denkbeeld der commissie mede; ten aanzien van het derde echter, dat afsnijding der mondelinge dischssie beoogde en alleen schriftelijke behandeling wilde toelaten, ontstond oppositie. Niet zoo zeer nog tegen het voorstel zelf als wel daartegen, dat de vergadering geheel onvoorbereid, zonder door den oproepingsbrief gewaarschuwd te zijn over deze quaestie, die ten vorigen jare een cardinaal punt in de discussie over het voorstel HEERES had uitgemaakt, een beslissing zoude nemen. Ook meende men, dat het om hierover met kennis van zaken te kunnen oordeelen gewenscht zoude zijn het toegezegde concept met de daarbij behoorende toelichting voor zich te hebben. Deze bezwaren leidden er toe, dat ten slotte besloten werd de wijze van behandeling vast te stellen, nadat de concept-leiddraad in druk zal zijn verschenen. Wordt de verwachting der commissie vervuld, dan zal dit kunnen geschieden op de jaarvergadering van 1897, anders in ieder geval in 1898.

Wat de overige huishoudelijke werkzaamheden betreft, zij hier alleen medegedeeld:

dat tot buitengewoon lid werd benoemd de heer AUG. SASSEN, oud-archivaris der gemeente Helmond;

dat Arnhem als plaats voor de volgende jaarvergadering werd aangewezen; en eindelijk, dat den secretaris werd opgedragen een lijst der leden benevens een opgave van de overige archiefambtenaren in het Tijdschrift te plaatsen; welke lijst en opgave ook afzonderlijk verkrijgbaar zullen worden gesteld.

Als punten van behandeling kwamen drie stellingen betreffende de opleiding van Nederlandsche archivarissen, door MR. J. E. HEERES te verdedigen, op de agenda voor.

Tegen de beide eerste, die bedoelden de vereeniging in het algemeen te laten uitspreken, dat vereischten moeten worden gesteld voor hen, die een plaats in het archivariaat willen verwerven, bestond geen principiëele oppositie, al werd er door enkelen bezwaar ingezien ze voor alle archivarissen, ook van de kleinere gemeenten dwingend voor te schrijven, daar deze er dan waarschijnlijk geene zouden aanstellen. Dit werd beantwoord met de opmerking, dat geen beheer te verkiezen was boven een slecht, terwijl voor die gemeenten op andere wijze hulp zoude kunnen worden verschaft.

Voorts werden enkele bedenkingen rakende de formuleering geopperd, die den inleider er toe brachten eenige ondergeschikte wijzigingen in zijne theses aan te brengen ten einde niet reeds op het punt in de laatste stelling ter sprake gebracht te prejudiciëeren en ze meer in overeenstemming te brengen met de terminologie der Wet op het Hooger Onderwijs.

Aldus gewijzigd werden zij met algemeene stemmen aangenomen in dezen vorm:

1. Bepalingen zijn wenschelijk, welke de vereischten regelen waaraan zij moeten voldoen, die naar een wetenschappelijke betrekking willen dingen bij het Nederlandsche en Nederlandsch-Indische archiefwezen.

2. Een graad aan een der Nederlandsche universiteiten, hoewel gewenscht, is niet bepaald noodig. De eventueel vast te stellen bepalingen dienen dus zoo te worden ingericht, dat zij die dergelijken graad niet hebben verkregen, niet zijn uitgesloten van de mogelijkheid tot mededinging.

Tegen de derde stelling: „Het non bis in idem dient in de vast te stellen bepalingen te worden gehuldigd; bij het beoordeelen der geschiktheid van candidaten krachtens die bepalingen dient volgens strikt te omschrijven regelen rekening te worden gehouden met diploma's van met een ander doel goed afgelegde examens en met testimonia", werd als eerste bedenking geopperd, dat zij niet logisch was geformuleerd; de eerste zinsnede toch met haar begin „non bis in idem", kan bij testimonia moeilijk van toepassing zijn. De inleider de gegrondheid der opmerking inziende liet daarom het eerste gedeelte vervallen.

Van tweeërlei zijde bleek nu oppositie tegen de stelling te bestaan. En wel van de eene door hen, die onder herinnering aan oude toestanden testimonia als waarborgen voor geschiktheid en bekwaamheid van nul en geener waarde rekenden en deze alleen in goed geregelde examens gelegen achtten. Door Mr. Fruin, die zich in dit opzicht vooral als tegenstander deed kennen, werd een amendement voorgesteld om de laatste drie woorden uit de thesis te doen vervallen. Lijnrecht hiertegenover stond de meening van Mr. Gratama, die juist in dezen voor de speciaal archivalische vakken een examen ongewenscht achtte en in een gunstig getuigschrift omtrent met vrucht en ijver gedurende een geruimen tijd onder zijne leiding verrichte werkzaamheden, afgegeven door een archivaris als bekwaam en betrouwbaar bekend, een beteren waarborg vond, dan in een zoogenaamd met goed gevolg afgelegd examen. Een vergelijking der in Beieren en Pruisen bestaande bepalingen omtrent de bijzonder voor archivarissen voorgeschreven staatsexamens, zal ieder, welke de zaak onbevooroordeeld beschouwt, overtuigen, dat een juiste regeling daarvan hoogst moeilijk, zoo niet onmogelijk is. De eerste toch drijft de eischen zeer hoog op, zoodat vragen worden gesteld, welke alleen bij speciale africhting in den beschikbaren tijd eenigszins dragelijk kunnen worden beantwoord; bij de laatste schijnt de „Prüfung" meer den aard van een gemoedelijk praatje te verkrijgen.

De inleider beschouwde de tegen de testimonia aangevoerde bezwaren overdreven, en wees op de neiging bij vele tot oordeelen bevoegde per-

sonen bestaande, om op de afschaffing der testimonia bij de Wet op het Hooger Onderwijs van 1876 terug te komen; van de andere zijde wilde ook hij beperking der examens, maar geloofde dat zij niet gemist kunnen worden, en achtte ze als een noodzakelijk kwaad onvermijdelijk.

Zoowel over het amendement als over de stelling staakten de stemmen. Beide werden dus volgens het reglement geacht verworpen te zijn. Toch moet hier worden geconstateerd, dat de stemming over de stelling niet meer een zuivere kon zijn, nadat de testimonia waren behouden gebleven, omdat toen, niettegenstaande de beide redenen waarop de oppositie steunde, zoo gansch uiteenliepen, de tegenstemmers zich vereenigden.

Na afloop der vergadering hield een gezellige maaltijd een achttal der opgekomenen nog lang bijeen.

De restauratie van den voorgevel der Vleeschhal te Haarlem, waar zooals men weet het rijksarchief in de provincie Noord-Holland is geborgen, is zoo goed als klaar. Het heeft heel wat werk gekost den natuurlijken zandsteen te voorschijn te brengen onder de 2 ½ millimeter dikke verflaag, die hem bedekte. Het is een lust te zien hoe fraai de gevel zich nu voordoet; alle ornamenten komen nu goed uit. Nog eenige weken en ook de restauratie der zijgevels zal gereed zijn en dan is het schoone gebouw, dank de zorgen van het rijk, weer hersteld in zijn ouden vorm.

Uit Amsterdam meldde men aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant:* Reeds eenigen tijd geleden vormde zich hier ter stede een commissie met het doel een blijvend gedenkteeken te stichten, ter herinnering aan den gemeente-archivaris Mr. N. de Roever, die in 1893 onverwachts en op jeugdigen leeftijd aan zijn nuttigen werkkring werd onttrokken.

In die commissie namen zitting de H.H. Jac. Ankersmit, Dr. C. F. J. Blooker, Dr. C. P. Burger Jr., P. van Eeghen, J. F. Gebhard Jr., Prof. Dr. D. J. Korteweg, D. C. Meijer Jr., Carl Schöffer en R. W. P. de Vries. Bij dezen sloten zich aan de H.H. Dr. A. Bredius te 's Gravenhage, Mr. Ch. M. Dozy te Leiden, en Max Rooses te Antwerpen. De oud-burgemeester Mr. G. van Tienhoven, daartoe uitgenoodigd, verklaarde zich bereid het eerevoorzitterschap dezer commissie te aanvaarden.

Tal van vrienden en vereerders van den overledene gaven blijken van instemming met de bedoeling der commissie door het verleenen van geldelijke bijdragen, en zoo kreeg het plan spoedig vasten vorm. Besloten werd tot het plaatsen van een gedenksteen in het tegenwoordig archiefgebouw, de voormalige St. Anthonieswaag op de Nieuwmarkt, waartoe het Gemeentebestuur toestemming verleende.

De uitvoering werd, onder toezicht van de commissie, opgedragen aan den heer Bart van Hove. Het is een relief-portret, in bronze antique

uitgevoerd. De kop is ongeveer levensgroot, in profiel genomen en naar links ziende.

Het bronzen relief, dat een zacht groene tint heeft, is vastgehecht op een rood marmeren plaat van 1 meter hoogte en 0.65 M. breedte. Met gouden kapitalen staat in het roode marmer, boven het portret:

Een hoofd van staal
Een hart van goud.

Onder het portret staan de jaartallen 1850—1893 en daaronder weer

Aan
MR. NICOLAAS DE ROEVER
Archivaris van Amsterdam
Zijne vrienden en vereerders.

Bij de overdracht van het gedenkteeken aan het gemeentebestuur op Maandag 15 Juni j.l. werd het woord gevoerd door den eere-voorzitter der commissie Mr. G. VAN TIENHOVEN. MR. J. N. VAN HALL antwoordde als waarnemend burgemeester, de archivaris MR. VEDER dankte voor de eer aan de nagedachtenis van zijn zwager bewezen, en sprak tevens in naam der beambten van het archief.

Namens den Minister van Binnenlandsche Zaken is de Burgemeester van Roermond gedagvaard om te verschijnen voor de rechtbank te Roermond, ten einde zich te hooren veroordeelen tot afgifte der in de dagvaarding opgenoemde archiefstukken en tot betaling der kosten.

Daarmede is nu het eigenlijke proces over het eigendomsrecht dier archieven begonnen.

Het jaarverslag van den Voorzitter.

Het zal dezer dagen juist eene halve eeuw geleden zijn, dat in de vergadering der letterkundige sectie van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap een belangrijk rapport over het archiefwezen werd uitgebracht. Onnoodig kon het waarlijk niet heeten, dat het genootschap zich met deze zaak bezig hield. Wel had reeds het K. B. van 23 December 1826 gelast, dat „alle provinciale-, stedelijke- en gemeente-archieven, alsmede die van alle corporatiën, onverwijld in orde gebracht en gerangschikt" zouden worden; maar in de twintig jaren, die sedert verloopen waren, was van die „onverwijlde rangschikking" niets meer vernomen. Wat wonder, dat onder belangstellenden zich eenige ontevredenheid begon te openbaren? Er moest iets gedaan worden. Van die meening was ook prof. ROYAARDS, de bekende kerkhistoricus, die aan de sectievergadering van het genootschap van 1845 had voorgesteld, dat zij jaarlijksche bijeenkomsten zou trachten uit te lokken van archivarissen en beoefenaars der vaderlandsche geschiedenis. Deze bijeenkomsten zouden onderafdeelingen van de vergaderingen der letterkundige sectie vormen en, bepaaldelijk gewijd aan de beoefening der

vaderlandsche geschiedenis, zich bezighouden met de bespreking van toestand, omvang, bruikbaarheid en waarde der archieven en van de beste middelen tot publicatie van hunnen inhoud. Selfhelp dus, eigen initiatief, waar de regeering bleek niets te doen. Dit was de eenvoudigste weg: doch ook de meest afdoende? Er waren er, die dit betwijfelden: prof. VREEDE, niet minder wakker dan zijn ambtgenoot, bleek tot dezen te behooren. Hij knoopte aan diens voorstel dadelijk een tweede vast, dat het genootschap zich zou wenden tot de regeering met het verzoek, dat deze, op het voorbeeld der Belgische, zich de verbetering van den toestand der archieven, bepaaldelijk ook de uitgave van inventarissen, meer bijzonder zou aantrekken. Zoo was reeds dadelijk de antithese gesteld, die den geheelen loop der zaak zou beheerschen. Voorloopig koos de vergadering geen partij: eene commissie, bestaande uit de professoren VREEDE en DE WAL en de archivarissen NIJHOFF en VERMEULEN, werd benoemd om de sectie over beide voorstellen van advies te dienen.

Het resultaat van de overwegingen dezer commissie, dat op 26 Juni 1846 aan de sectievergadering werd voorgelezen, viel zeer in den smaak: het getuigde, naar men meende, van de „ongemeene kunde en ijver" der heeren. En wij mogen ons bij de lectuur eenigszins verwonderen over de goedhartige breedsprakigheid van den vorm, — wij mogen glimlachen over de deftige naiveteit van de bewering, dat „afschriften met gemoderniseerde spelling niet zelden eene hoogst aangename duidelijkheid geven", en dergelijke meer, het moet ons toch treffen, hoe wijs het inzicht was der rapporteurs en hoever hunne denkbeelden die hunner tijdgenooten vooruit waren. Of wat dunkt u, zoudt gij verwacht hebben, dat eene commissie van historici uit het jaar 1846 vóór alles de aandacht zou gevestigd hebben op het belang der archieven voor de kennis van de denkbeelden onzer voorouders over godsdienst en recht, van de geschiedenis van handel, landbouw en financiën, kunst en taal, en voor het verkrijgen eener heldere voorstelling van de wording van den staat? Zulk eene inleiding geeft hoop; en inderdaad, wat het rapport over onze archieven zegt, heeft ook nu nog onze volle sympathie. Vóór alles wenscht de commissie eene organisatie van het archiefwezen. Zij klaagt over de karige bezoldiging der archivarissen, die dezen noodzaakt een gedeelte, soms een groot gedeelte van hun tijd aan andere zaken te wijden. Zij stelt in het licht, dat de inventarissen volgens eene vaste, uniforme methode moeten samengesteld worden. Zij wijst op het groote nut van de uitgave van inventarissen van diplomata, en legt vooral nadruk op de noodzakelijkheid der uitgave van een oorkondenboek van Utrecht. Zij beklaagt het verlies der handschriften van Musschenbroek, die, naar Cheltenham verhuisd, „voor Nederland als verloren beschouwd kunnen worden." En zij besluit haar rapport met drie voorstellen. Ten eerste wenscht zij, dat het houden van jaarlijksche vergaderingen van archivarissen ernstig overwogen worde.

Kieschheid, zoo verklaren de heeren, weerhield hen omtrent de uitvoering van dit plan iets bepaalds voor te dragen: . . . men mag zeggen, dat de kieschheid hier waarlijk de wijsheid bedrogen heeft! Ten tweede stelt de commissie voor, dat de Directie van het genootschap bij de regeering zal aandringen op „eene meer algemeene bewerking der archieven": de rijks- en provinciale archivarissen behooren inspectiereizen te doen, om de plaatselijke archieven te leeren kennen. In de derde plaats zal de Directie middelen moeten beramen, om de uitgave van inventarissen der Utrechtsche oorkonden te bevorderen. Aan het rapport was toegevoegd een stel regels voor de bewerking van een inventaris der Utrechtsche oorkonden, geschoeid op den leest van Böhmer's Kaiserregesten.

De „ongemeene kunde en ijver" der commissie zou ongetwijfeld goede vruchten gedragen hebben zonder de zeer onverwachte tusschenkomst van een concurrent. Terwijl toch de vier heeren aan het werk waren, broedde, geheel onafhankelijk van hen, de heer J. J. F. NOORDZIEK, onderbibliothecaris der Koninklijke bibliotheek, die gloeide van belangstelling voor het Nederlandsche archiefwezen, op veel omvattende plannnen om de historiographische toestanden hier te lande te verbeteren. Reeds in den loop van 1845 had deze heer door bemiddeling van een der referendarissen achtereenvolgens twee lijvige memoriën bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken ingediend, waarin hij, onder uitvoerig gemotiveerde verwijzing naar het vele, dat overal in het buitenland van regeeringswege voor de uitgave der geschiedbronnen gedaan werd, twee voorstellen deed, en wel: 1° tot stichting van een Historisch-litterarisch-bibliograpisch archief, onder bescherming der regeering uit te geven in twee talen, waarin zou worden gepubliceerd alles, wat betrekking had op de geschiedenis van de archieven en bibliotheken en hunnen inhoud, en alles, wat door universiteiten en geleerde genootschappen voor geschiedenis en letterkunde werd verricht, terwijl tevens alle boeken, die over deze onderwerpen verschenen, zouden besproken worden, 2° tot oprichting eener vereeniging, bestaande uit archivarissen en bibliothecarissen, eigenaars van handschriftenverzamelingen, secretarissen van genootschappen en geleerden, die, gesteund door regeerings-subsidiën en contributiën van belangstellende leden, zich zouden bezighouden met het uitgeven van inventarissen der openbare en private verzamelingen, met het opsporen van bronnen onzer geschiedenis in het buitenland en met het doen uitgeven der voornaamste handschriften; de vereeniging zou tevens een band vormen tusschen de verschillende provinciale genootschappen, die in het bestuur der vereeniging zouden vertegenwoordigd zijn. Aan het laatste voorstel was verbonden een plan tot voordurende schifting der nieuwe archieven, met het doel om de stukken van blijvend belang aanstonds van de andere af te zonderen en geleidelijk naar de archiefdepots over te brengen.

Het laat zich denken, dat de heer NOORDZIEK, blakende van geestdrift

voor zijne uitnemend bedoelde, maar naar mijne bescheidene meening niet zeer uitvoerbare plannen, niet weinig ontsteld was, toen hij bemerkte, dat het gouvernement eerstdaags stond lastig gevallen te worden met andere plannen op het jachtveld, dat hij niet zonder eenige aanmatiging als zijn uitsluitend domein bleek te beschouwen. Aanstonds wendde hij zich tot prof. ROYAARDS, den ontwerper van het Utrechtsche plan, en, daarmede niet tevreden, verscheen hij zelf in de sectie-vergadering van het genootschap, waar hij, voorgesteld door prof. ROYAARDS, den stand van zaken ernstig besprak. Hij had, dus liet hij zich hooren, „reeds vroeger uit eigene beweging vele pogingen en bemoeiingen bij het gouvernement aangewend, om onze archieven te doen bewerken en publiceeren". De regeering stelde groot belang in die pogingen; hij had reden om te verwachten, dat deze belangrijke zaak „en wel overeenkomstig zijn plan" in gang zou worden gebracht. Om kort te gaan, het gouvernement had hem gemachtigd dit te Utrecht te gaan verklaren, en hij stelde dus voor, de plannen der commissie te laten rusten totdat over zijne voorstellen zou zijn beslist. Met deze zeer pompeuse, maar ook zeer onbestemde mededeelingen moest de sectie zich tevreden stellen. Niet weinig geïmponeerd door zulk een indrukwekkend optreden besloot zij, niettegenstaande het protest van NIJHOFF, de zaak aan te houden; zij verzocht de commissie, waaraan op staanden voet de invloedrijke NOORDZIEK werd toegevoegd, een nader rapport uit te brengen. De heer H. J. KOENEN had te vergeefs getracht de vergadering het spoor nòg meer bijster te maken door een uitvoerig, in dit verband volkomen misplaatst verhaal, hoe de gemeente Amsterdam onlangs haar historisch archief tot 1795 van het administratieve afgescheiden en „op geheel onbekrompene wijze" voor het publiek opengesteld had.

De belangstellenden in de Nederlandsche archieven, die van het rapport der vier heeren iets gehoopt hadden, waren niet weinig ontstemd, toen de zaak op zoo onverwachte wijze was van de baan gebracht. De heer A. M. C. VAN ASCH VAN WIJCK, die zich later zou doen kennen als de onvermoeide uitgever van tal van Utrechtsche geschiedbronnen, maakte zich tot den tolk dier verontwaardiging door in de vergadering van het pas opgerichte Historisch Genootschap van 5 December 1846 „een woord in het belang van het Nederlandsch archiefwezen" te spreken, dat later tot tweemaal toe onder de oogen van het publiek gebracht werd [1]. Uit deze toespraak, wier opgewondenheid zich met eenige moeite baanbreekt in de onbeholpenste uitdrukkingen en die nu en dan dreigt te verdwalen in ellenlange volzinnen, spreekt desniettemin duidelijk een warm hart en een juist inzicht. VAN ASCH VAN WIJCK verklaarde, dat reeds lang „het gevoel van behoefte aan kennis aan velen den wensch had afge-

[1]) *A. M. C. van Asch van Wijck,* Een woord in het belang van het Nederlandsch archiefwezen. (Utrecht 1846.)

perst, dat het Provinciaal Utrechtsch Genootschap zich de zaak der Nederlandsche geschiedkunde zou aantrekken." Het bestuur van dit genootschap behoorde „volkomen overtuigd" te zijn, dat zonder medewerking der regeering geene verbetering in den toestand der archieven te brengen was. Maar dit was niet genoeg: ook het Ministerie van Binnenlandsche Zaken zelf moest van het belang der zaak „meer nadrukkelijk" overtuigd worden. „Het is waar", zeide de spreker niet zonder ironie, „tot zulk een stap behoort eenige volharding." Maar men mocht niet aannemen, dat een zóó achtbaar genootschap als het Utrechtsche geheel daarvan verstoken zou zijn! Liever nam dan ook VAN ASCH VAN WIJCK aan, dat de leden zich hadden laten verschalken door den heer NOORDZIEK, „wiens heilzaam, door den sluijer des geheims bedekt plan" hen zeer ten ontijde had overgehaald, de zaak uit te stellen en te laten rusten. Indien de Nederlandsche geleerden, dus besloot de spreker, langer verzuimen pressie te oefenen op de regeering, die toch herhaaldelijk verzekerd heeft het groote belang der archieven te waardeeren, dan stellen zij het vaderland bloot aan de verdiende hatelijkheden der buitenlandsche geschiedvorschers, die „onze bekrompen archiefkamers worden binnengeleid, uit welke zij zich onverrigter zake verwijderen moeten."

Niet zonder spanning zullen de hoorders van VAN ASCH VAN WIJCK de volgende sectievergadering van het Utrechtsch genootschap hebben verbeid, waarin de commissie haar nader rapport moest indienen. Wat zou de heer NOORDZIEK op dezen fellen aanval antwoorden? Helaas, de invloedrijke man was afwezig; hij had zelfs eerst enkele dagen vóór de vergadering iets van zich laten hooren, zoodat de commissie geheel buiten staat was geweest een nader rapport samen te stellen. Zij sprak dus alleen (met terugslag op haar tweeledig mandaat) in het algemeen als haar gevoelen uit, dat de archieven volgens vaste en wetenschappelijke regelen algemeen en gelijkmatig moesten bewerkt worden, en dat het onderzoek der plaatselijke archieven behoorde bespoedigd te worden. Algemeene teleurstelling! PROF. VREEDE trachtte nog de zaak in het goede spoor te leiden: hij constateerde, dat de maatregelen, sedert het Kon. Besluit van 1826 door de regeering ten aanzien der archieven genomen, geheel ongenoegzaam gebleken waren, en stelde daarom voor te verzoeken: 1°. dat de aanwezige inventarissen der archieven op rijkskosten gedrukt zouden worden; 2°. dat het personeel bij de archieven vermeerderd zou worden; 3°. dat aan de archivarissen het toezicht op de plaatselijke archieven zou worden opgedragen, en 4°. dat er eene vaste post tot aankoop van belangrijke handschriften op de rijksbegrooting zou worden gebracht. Zijn optreden had ten gevolge, dat na eenige discussie aan de commissie uitdrukkelijk werd opgedragen, een plan voor het beheer der Nederlandsche archieven te ontwerpen, dat door de directie aan de regeering zou worden ingezonden.

Wat was er intusschen geschied, dat den heer NOORDZIEK, die zich ten vorigen jare zoo op den voorgrond gedrongen had, kon bewegen zich plotseling zoo bescheiden achteraf te houden? Het zou eerlang blijken. De Minister had de voorstellen gesteld in handen van de Tweede klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, en deze achtbare vergadering had zich geenszins ingenomen betoond met de strekking en nog minder met den toon der beide memoriën. De klasse bleek veel tevredener met de historiographische toestanden ten onzent dan de heer NOORDZIEK. Zij gaf eene breede lijst van namen, ten betooge van den bloei van dezen tak van wetenschap, — namen trouwens, waarvan de eene helft behoorde aan mannen, die met de 18de eeuw ter ruste waren gegaan, terwijl de andere helft maar al te veel sterren aanduidde, wier glans thans vrij wat verbleekt is! De Nederlandsche archivarissen waren volgens het Instituut voortreffelijk. „Alhoewel de genomene maatregelen, zoo door de omstandigheden der tijden, als door gebrek aan de noodige gelden, tot dusverre niet in alle opzichten aan de verwachting en de behoefte schijnen voldaan te hebben", koesterde de klasse „de gegronde hoop, dat men met den tijd, *vermoedelijk binnen weinige jaren*, in het bezit zou geraken van goede chronologische en ter zake dienende registers of catalogussen". Deze premissen voorspelden niets goeds! Inderdaad bleef van des heeren NOORDZIEK's voorstellen niet veel over. Wel achtte de klasse het nuttig, zelf eenige voorstellen te doen, maar zij waren verre van ingrijpend. Zij sprak alleen de wenschelijkheid uit: 1°. dat het getal der provinciale archivarissen zou worden vermeerderd, terwijl hun de verplichting zou worden opgelegd tot het uitbrengen van jaarlijksche verslagen, 2°. dat de bij het Kon. Besluit van 1826 gegevene aansporing tot het onderzoeken der plaatselijke archieven zou worden herhaald en 3°. dat ook de handschriften der openbare bibliotheken zouden worden geïnventariseerd.

Na dit advies liet het antwoord van den Minister zich verwachten. In een zeer uitvoerig schrijven verzekerde Zijne Excellentie den heer NOORDZIEK, dat hij diens belangstelling in onze geschiedbronnen ten hoogste waardeerde, maar dat de voorgestelde plannen aan te vele bezwaren onderhevig schenen dan dat de Minister de uitvoering daarvan zou durven ter hand nemen.

Van dit bedroevende besluit was den heer NOORDZIEK 25 Mei 1847 mededeeling gedaan, en het is dus alleszins verklaarbaar, dat hij vier weken later zijn zelfvertrouwen nog niet genoegzaam had herwonnen, om opnieuw, thans met geheel verschillende houding, voor de leden van het Utrechtsch Genootschap op te treden. Zijne vacantie besteedde hij aan het schrijven eener brochure, waarin hij zijne beide memoriën aan het publiek mededeelde [1]). In een daarbij gevoegden open brief aan zijn

[1]) *J. J. F. Noordziek*, Over het uitgeven van onbekende oorkonden der geschiedenis van Nederland. ('s Gravenhage 1847).

oom prof. GEEL — niet geheel vrij van de „breedvoerigheid", die het Instituut zonder genoegen in zijne memoriën had opgemerkt, — trachtte hij zijn optreden in het Utrechtsche Genootschap te rechtvaardigen. De toon dier rechtvaardiging was uiterst nederig. De lessen van zijn oom hadden hem „steeds bescheidenheid voorgeschreven". „Nimmer kon het zijne bedoeling geweest zijn mede te deelen, dat de regeering het plan zou gehad hebben, om eene verbetering in het archiefwezen volgens *zijne* ontworpene plannen *alleen* aan te brengen?" Immers zulk een stap der regeering zou, althans indien de heer NOORDZIEK zich niet bedroog, onvoorzichtig geweest zijn. Nooit zou de regeering het voorstel „van een enkelen persoon", hoe aannemelijk het ook schijnen mocht, goedkeuren, voordat zij het oordeel van geleerden, van academiën of van het Instituut daarover had ingewonnen; en *dat* oordeel zou haar besluit bepalen. De heer NOORDZIEK, die wist dat de regeering gewoon was zoo te handelen, had natuurlijk ook bedoeld, de Utrechtsche heeren dienovereenkomstig in te lichten.

In dien geest gaat de brochure voort. Doch zij bevat bovendien weder nieuwe denkbeelden, die de heer NOORDZIEK, wat ontmoedigd door zijn tegenspoed, slechts met een enkel woord aanroert, — jammer, want zij waren minder omvattend en daarom uitvoerbaarder dan zijne eerste plannen. Hij sprak van eene regeeringsmissie tot onderzoek der Engelsche archieven met het oog op de Nederlandsche geschiedenis en van de bewerking van een catalogus van de handschriften der Koninklijke bibliotheek, terwijl hij ter navolging mededeelde het reglement van het Verein der Deutschen Geschichtsforscher, dat, eenige maanden geleden op initiatief van PERTZ en RANKE opgericht, zich o.a. ten doel stelde een band te knoopen tusschen de verschillende Duitsche historische genootschappen.

De verschijning van NOORDZIEK's brochure in Augustus 1847 zal menigeen er toe gebracht hebben de belangen van het archiefwezen nog eens ernstig te overwegen, en niet onwaarschijnlijk zullen de heer VAN ASCH VAN WIJCK en de zijnen de jaarvergadering van 1848 weder met spanning hebben te gemoet gezien, vol verlangen om nogmaals den strijd aan te binden. Doch toen het zoover kwam, was die strijdlust bekoeld. Wel was de heer VAN ASCH VAN WIJCK ter vergadering tegenwoordig, maar de revolutiegeest stak allerwege in Europa het hoofd op en ieder begreep, dat men met een adres aan de regeering over het archiefwezen thans aan doovemans-deur zou kloppen. De commissie verving dan ook het haar gevraagde rapport door eenige mededeelingen over eene nadere memorie, door den heer NOORDZIEK aan de regeering ingeleverd en over eene (ten gevolge van zijne bemoeiingen) door de regeering op 28 Mei 1847 verzondene circulaire betreffende de archieven. In Gelderland had deze circulaire geleid tot het geven van voorschriften aan de plaatselijke besturen en zou zij waarschijnlijk ook nog leiden tot het verleenen van tijdelijke hulp aan den provincialen archivaris.

Een jaar later, in de vergadering van 1849, kwam de commissie dan eindelijk met het voorstel, dat de sectie een adres zou richten aan de Directie. In dat adres zou eene algemeene organisatie van het archiefwezen en de inrichting van een geregeld centraal toezicht onmisbaar worden genoemd: immers eenparigheid van behandeling was niet minder dan nauwkeurigheid een eerste vereischte voor het behoorlijk ordenen en bewerken der archieven. In afwachting van eene algemeene organisatie zou aan de regeering het in Gelderland gegevene voorbeeld met nadruk worden aanbevolen. — De heer NOORDZIEK, eenmaal zoo warm voor het richten van adressen aan de regeering, had door de opgedane ondervinding zijne hoop op een goed resultaat van dergelijke pogingen zien bekoelen. Hij voegde dus aan het rapport zijner medeleden eene nota toe, waarin hij het betreurde, dat de commissie, met het oog op de tijdsomstandigheden, geen gevolg had gegeven aan de haar gedane opdracht, om *zelf* een plan van organisatie van het archiefwezen te ontwerpen. Maar commissie en sectie waren door den jarenlangen tegenspoed blijkbaar ontmoedigd: zij zagen thans geen heil in veelomvattende eigene maatregelen, en men besloot om niets meer dan het inzenden van een adres te verlangen.

Dit adres werd dan ook 11 Mei 1850 door de Directie verzonden en stelde krachtig in het licht, dat de Nederlandsche archieven met betrekking zoowel tot hun beheer als tot hunne openbaarheid achterstaan bij die van het buitenland. Dáar werd ijverig in de archieven gewerkt; dáar bestond toezicht op het vernietigen van archiefstukken; dáar werden de archieven stelselmatig en eenparig geordend en in gedrukte inventarissen beschreven; dáar was de rijksarchivaris inspecteur-generaal der archieven, omgeven door een staf van ambtenaren, aan het hoofd van een afzonderlijken tak van staathuishouding. Alsof de Directie zelve ontstelde over hare stoutheid, om zoovele en zoo groote zaken als wenschelijk aan te duiden, haastte zij zich de regeering gerust te stellen door de verklaring, dat naar hare meening bij ons het gestelde doel „allengs en onmerkbaar" zou kunnen bereikt worden „met minder uitgaven, met minder voortvarendheid en minder dadelijke en gestadige tusschenkomst van het gouvernement", alleen „door eenige uitbreiding en inscherping der in sommige gewesten ingevoerde maatregelen." Dit waren inderdaad stoute verwachtingen! Immers regelen voor „de ordening, beschrijving en openbaarheid der archieven, alsmede voor het toezigt op de bewaring der oorkonden" waren noodig; hoe zou alleen door navolging van het in Gelderland gegevene voorbeeld zóóveel bereikt kunnen worden?

De Minister THORBECKE was waarlijk niet de man, om van zulke kleine maatregelen heil te verwachten. Reeds spoedig ontving de Directie dan ook zijn antwoord. Het kwam in hoofdzaak daarop neer, dat de eene Geldersche circulaire, omdat zij geene voorschriften voor het inventariseeren van archieven bevatte, niet wel ter navolging kon worden aanbevolen;

terwijl de tweede circulaire, omdat zij dergelijke voorschriften *wèl* bevatte, daarvoor evenmin geschikt scheen, aangezien zij de gevoeligheid der andere provinciën zou opwekken. Nadat Zijne Excellentie op zoo afdoende wijze had gedemonstreerd, dat hij niet voornemens was het genootschap ter wille te zijn, achtte men het raadzaam zich daarbij neder te leggen. Toen in de vergadering van 1851 de archivaris EEKHOFF op eenigszins wanhopigen toon vroeg, of er dan niets meer komen zou van het plan om de Nederlandsche archivarissen jaarlijks te doen bijeenkomen, antwoordde de heer NIJHOFF eenvoudig, „dat hij daaromtrent niets bijzonders wist mede te deelen."

Ik heb het niet onbelangrijk geacht u deze episode uit de geschiedenis van ons archiefwezen, die door Mr. HUBRECHT in zijn voortreffelijk overzicht slechts ter loops en niet in haar verband vermeld wordt, te schetsen. Waarlijk niet om het zeer geringe resultaat der breed opgezette bemoeiingen! Maar omdat het mijne bijzondere aandacht trok, hoezeer de wenschen, door onze voorgangers eene halve eeuw geleden geuit, *volkomen* overeenkomen met datgene, wat nog in onzen tijd op den voorgrond staat. Eene vaste organisatie van ons archiefwezen, een centraal toezicht, contrôle over de plaatselijke archieven, waarborgen tegen gedachteloos vernietigen van archiefstukken, geleidelijke overbrenging der belangrijke stukken naar de archiefdepots, vermeerdering van personeel, minder schrale bezoldigingen, uitgave van de inventarissen van alle archieven, vaste regelen voor de uniforme inventarisatie, — en, op het ruimere veld der historiographie, meer aandacht voor de geschiedenis der beschaving, drukker en veelzijdiger gebruik van de schatten onzer archieven, gedrukte inventarissen van de handschriften onzer bibliotheken, bepaaldelijk van de Koninklijke Bibliotheek: zijn dit niet allen eischen, die nog altijd staan op het lijstje van de desiderata onzer tijdgenooten?

En is er naast deze groote overeenkomst ook groot verschil op te merken, ook die verschilpunten zijn *allen* actueel. De vooruitgang is zóó langzaam geweest, dat wij zelven van het ontstaan van al die verschillen getuigen zijn geweest. Of is niet eerst in onze dagen het archiefwezen een (min of meer) zelfstandige tak van onze staathuishouding geworden? is niet eerst de tegenwoordige Algemeene rijksarchivaris tot inspecteur-generaal aangesteld? zijn niet eerst sedert weinige jaren noemenswaardige aankoopen van handschriften (bepaaldelijk van de als voor goed verloren betreurde Musschenbroekiana) te vermelden? zijn niet eerst thans de jaarverslagen der rijksarchivarissen eene werkelijkheid? dagteekenen de betere archieflokalen niet van onze dagen? konden niet eerst onlangs de middelen tot uitgave van een Utrechtsch oorkondenboek gevonden worden? hebben niet wij zelven het ons duidelijk trachten te maken, dat niet regestenlijsten, zooals men in 1846 wilde, maar inventarissen het eerst, het dringendst

noodig zijn? Nog meer: is de bijeenkomst der Nederlandsche archivarissen en het orgaan der Nederlandsche archieven niet het werk onzer handen? zagen wij niet juist dezer dagen het verslag verschijnen van de Engelsche archiefreis, die de heer NOORDZIEK ontwierp? is niet het critisch orgaan voor historische publicatiën eerst voor een paar jaren tot stand gekomen? en heeft het Historisch Genootschap niet juist verleden jaar door zijne algemeene vergadering het knoopen van een band tusschen de lokale vereenigingen voorbereid? De terugblik stemt ons dankbaar. Hoeveel zijn wij in enkele jaren vooruitgegaan! En hoeveel verder zijn *wij* kunnen vorderen dan de generatie, die ons vorafging! Slechts ééne enkele overwinning, de openbaarheid der archieven en de daarmede samenhangende splitsing der oude (historische) en nieuwe (administratieve) archieven, kon die generatie behalen. Een veelbeteekenende stap, maar hoe ontmoedigend weinig toch voor mannen, die zóó goed blijken geweten te hebben, wat noodig was voor den bloei onzer archieven! Wanneer ik aan hen terugdenk, gevoel ik met bewondering en met groote waardeering, hoeveel moed en hoeveel taaie volharding deze mannen moet bezield hebben, die zich door zoo bitter weinig succes niet hebben laten ontmoedigen en die hun werk hebben voortgezet in zoo troostelooze omstandigheden, bijna zonder hulp en zonder belangstelling.

Met zulke gevoelens herdenk ik heden de twee mannen van deze generatie, die in het afgeloopene jaar van ons gescheiden zijn, Mr. H. O. FEITH en Mr. A. J. ENSCHEDÉ. Zeer zeker behoorden zij tot de besten van dit geslacht, waarvan BAKHUIZEN VAN DEN BRINK en NIJHOFF de hoofden waren, — VAN DEN BRINK, het genie, en NIJHOFF, geen genie, maar bijna nog bewonderenswaardiger, omdat hij, de kleinsteedsche boekverkooper zonder geletterde opvoeding, zoo verbazend knap was en ons werken naliet, die nog thans bijna geheel niet verkleurd zijn. Naast deze zeer grooten bekleedden ook onze beide dooden eervolle plaatsen. Het archiefwerk is meer dan eenig ander eene zaak van specialen aanleg en bepaalde roeping, en zoo zijn er ten allen tijde personen geweest, die, geboren onder een gelukkig gesternte en zonder zorgen voor het dagelijksch brood, van jongsaf „verslingerd op aloude en stoffige papieren", zich gewijd hebben aan hunnen dienst. FEITH en ENSCHEDÉ behoorden tot deze bevoorrechten. ENSCHEDÉ — dien ik mij als kind aan mijns vaders tafel herinner in den vollen glans van zijne welgemanierde goedrondheid en van zijne zwierige kleedij, en die nog verleden jaar in zijn verval („een beetje beschimmeld", zooals hij zelf spottend zeide) met ons jongeren wilde aanzitten aan ons feestmaal, — was zeer bemind, niet het minst in onze vereeniging, wier eerste voorzitter hij was. Hij hield er van, als beschermer op te treden van de belangen, die hem lief waren. Sedert hij met de uitvoerige en belangrijke rapporten over de geschiedenis der Haarlemsche gasthuizen zijne sporen als oudheidvorscher

had verdiend, is er nooit eenig belang van kunst en oudheidkunde in zijne omgeving in gevaar geweest, of hij was de eerste op de bres en steunde de bedreigde zaak met zijn ijver en zijn niet geringen invloed. Maar Feith, eenvoudiger, misschien ook wat drooger en wat minder artistiek aangelegd, stel ik toch hooger. Ik heb hem niet gekend, maar zijn deftig en kalm gelaat spreekt mij van doorzettenden wil en van nobele kracht. Hij heeft zéér veel gearbeid: zijne biographen toonen hem als den man van één stuk, die, vóór alles en altijd archivaris, de type mag heeten van den archivaris in het praktische leven, zooals wij ons dien wenschen: lid van provinciaal en stedelijk bestuur, rechter-plaatsvervanger, regent, kerkvoogd, lid der synode, advocaat, en in al die betrekkingen hooggewaardeerd, juist omdat hij archivaris was, profiteerende en doende profiteeren van de kennis, die hij in de archieven verkregen had. Beide mannen hebben zich onderscheiden op de hoekjes van het wetenschappelijke veld, waarop zij zich het meest thuis gevoelden; maar wat ik in hèn nòg meer waardeer is, dat geen van beiden zich te goed heeft geacht voor het eentoonige archiefwerk, — dat beiden hebben ingezien, dat een archivaris vóór alles den niet zeer aantrekkelijken arbeid moet verrichten van het samenstellen van een inventaris, ook dan wanneer niet van boven af daarop wordt aangedrongen. Eere zij hunne nagedachtenis: hunne stille en volhardende werkzaamheid heeft hun recht gegeven op den dank van het nageslacht!

Met Feith en Enschedé zijn de laatsten van het oude geslacht ten grave gedaald. Sedert de oprichting van de afdeeling Kunsten en Wetenschappen in 1875 is eene nieuwe generatie opgestaan, waarvan de tegenwoordige Algemeene rijksarchivaris de eerst aangestelde was. Deze generatie is thans in volle kracht: zij mag met moed en vertrouwen de toekomst te gemoet zien. Blijft nog menig punt van het programma van 1846 onvervuld, de meeste zijn reeds daarvan afgevoerd. De inrichting van het Nederlandsche archiefwezen, in 1846 de spot van Europa, mag thans in vele opzichten een model heeten. Ook voor de archivarissen zelven wordt meer dan vroeger gedaan en zij kunnen ook meer doen voor zich zelf. Zelfs *tweemaal* 's jaars komen zij nu bijeen, bespreken hunne belangen en uiten hunne wenschen. Bij de regeering vindt hun werk steeds belangstelling. De geleerde genootschappen (het is nog onlangs gebleken) steunen gaarne wat zij ondernemen. Het publiek, verlekkerd op het oude dat in de mode is, waardeert hun werk meer dan vroeger.

Zeker, deze betrekkelijke voorspoed is aangenaam; maar laat mij daarbij herinneren aan het spreekwoord, dat de beenen sterk noemt, die de weelde dragen. Niemand zij dupe van de plotselinge waardeering, die ons zoo onverwachts van verschillende zijden getoond wordt. Sedert twintig jaren blijken alle Ministers van Binnenlandsche Zaken hart te hebben voor het archiefwezen: zou het niet zijn, omdat één man, wiens levens-

duur langer is dan die van een ministerie, belang stelt in ons werk? Ik vrees zéér, dat, mocht die eene ons ontvallen, wij op nieuw *enkele* ministers met warme belangstelling door *vele* titularissen met lauwe, koele en koude harten zullen zien opvolgen. Laat ons dan niet verflauwen, laat ons alle krachten inspannen, om de gewekte sympathie te behouden en nieuwe sympathiën te veroveren! Zoo aan ons hoogere eischen gesteld worden dan aan onze voorgangers, welaan, laat ons erkennen, dat wij daaraan ook moeten voldoen!

Wat mij aanleiding geeft tot deze opmerking? Eene kleinigheid, maar helaas eene veelbeteekende. Onlangs, zoo werd mij verhaald, heeft het Historisch Genootschap eene circulaire gericht tot alle Nederlandsche archivarissen met dringend verzoek om steun en hulp tot voortdurende verbetering van het peil zijner uitgaven. Het genootschap verzocht opgave van handschriften in de archieven, die voor eene uitgave in aanmerking zouden kunnen komen. Een eenvoudig verzoek, niet waar, waaraan een archivaris zonder inspanning kan voldoen? Welnu, ik verneem, dat het genootschap van twee (zegge twee) archivarissen voorlichting heeft ontvangen: de eerste was de rijksarchivaris in Utrecht, de tweede de gemeente-archivaris van Utrecht. Wanneer men weet, dat beide titularissen de circulaire wel niet ontworpen maar toch mede onderteekend hadden en zich dus welstaanshalve bezwaarlijk konden onthouden, dan zal er weinig verschil van gevoelen kunnen bestaan over de vraag, of het genootschap een uiterst bevredigenden indruk van de Nederlandsche archivarissen zal hebben ontvangen. Het Historisch Genootschap is gewis niet het minste onder zijne zusters; het was een der eerste, die aan onze adresbeweging deelnam: zouden wij reden hebben tot verwondering, indien het zich eene volgende maal onthield? Indertijd werd mij met zekere verontwaardiging medegedeeld, dat de permanente commissie van het Taal- en letterkundig congres, die in opdracht had gekregen de stichting van een brandvrij archiefgebouw te 's Gravenhage te bevorderen, niet alleen die opdracht eenvoudig naast zich had neergelegd, maar zelfs niet door een adres van adhaesie een gering teeken van leven had gegeven, toen van onze zijde de zaak werd aangevat. Meent men nu inderdaad, dat wij recht hebben het euvel te duiden, dat anderen, die ons helpen kunnen, stilzitten, terwijl wij zelven stilzitten, als onze hulp gevraagd wordt? Ik voor mij heb daartoe den moed niet, al erken ik, dat de verleiding uitermate groot is om met de permanente commissie een loopje te nemen, nu de regelingscommissie van het aanstaande congres in eene onlangs verzondene circulaire met veel zelfvoldoening „de volmaakter inrichting van het archiefwezen" onder de goede werken der congressen registreert. Het is zeker iets nieuws! Tot nog toe waren wij van meening, dat wij de betere inrichting van ons archiefwezen te danken hadden aan het juiste inzicht onzer regeering, voorgelicht door de

afdeeling van Kunsten en Wetenschappen, die bij de nieuwe organisatie grootendeels het voorbeeld had gevolgd, door het sinds lange jaren uitnemend ingerichte Belgische archiefwezen gegeven. Intusschen de regelingscommissie, waarin twee Belgische archivarissen zitting hebben, zal dit ongetwijfeld beter weten!

Ik ga voort met mijn verslag. In mijne vorige toespraak vermeldde ik de rede over de militaire documenten in onze archiefdepots, uitgesproken door den overste De Bas, en ik veroorloofde mij toen eene opmerking naar aanleiding van de door den geachten spreker geuite denkbeelden over eene wenschelijke centralisatie onzer archieven te 's Gravenhage. Ik verheug mij u thans te kunnen mededeelen, dat ik spoedig daarna van den heer De Bas een zeer verplichtend schrijven ontving, waarin hij protesteerde, dat ik zijne bedoeling verkeerd had opgevat en dat het uiteenrukken onzer historisch gewordene depots geenszins tot zijne idealen behoorde. Hij beloofde het misverstand in een ingezonden stuk in ons blad te zullen ophelderen, en ik verzekerde hem, dat ik dit op hoogen prijs zou stellen. Evenwel, tot heden is het stuk niet verschenen: ik vrees, dat groote drukten den heer De Bas van het volvoeren van zijn plan terughouden; onbescheiden meen ik echter niet te zijn door hier van den afloop der zaak bericht te geven.

Wat ik overigens bij geruchte vernam over de door den heer De Bas op touw gezette krijgshistorische onderzoekingen, klinkt niet zeer bemoedigend. Er bestaat bij het legerbestuur bezwaar, om te voldoen aan den door de commissie uit de Koninklijke Akademie van Wetenschappen indertijd geuiten wensch, dat door het oprichten eener vaste krijgshistorische afdeeling officieren voor deze werkzaamheden opgeleid en op den duur bestemd zouden worden. Maar er is meer: men schijnt te vreezen — en het is te plausibel om onaannemelijk te heeten — dat een officier, die zich bij den archiefdienst lauweren verwerft, allengs den rechten smaak en de rechte geschiktheid voor den actieven dienst zal verliezen. En deze overweging schijnt te zullen leiden tot eene beperking van het werk, in die mate, dat voortaan slechts één officier in het geheele land daarmede zal worden belast, terwijl deze eenige nog gedurig zal worden vervangen. Ik begrijp volkomen, dat de maatregel noodig kan zijn; maar ik vermoed ook, dat ieder deskundige zal toegeven, dat hij voor de krijgsgeschiedkundige nasporingen doodend zal werken.

Is er nog ander nieuws op het ruime veld van het archiefwezen? Ja, Roermond und kein Ende! Of liever het is geen nieuws, het is het oude onverkwikkelijke gehaspel. Ik vertrouw, dat er geen archivaris is in den lande, die in deze zaak niet met zijn geheele hart staat aan de zijde der regeering, die zeer zeker althans het hoogere recht op hare zijde heeft. De zaak schijnt in den loop der eeuwen zeer gecompliceerd te zijn en het past ons, dit niet voorbij te zien. Maar toch geloof ik, dat

wij allen één zijn in den wensch, dat het zoo spoedig mogelijk blijke, dat de regeering het terrein der excepties verlaat en tegenover eene partij, die steeds heil heeft gezocht in uitstel en die (als de dagbladen waarheid spreken) zelfs niet geschroomd heeft eene buitenlandsche regeering in de zaak te betrekken, haar koninklijk recht op koninklijke wijze handhaaft.

Maar ik dwaal af, zéér ver af, en ik vergeet, dat ik, wel verre van verplicht te zijn tot het geven van een ongevraagd advies over zoo belangrijke zaken, integendeel u doodeenvoudig verslag moet geven over het voorgevallene in onzen eigen kleinen kring. Ik heb gaandeweg reeds het een en ander daarvan vermeld. Maar den voornaamsten schotel op het menu heb ik nog niet aangeroerd, en toch is het juist zéér noodig, dat wij ons met dezen schotel bezighouden. Ik ga dan ook zonder verder uitstel daartoe over.

In onze laatste vergadering werd eene zeer uitvoerige discussie gevoerd over een voorstel van ons medelid Heeres, strekkende om de beraadslagingen over de samenstelling der archief-inventarissen, die tot nog toe zulk eene ruime plaats op het programma onzer vergaderingen hadden ingenomen, daarvan *geheel* af te voeren en de samenstelling van een leiddraad op te dragen aan eene uit den boezem der vergadering te benoemen commissie, die voor 1 November 1896 haar werk zou inleveren; discussie over dit ontwerp zou in het Archievenblad gevoerd mogen worden, maar onze vergadering van 1897 zou alleen stemmen over de artikelen en de daarop voorgestelde amendementen. Gij herinnert u, dat het voorstel ten slotte werd aangenomen, doch slechts na gewijzigd te zijn door een ingrijpend amendement van ons medelid Dozy, strekkende om discussie over het concept ook op onze vergaderingen toe te laten.

De samenstelling der commissie werd, nadat tal van stemmingen niet tot een resultaat geleid hadden, aan het bestuur overgelaten. In het Archievenblad is u medegedeeld, hoe het bestuur zich van deze opdracht heeft gekweten: de resultaten der verschillende stemmingen hebben daarbij als leiddraad gediend. Thans wensch ik u rekenschap te geven, hoe de commissie (samengesteld uit de heeren Feith, Fruin en mijzelven) hare taak heeft opgevat. Ik doe dit hier, hoewel de zaak strikt genomen niet behoort tot het verslag van den voorzitter, omdat ik straks naar aanleiding van deze zaak eenige voorstellen aan uwe beslissing wensch te onderwerpen, die vooraf behoorlijk moeten worden toegelicht. In eene zaak van zooveel gewicht voor ons wensch ik die toelichting niet te laten aankomen op eene wellicht gebrekkige mondelinge verdediging.

Laat ik dan aanstonds verklaren, dat de zaak ons zéér is medegevallen. Ronduit gezegd, hebben wij allen het mandaat schoorvoetend aanvaard, overtuigd dat op deze wijze moeielijk iets goeds tot stand gebracht zou kunnen worden. Wel was de samenstelling eener handleiding, zooals Mr. Heeres bedoelde, ook onze wensch; maar wij meenden, dat de verwezenlijking daarvan eerst in eene verre toekomst kon liggen. Slechts

nadat van alle zijden, door samenwerking van velen onzer, het materiaal samengebracht en in de discussiën geschift was, zou, meenden wij, eene commissie, aangewezen om dit materiaal tot een goed sluitend geheel te verwerken, kans hebben in hare taak te slagen. Welnu, wij moeten thans erkennen, dat Mr. Heeres de zaak juister heeft ingezien dan wij. Het is ons toch gelukt, niet minder dan ongeveer honderd stellingen en opmerkingen bijeen te brengen, en hoewel die nog van uitvoerige toelichtingen moeten voorzien worden, zien wij geen reden, om, nu wij het over de stellingen zelve eens zijn geworden, aan de uitvoering van onze taak te wanhopen. Onze stellingen vormen een behoorlijk geheel en wij durven het te ondernemen, die, als de toelichtingen gesteld zijn, aan uwe beoordeeling te onderwerpen.

Dit wil evenwel niet zeggen, dat wij de nu gevolgde wijze van werken volmaakt achten. Integendeel, wij blijven van meening, dat ons werk thans noodzakelijk zeer onvolmaakt en onvolledig zal zijn: iets denifitiefs zullen wij u nu niet kunnen voorleggen. En van den anderen kant zijn wij van oordeel, nu wij er in geslaagd zijn, toch reeds betrekkelijk veel bijeen te brengen, dat de vastgestelde wijze van werken niet langer doelmatig is. Wij wenschen u dan ook voor te stellen, in verschillende opzichten op uw eerste besluit terug te komen.

Onze beide eerste voorstellen zijn zeer eenvoudig en onderwerpen wij met vertrouwen aan uwe goedkeuring. 1°. Wij kunnen met de toelichting van onze honderd regels onmogelijk reeds op 1 November 1896 gereed zijn, en wij verzoeken u dus eenig uitstel. Wij *hopen* op 1 Mei 1897 gereed te zullen zijn, zonder ons evenwel daartoe stellig te kunnen verbinden. 2°. De formuleering onzer opdracht was niet volkomen duidelijk. Mr. Heeres sprak in zijn voorstel over „een leiddraad voor de inventariseering *enz.*" der archieven. Door Mr. Gratama geinterpelleerd over de beteekenis van dit „enz.", bracht hij zijn tegenstander tot zwijgen door het quaestieuse woordje eenvoudig te schrappen. Deze oplossing brengt ons in eenige verlegenheid. Indertijd heeft ons bestuur voor de handleiding, die ook wij wenschten tot stand te zien komen, *zes* hoofdstukken vastgesteld, die zouden handelen over: *a.* het sorteeren der archiefstukken, *b.* het beschrijven der stukken, *c.* verdere beschrijvingsmaatregelen, *d.* het samenstellen van den inventaris, in verband met het indeelen van het depot, *e.* de materiëele zorgen voor het archief, en *f.* het uitgeven van stukken. Wij zijn nu van meening, dat de beide laatste categoriën inderdaad niet binnen de grenzen van ons mandaat behooren te vallen; maar eene verdere besnoeiing van onzen arbeid zouden wij niet kunnen aanvaarden. Eene handleiding, die *alleen* handelt over het inventariseeren of het beschrijven van stukken, zou naar onze vaste overtuiging slechts een fragment zijn, dat voor de praktijk volkomen nutteloos zou blijken. Wij verzoeken u derhalve ons mandaat in

zooverre uit te breiden, dat het omvat: het sorteeren en beschrijven der stukken, het samenstellen van den inventaris en het indeelen van het depot, en eindelijk de beschrijvingsmaatregelen, die nog verder noodig zijn.

Ernstiger is ons derde bezwaar. Terwijl ons reeds nu gebleken is, dat onze arbeid vrij omvangrijk zal worden, schijnt ons eene andere wijze van werken gevolgd te moeten worden, dan ten vorigen jare gewenscht werd. Twee systemen stonden in de vorige vergadering tegenover elkander. Eenigen wilden discussie over de artikelen der ontworpene handleiding in de vergadering en daarna vaststelling; anderen wenschten de discussie over de artikelen te ecarteeren, maar achtten dan ook de vaststelling daarvan door de vergadering onmogelijk. Het werkplan van Mr. Heeres, dat in het midden stond en geene discussie over, wèl vaststelling van de artikelen in de vergadering voorschreef, vond geen bijval en naar wij meenen terecht. De vergadering koos ten slotte het eene alternatief: discussie èn vaststelling. Ook wij allen behoorden toen tot de voorstemmers; thans evenwel denken wij anders. Afgezien van de omstandigheid, dat de belangstelling van sommigen uwer, naar wij meenen, door de langdurige discussie over dit onderwerp reeds eenigszins vermoeid is, meenen wij, dat het zelfs van eene buitengewoon enthousiaste vergadering niet kan gevergd worden, dat zij volgens het plan van Mr. Dozy in eene onafzienbare reeks van jaren achtereenvolgens omstreeks honderd stellingen over hetzelfde onderwerp zal verteren, — een onderwerp bovendien, dat, hoe belangwekkend ook voor ons, waarlijk niet geschikt is, om geest en hart bijzonder te verfrisschen. En ook al mocht uwe vergadering zich zelve wenschen te executeeren, dan toch zouden wij bij eene behandeling van zóóvele regels op eens eene discussie verwachten, die òf uiterst oppervlakkig òf uiterst verward zou zijn, in geen geval eenigen waarborg zou leveren voor de degelijkheid en praktische bruikbaarheid van haar resultaat. Wij stellen u dus voor, in deze veranderde conjunctuur over te gaan tot het andere alternatief: *geene discussie ter vergadering over de artikelen van ons concept, maar dan ook geene vaststelling daarvan.*

Wat wij ons voorstellen is dit. Ons concept worde, wanneer het gereed is, beschouwd als een rapport en gedrukt alleen voor de leden der vereeniging. Het worde dan (kan het zijn druk en van vele zijden) besproken in het Archievenblad, ter verbetering en aanvulling van ons werk. Wij hopen dat dit zal geschieden: want wij gevoelen, dat het dringend noodig zal zijn. Het zoodoende te berde gebrachte zullen wij ernstig overwegen, bezield met den wensch om aan de inzichten van anderen tegemoet te komen; doch wij moeten aan ons zelven de beslissing houden, of wij het aangevoerde zullen opnemen of naar aanleiding daarvan grootere of kleinere wijzigingen in ons concept zullen aanbrengen. Wij alleen toch meenen te kunnen beoordeelen, of voorgestelde amendementen goed passen in de economie van ons systeem, dat wij niet door partiëele wijzigingen

ontwricht wenschen te zien. Na geruimen tijd (b.v. twee of vijf jaren), wanneer ieder het zijne over ons werk gezegd heeft, stellen wij ons voor, het weder geheel om te werken en op nieuw bij u in te dienen. Dan, hopen wij, zal het althans eenigszins volledig mogen heeten en als definitief kunnen gelden. Wij gevoelen evenwel, dat daaromtrent verschil van gevoelen zal kunnen bestaan, en nu wij wenschen, dat de artikelsgewijze discussie en vaststelling zal achterwege blijven, denken wij er niet aan u ons werk te willen opdringen. Aan uwe vergadering blijve dan ook ten slotte de beslissing, of zij het zal willen aanvaarden en op haren naam (of op onze namen in opdracht der vereeniging) uitgeven, dan wel het in haar archief laten sluimeren.

Thans nog, ten slotte van mijne reeds te lange voordracht, een enkel woord over eene zaak, die met het besprokene nauw samenhangt. Ter gelegenheid van de discussie over het voorstel Heeres werd ten vorigen jare de vrees geuit, dat, wanneer op deze wijze geheele categoriën van onderwerpen voor goed van het programma onzer vergaderingen werden afgevoerd, het spoedig aan stof voor het vullen daarvan zou ontbreken. Van de zijde der voorstellers werd daarop geantwoord, dat het in dat geval het beste zou zijn de vereeniging op te heffen. Inderdaad zou deze maatregel afdoende zijn; maar ik geloof, dat geen van ons deze oplossing wenschelijk acht. Is dit juist, dan verzoek ik dringend uwe medewerking om dit onheil te voorkomen. De ramp dreigt nog niet in de allernaaste toekomst; er is verleden jaar met nadruk verklaard, dat er nog tal van onderwerpen ter behandeling overbleven, en waarlijk voor eenige jaren is er in ieder geval stof genoeg. Maar zelfs de rijkste stof levert geene doelmatige tijdpasseering, wanneer geene personen zich aanbieden om die te behandelen; en daaraan schijnt het onder ons te haperen. Dit is verdrietig, vooral in de gegevene omstandigheden. Nu toch het tot heden bij voorkeur behandelde onderwerp volgens den wensch van velen uwer van de agenda is afgevoerd, schijnen mij dezen aan de beurt, om ons met andere onderwerpen bezig te houden. Mr. Heeres zelf gaat voor door ditmaal een onderwerp aan de orde te stellen, dat ter behandeling bijzonder geschikt is. De anderen mogen dit goede voorbeeld volgen!

Tot heden is het vervullen eener spreekbeurt steeds de taak geweest van leden van het bestuur. Op den duur gaat dit niet aan. Van mij is het bezwaarlijk te vergen, dat ik elk jaar stof vinden zal voor eene lange toespraak: gij gevoelt zelven, dat de lotgevallen onzer vereeniging daartoe slechts bij uitzondering aanleiding kunnen geven. Onze volijverige secretaris doet waarlijk voor onze vereeniging meer dan genoeg. Doch ook al konden wij samen de vergaderingen vullen, dit is niet gewenscht. Ik wil dan ook met nadruk zeggen, *dat het bestuur de verantwoordelijkheid voor het bezighouden der vergaderingen niet op zich nemen kan noch wil.* Die verantwoordelijkheid is *te* zwaar. Toen het bestuur, voordat de heer Heeres zich had aangemeld, ditmaal voor eene vergadering

zonder voordracht meende te moeten vreezen, is er een oogenblik aan gedacht u voor te stellen, dat het vervullen eener spreekbeurt bij rooster onder de leden zou rondgaan. Deze verplichting kon, meende men, bij het houden van slechts ééne vergadering per jaar niet zeer drukkend zijn. Maar ten slotte is toch van dit denkbeeld afgezien, omdat het niet mogelijk was, den leden vergoeding van reiskosten aan te bieden. Een ander afdoend middel is aan het bestuur niet bekend. En toch is het noodig daarop te zinnen; want indien zich het geval te eeniger tijd mocht voordoen, dat zich voor eene vergadering geen spreker had aangemeld, zouden de bestuurders zich genoodzaakt kunnen zien, den leden per circulaire ontheffing te vragen van de verplichting, hun door art. 11 der statuten opgelegd tot het houden eener jaarlijksche vergadering. En mocht die ontheffing geweigerd worden, dan zou ik toch niet bereid zijn, om zulk eene vergadering te leiden. Ik geloof zeker niet, dat de staking onzer jaarlijksche bijeenkomsten zou zijn in het belang onzer vereeniging; maar grooter bezwaar nog zou ik er in zien, als onze vereeniging zich belachelijk maakte door het houden eener vergadering, die alleen strekte als voorwendsel voor het houden van een diner.

Toont dan, bid ik u, wat meer belangstelling! Het is niet noodig, dat juist altijd stellingen verdedigd worden. Deze vorm werd indertijd gekozen, om aan het resultaat onzer beraadslagingen eene zekere vastheid en precieshheid te geven in gevallen, waarin wij het noodig achtten, dat onze meening duidelijk uitgesproken werd voor hen, die daarin belang konden stellen bij de regeling der ons dierbare belangen. Maar het is daarom volstrekt niet noodig, dat juist *altijd* stellingen verdedigd worden. Lezingen en vrije voordrachten zullen even welkom zijn. Ook in de *onderwerpen* der voordrachten wenschen wij groote vrijheid te laten. Quaesties over de organisatie van het archiefwezen en de archieven zijn natuurlijk het belangrijkst en zullen steeds de voorkeur verdienen. Maar onderwerpen van paleographischen, diplomatischen en chronologischen aard zullen niet minder welkom zijn. Verslagen over archiefreizen en mededeelingen over ervaringen in de archieven zullen ons veel belang inboezemen. Ja zelfs voordrachten over historische of juridische quaesties, uit de archieven geput, zullen wij geenszins afwijzen. Kiest, mijne heeren! maar maakt ons het resultaat van uwe keuze bekend; in ieder geval laat iets van u hooren! In een kleinen kring als de onze moet ieder lid *uit zich zelf* medewerken om leven aan te brengen; anders sterft het lichaam spoedig. Dit mag niet. Het orgaan om samen te beraadslagen en onze wenschen bekend te maken, dat wij eindelijk verkregen hebben, mag niet weder te niet gaan. Maar het kan niet blijven bestaan door den steun van slechts enkelen; gij allen, elk op zijne beurt, moet uwe krachten inspannen om te behouden, wat eenmaal is tot stand gebracht. Vis unita fortior!

S. MULLER Fz.

LEDENLIJST
van de
Vereeniging van Archivarissen in Nederland
op 1 Mei 1896.

EERELID.

Jhr. Mr. V. de Stuers, Referendaris der Afdeeling Kunsten en Wetenschappen aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, te 's Gravenhage.

GEWONE LEDEN:

Algemeen Rijks-archief: mr. A. Telting, *adjunct-archivaris.*
mr. J. E. Heeres, „ „
mr. P. A. N. S. van Meurs, *adjunct-archivaris.*
J. H. Hingman, *commies-chartermeester*, te 's Gravenhage.

Amsterdam: mr. W. R. Veder, *archivaris der gemeente.*
mr. J. J. Loeff, *adjunct-archivaris.*
A. J. M. Brouwer Ancher, *commies.*

Baarn: J. C. F. baron d'Aulnis de Bourouill, *archivaris der gemeente.*

Bolsward: dr. M. E. van der Meulen, *archivaris der gemeente.*

Deventer: dr. J. de Hullu, „ „ „

Dordrecht: mr. J. C. Overvoorde, „ „ „

Drenthe: mr. S. Gratama, *rijks-archivaris in de provincie*, te Assen.

Friesland: mr. J. L. Berns, *rijks-archivaris in de provincie*, te Leeuwarden.

Gelderland: mr. J. J. S. baron Sloet, *commies-chartermeester aan het rijks-archief in de provincie*, te Oosterbeek.

„ dr. J. S. van Veen, *ambtenaar aan het rijks-archief in de provincie*, te Arnhem.

Goes: L. van Bruggen, *archivaris der gemeente.*

Gouda: dr. L. A. Kesper, „ „ „

Groningen: mr. J. A. Feith, *rijks-archivaris in de provincie*, te Groningen.

„ mr. C. P. L. Rutgers, *commies-chartermeester*, te Groningen.

Haarlem: J. W. Enschedé, *adjunct-archivaris aan het archief der gemeente.*

Hattem: F. A. Hoefer, *archivaris der gemeente.*

's Hertogenbosch: J. C. A. Hezenmans, *archivaris der gemeente.*

Huis-archief van H. M. de Koningin: A. C. baron Snouckaert van Schauburg, *directeur*, te 's Gravenhage.

Leiden: mr. Ch. M. Dozy, *archivaris der gemeente.*

Limburg: A. J. Flament, *rijks-archivaris in de provincie*, te Maastricht.

" dr. P. Doppler, *commies-chartermeester*, te Maastricht.

Maastricht: J. de Ras, *archivaris der gemeente.*

Middelburg: M. H. van Visvliet, *archivaris der gemeente.*

Naarden: A. N. J. Fabius, *archivaris der gemeente*, te Amsterdam.

Nijmegen: mr. W. van de Poll, *archivaris der gemeente.*

Noord-Brabant: mr. A. C. Bondam, *rijks-archivaris in de provincie*, te 's Hertogenbosch.

" dr. W. Zuidema, *commies-chartermeester*, te 's Hertogenbosch.

Noord-Holland: C. J. Gonnet, *rijks-archivaris in de provincie*, te Haarlem, tevens *archivaris dier gemeente.*

Overijsel: mr. L. van Hasselt, *rijks-archivaris in de provincie*, te Zwolle, tevens *archivaris dier gemeente.*

Rotterdam: J. H. W. Unger, *archivaris der gemeente.*

" mr. W. Bezemer, *adjunct-archivaris.*

Utrecht: mr. S. Muller Fzn., *rijksarchivaris in de provincie*, te Utrecht, tevens *archivaris dier gemeente.*

" mr. J. G. C. Joosting, *commies-chartermeester aan het rijks-archief in de provincie*, te Utrecht.

" mr. J. Acquoy, *rechtskundig ambtenaar aan het archief der gemeente.*

Zeeland: mr. R. Fruin Th.Az., *rijks-archivaris in de provincie*, te Middelburg.

Zutphen: J. Gimberg, *ambtenaar aan het archief der gemeente.*

BUITENGEWONE LEDEN:

dr. I. J. Cosquino de Bussy, *hoogleeraar* te Amsterdam, *oud-archivaris der gemeente Deventer*.

mr. J. W. Mulder, *substituut-griffier bij de arrondissements-rechtbank* te Amsterdam, *oud-archivaris der gemeente Zwolle*.

Aug. Sassen, *notaris* te Helmond, *oud-archivaris der gemeente Helmond*.

CORRESPONDEERENDE LEDEN:

A. Goovaerts, *tweede archivaris aan het Belgische Staatsarchief*, te Brussel.

dr. H. Keussen, *adjunct-archivaris aan het stedelijk archief*, te Keulen.

Om deze lijst tevens als adresboek voor het archiefwezen hier te lande dienst te kunnen laten doen, nemen wij hier nog op de namen van de niet tot de vereeniging toegetreden archiefambtenaren.

Jhr. Mr. Th. H. F. van Riemsdijk, *algemeen rijks-archivaris*, te 's Gravenhage.

Aardenburg:	G. Hofstede Gzn., *archivaris der gemeente*.
Amersfoort:	W. F. N. van Rootselaer, *archivaris der gemeente*.
Bergen-op-Zoom:	G. F. J. Mes, *archivaris der gemeente*.
Breda:	J. F. Corstens, " " "
Brielle:	J. C. Been, " " "
Delfland:	. . . . baron Snouckaert van Schauburg, *archivaris van het waterschap*.
Delft:	dr. mr. H. S. Veldman, *archivaris der gemeente*.
's Gravenhage:	A. J. Servaas van Rooyen, *archivaris der gemeente*.
Gelderland:	mr. J. P. Bijleveld, *rijksarchivaris in de provincie*, te Arnhem.
Kampen:	mr. J. Nanninga Uitterdijk, *archivaris der gemeente*.
Leeuwarden:	mr. I. van Sloterdijk, *archivaris der gemeente*.
Oostburg:	P. de Hullu Hz., " " "
Sittard:	A. Arnoldts, " " "
Vlaardingen:	IJ. Schuytemaker, " " "
Vlissingen:	C. P. J. Donimisse, " " "

Afzonderlijke exemplaren dezer lijst zijn op aanvrage gratis te bekomen bij de uitgevers van dit blad.

Legesheffing en toegangstijd aan het archief te Amsterdam.

Naar aanleiding van een vroeger verschenen bijdrage van mr. BONDAM over de legesheffing van de nasporing in de Registers van Doop, Trouw en Begraven, bracht het voorlaatste nummer van dit blad eenige critische beschouwingen van mr. S. MULLER, over de sedert 1 Juni 1895 te Amsterdam ingevoerde verordening op de betaling van legesgelden, ook voor *eigen* nasporing in genoemde Registers door den belanghebbende. De Schrijver acht de kosten buitensporig hoog — wèl beloven ze schijnbaar een gulden toekomst aan Amsterdam's belastingschuldigen, doch inderdaad doen zij de ondoelmatigheid van de verordening uitkomen, dewijl zij „de genealogen, „den enkele rijkbezoldigde onder hen uitgezonderd (en met hem dengeen „die een belangrijk proces heeft te winnen), wanhopig maken en de man„nen der wetenschap (wat erger is) schouderophalend doen afzien van het „doorzoeken dier registers". — Mr. MULLER zoekt naar de beweegreden van zulk een verordening. Kan ze gelegen zijn in wat mr. BONDAM als motief van legesheffing in 't algemeen opwierp, n.l. dat de legesgelden een potje moeten vullen voor den archiefambtenaar, tot schadeloosstelling voor zijn geringe bezoldiging? Zoo iets is niet aan te nemen, zegt mr. M., van een gemeente, die zich zelve respecteert en daarom is er hem iets aan gelegen om ieder, die soms Amsterdam van zoo iets verdenkt, te verzekeren dat in deze stad *dit* doel de gewraakte verordening *niet* verklaart. Waarom niet? De archivaris zelf betreurt de verordening — zoo kan mr. M. mededeelen.

Voor hem, die, na deze vrij afdoende wijze van behandeling van dit onderwerp, nog eenige belangstelling er voor over heeft, acht ik het wenschelijk mijnerzijds nog eenige toelichting te geven.

Er is, naar ik meen, slechts ééne vraag, waar het hier op aan komt: Treft n.l. onze gemeenteverordening *het wetenschappelijk onderzoek?* Welnu, het antwoord hierop is niet anders dan ontkennend. Wat inderdaad erger zou zijn voor de mannen der wetenschap dan voor de genealogen, is zoo waar niet het geval.

Had ik indertijd van de wording der verordening kennis gedragen, ik had natuurlijk getracht te bewerken, dat daarin het *kosteloos* wetenschappelijk onderzoek zou zijn vastgesteld. Nu heb ik eerst later bij afzonderlijk besluit van Burg. en Weth. kunnen bewerkstelligen, dat de mannen der wetenschap inderdaad hun schouders kunnen ophalen voor deze legesheffing, doch tevens, zonder een cent te betalen, hun onderzoekingen in deze Registers als vroeger kunnen voortzetten. — En deze voorziening is het, welke ik de *eenige* acht, die ik als archivaris verplicht was te treffen, *dewijl ze de wetenschappelijke belangen raakt.* Wat nu de genealogen betreft, die voor zich of anderen stamboomen maken, en den erfenis-

zoeker, die parentage wil nasporen ter aanwijzing van zijn titel, of de gemeente te hoog of te laag hun nasporingen in de Registers laat betalen en dus al of niet haar doel voorbij streeft, het komt mij voor dat hierin geen onderwerp van openbare critiek voor den archivaris q. t. gelegen is: *dewijl wetenschappelijke belangen daarmee niet gemoeid zijn.* — Dat intusschen voor de genealogen en erfeniszoekers de verordening te betreuren is, en ik persoonlijk een hunner, mij wel bekend en vroeger steeds tolvrij tot „zijn onschadelijke liefhebberij" (gelijk mr. M. het genealogisch onderzoek noemt) toegelaten op dit archief, mijn leedwezen heb betuigd over de voorgeschreven heffing, dit zou, dunkt mij, dan ook geheel onbelangrijk zijn hier nader te bevestigen, indien ik niet met blijde voldoening gelezen had, dat mr. M. in dit leedwezen, in dat betreuren het bewijs ziet, dat de legesheffing te Amsterdam *niet* dient ten bate van den archiefambtenaar aldaar — en alzoo eene verdenking nog bij tijds, naar wij hopen, heeft afgewend, die de eer van Amsterdam, zoowel als den beteren dunk van de ambtelijke betrekking aan dit archief zeer nakomt. Wij waren ons hier weinig bewust van dit eventueel minder fraai vermoeden. Ook uit naam van mijne mede-ambtenaren aan dit archief den heer M. onzen dank.

In een naschrift bij zijne beschouwingen over de legesverordening geeft de schrijver nog lucht aan inderdaad zeer ontstelde gewaarwordingen. In het in dit blad kroniekmatig overgenomen verslag over 1894 van het Amsterdamsch archief leest hij dat dit archief, gelijk in 1873, wederom van 10—12 ure is opengesteld! Daar het hem, zooals wij boven zagen, te doen is om verklaring, om het motief van de door hem gewraakte verordening, meent hij dit nu gevonden te hebben: gelijk deze beperkte toegang, beoogt deze verordening . . . de bezoekers van het archief te weren! „Het is inderdaad fraai," roept hij uit. „Driemaal 2 uren, en „juist in den tijd dat iedereen te Amsterdam op zijn kantoor is! Wat „moet dat gemakkelijk zijn! En vooral als men van buiten komt of van „buiten s'lands." Er komen *buitenlanders*, voegt hij er cursief bij. — Wreede voorspellingen voòr dit archief moeten hem uit de pen: naar sluiting van het archief gaat het heen, tot ontslag van den archivaris zal het komen, een fraai vooruitzicht voor zijn ambtgenoot!

Ja inderdaad, het is fraai! roepen wij met hem, als een ambtgenoot, wien men toch waarlijk geene ernstige bedoelingen mag ontzeggen, zich genoegzaam sterk acht tot zulke *wanhopige gevolgtrekkingen* te besluiten omtrent den toestand van een stedelijk archief, niet minder dan dat van Amsterdam, op grond alleen van een uittreksel uit een jaarverslag, zonder zich eenigszins nader te vergewissen omtrent de werkelijke feiten. Zou hem dan daartoe inderdaad de gelegenheid hebben ontbroken? Het is waar, gretig zou hij er gebruik van gemaakt hebben; dit toont hij

althans, gelijk wij boven zagen, genoeg, waar hij, particulier ingelicht, ons mededeelt waartoe de legesgelden *niet* te Amsterdam zijn bestemd. Intusschen, nog fraaier wordt het, wanneer hem natuurlijk tot zijn spijt, achterna moet blijken dat het uittreksel niet onbelangrijk verschilt met het jaarverslag zelf.

Het is hem reeds uit het vorige nummer van dit blad bekend gemaakt dat het Amsterdamsch archief driemaal 's weeks, niet van 10—12, maar van 10—2 uren officiëel is opengesteld. Dat scheelt de helft. Gelukkig voor de kantoormenschen, nog gelukkiger voor de buitenlanders, die inderdaad ook dit archief bezoeken. Overigens, die toegang werd in 1893 op mijn verlangen aldus vastgesteld. Ik acht mij verplicht hier uitdrukkelijk te verklaren dat ik redenen had, die mij ambtelijk daartoe noopten. Vooralsnog zijn deze redenen niet opgeheven. Ik heb mij sedert intusschen altijd beijverd, tot *wetenschappelijk onderzoek* iederen dag gelegenheid te geven, zelfs vóór 10 ure en na 4 ure. Het zou mij aangenaam zijn te weten aan welk archief van ons land *feitelijk* langduriger tijd tot wetenschappelijk onderzoek bestaat dan aan het Amsterdamsch archief. Zoo door uitbreiding van personeel, bij den tweeledigen dienst aan oud en nieuw archief alhier eene zeer gewenschte betere regeling mocht worden getroffen dàn, maar ook dan alleen, zal het onmiddellijk gevolg, voorzoover dit althans van mij afhangt, niet uitblijven, dat de officiëele toegang voor *alle* soort van onderzoek wederom iederen dag van 10—4 ure wordt vastgesteld.

Voor zoover mij bekend, is nog nimmer met zoo'n levendig gevoel van deelneming in de bedreigde belangen van eenig archief, en met zooveel collegialen zin op het bedreigde lot van een ambtgenoot gewezen! Ziedaar althans ook een vrucht van onze vereeniging, van het bestaan van ons vakblad. Aanvaarde Mr. Muller ook daarvoor onzen dank. Moge ik hem intusschen op troostgronden hebben gewezen en, met hem, allen die belangstellen in dit stedelijk archief gerust hebben gesteld. Zij en mr. M. vooral hadden recht gehad op een spoediger opheldering in dit blad. Doch, als de meeste lezers, nam ik eerst kennis van zijn stuk bij de ontvangst van het nummer. Gaarne — de zaak is er ernstig genoeg voor — had ik onmiddellijk in aansluiting met zijn stuk, nadere verklaring gegeven. Had ik kunnen vermoeden dat het vorige nummer zóó spoedig zou zijn gevolgd — dan had ik althans dáárin de gelegenheid tot opheldering niet verzuimd. Indien mr. M. nog iets op 't harte mocht hebben — dan hoop ik dat de Redactie hém tijdiger ter wille zal kunnen zijn.

Mr. W. R. Veder.

Amsterdam, Juni 1896.

Boekbespreking.

Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam, uitgegeven op last van het Gemeentebestuur.

II. De oudste kronieken en beschrijvingen van Rotterdam en Schieland, door J. H. W. Unger en Mr. W. Bezemer.

Toen door mij te zijner tijd een paar bladzijden gewijd werden aan het 1e deel der *Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam* bracht ik hulde aan de koopstad, die, trots hare belangrijke uitgaven ten bate van den handel, met milde hand in de beurs greep ten behoeve eener zoo veelbelovende, groots gedachte publicatie; ik juichte het toe, dat in plaats van een reeks onsamenhangende tijdschriftartikelen stelselmatig de bouwstoffen, goed bewerkt, zouden worden opgestapeld, die het schrijven der historie onzer groote handelsstad eens zou mogelijk maken.

Gaf dat 1e deel licht omtrent de werkzaamheden en samenstelling der lichamen van bestuur, deel 2, reeds voorlang verschenen, bevat tal van totdusver niet gedrukte stadbeschrijvingen, ook wel reeksen van aanteekeningen, kritisch en met uitvoerige toelichting uitgegeven door de Heeren Unger en Bezemer, archivaris en adjunct-archivaris der gemeente. Zeer juist gaat in de inleiding een overzicht vooraf van de gedrukte stadbeschrijvingen.

Een uitnemend denkbeeld was het ook als bijlage aan dit deel toe te voegen een serie van plattegronden der stad uit de 16e en 17e eeuw, veelal zeer zeldzaam en die in keurige reproductie ook hem, die niet doorkneed is in de topografie der Maasstad, in staat stellen de berichten daaromtrent te begrijpen en op waarde te schatten.

Verdient dus deze uitgave allen lof, ik mag een *maar* toch niet weêrhouden.

Destijds vond ik het wel niet te betreuren, maar toch min of meer vreemd te beginnen met de reeks naamregisters, zoo lang, dat de schets der bestuursinrichting als een inleiding daartoe voorkomt. Welnu, ik kan de keuze van den inhoud van deel 2 ovenmin gelukkig achten, de hoogst nuttige plattegronden ter zijde gelaten. De zware kwartijn bevat zeer zeker tal van hoogst belangrijke mededeelingen, maar zooals de uitgevers zelve erkennen van zeer verschillende mâte van betrouwbaarheid en vaak natuurlijk de een de ander repeteerende. Me dunkt, indien de werkelijk belangrijke, zakelijke berichten, geëxcerpeerd in het Rotterdamsch archief de kern worden van een, laten we zeggen goed ingericht zaakregister voor de stadsgeschiedenis, zou veel van die oude verhalen kunnen vervallen en zou wat er goeds in voorkomt meer tot zijn recht komen en handiger voor het gebruik zijn. Wat m. i. veeleer bij de uitgave van

geschiedbronnen door archiefbesturen in aanmerking komt, zijn de archiefbescheiden, de rekeningen, keuren, acten en wat dies meer zij.

Ik twijfel niet, of dit alles zal ons te zijner tijd geschonken worden en het schijnt ondankbaar aanmerking te maken, zoodra het werkprogramma niet precies zoo is, als wij het zouden wenschen. Maar het is den uitgevers zeker minder om banale dankbetuiging te doen dan om eene juiste appreciatie van hun arbeid en dan doet juist de zoo gunstige indruk, dien deze maakt, den wensch uiten: Voortreffelijk, maar geef ons nu een volgend maal dat, waarop het eigenlijk het meest aankomt.

Juni 1896. CH. M. DOZY.

OORKONDENBOEK VAN GRONINGEN EN DRENTHE. VIERDE AFLEVERING.

De bewerkers van het Oorkondenboek hebben spoedig de derde aflevering door eene vierde doen volgen, waarin het eerste deel voltooid wordt en het tweede begonnen. Zij bewijzen de historische wetenschap zeker een grooten dienst, nu zij de door hen bijeengegaarde schatten zoo spoedig mogelijk het gemeen goed van allen maken, maar dat neemt niet weg, dat een weinig minder haast veellicht aan de eindredactie ten goede ware gekomen. Ik bedoel nu niet de aandacht te vestigen op de enkele onnauwkeurigheden of onregelmatigheden, die ook in deze aflevering voorkomen, zooals in nr. 503, waar gesproken wordt van Sancte-Pauwelsdach conversatio", zonder dat op deze verschrijving voor „conversio" de aandacht wordt gevestigd. zooals in nr 526, waar het vraagteeken bij den datum onopgehelderd blijft [1]), zooals in nr. 538, in welks opschrift niet gewezen wordt op het optreden van den heer van Coevorden onder de getuigen, wat toch de reden is, waarom deze oorkonde is opgenomen, of in nr. 547, waar de noot omtrent den datum geene opheldering geeft, zelfs niet op de vreemde vergissing in nr. 487, waar „archidyaconatus terre Frisie Monasteriensis dyocesis", vertaald wordt met „archidiaconaat (waarom niet aartsdiaconaat?) der Munstersche diocese in Friesland" in plaats van „van Friesland in de Munstersche diocese"; dergelijke vergissingen zullen in elk werk van eenigen omvang voorkomen. Maar ik wensch te wijzen op de zonderlinge dateering van nr. 490, en van de noot, die dat moet verdedigen. Het stuk is gesteld op 1360 na 21 Juni, omdat, zooals de noot zegt, BERNARDUS VAN HOEVELL (wiens verheffing tot aartsdiaken van Friesland het vermeldt) in eene oorkonde van 21 Juni 1360 (nr. 487) nog als kanunnik voorkomt. Slaat men nu nr. 487 op, dan vindt men daar: „quondam dominus BERNARDUS DE HOVELE canonicus Monas-

[1]) Oppervlakkig beschouwd, schijnt er geene reden om te betwijfelen, dat de heer Van Ruinen en de abt van Dikninge gelijktijdig verklaren niets meer op elkaar te vorderen te hebben.

teriensis." Bovendien nr. 487 is eene quitantie voor de betaling van hetgeen BERNARDUS aan de pauselijke kamer schuldig was wegens de bevestiging zijner benoeming tot aartsdiaken van Friesland; dat stuk zal toch wel in tijdsorde volgen op de bevestiging zelve (nr. 490).

Ik heb nog eene grief tegen deze aflevering. Het verbond van 1368 ontbreekt er in. Uit het opnemen van nr. 162 in de eerste aflevering van het Oorkondenboek had ik begrepen, dat de bewerkers alle oorkonden opnamen, ook die, welke thans noch in originali noch in afschrift voorhanden zijn, maar wier bestaan en inhoud in geloofwaardige berichten overgeleverd zijn. Dat schijnt mij ook het juiste standpunt; ook in het C. I. L. neemt men inscripties op, die alleen voorkomen bij betrouwbare berichtgevers, al zijn zij thans ook verloren. Men moge van zulke oorkonden niet den letterlijken tekst bezitten, men geve er van, al wat men weet. Maar ik blijk mij te hebben vergist, de bewerkers van het Oorkondenboek nemen zulke gebrekkig overgeleverde oorkonden niet op, anders zouden zij zeker het zoo belangrijke verbond van Augustus 1368, waarvan EMMIUS, blijkbaar met het origineel voor zich, den inhoud uitvoerig opgeeft (Rer. Fris. Hist. p. 209), en dat nog WICHERS (Tractaat van reductie Inl. p. 51) heeft gezien, niet ter zijde hebben gelaten. Achteraf zie ik nu ook, dat van nr. 162 alleen ééne zinsnede is opgenomen, vermoedelijk omdat de bewerkers meenden te mogen aannemen, dat die zinsnede letterlijk aan het origineel is ontleend. Mij schijnt voor die onderscheiding geen voldoende grond aanwezig te zijn. Zonder twijfel zijn ook uit het verbond van 1368 verscheidene zinsneden in letterlijke vertaling door EMMIUS overgenomen, al kan niet juist worden uitgemaakt, welke. En waar de zaak misschien twijfelachtig was, had ik liever gezien, dat de grens wat ruimer was gesteld.

Middelburg, Juli 1896. R. FRUIN Th. Az.

VARIA.

Uit de oude doos?

Den navolgenden eed; die ons naar vorm en inhoud eenige eeuwen schijnt terug te voeren:

„Ic swere ghetrouheit an denn Coninck ende ghehorsamheit an de wetten van den Staet, alsmede dat ic omme te becommen mine bedinunge van . . . . . . to . . . . nicht belovet ofte ghegeven hebbe, nochte beloven ofte geven sall jenighe ghiften, gaeven ofte gescencke an jenige personen, het si buten ofte binnen het bestuir, directelic ofte indirectelic in jeniger manire, dat ic mi in vormelten ampte mit aller ghetrouwicheit, nersticheit ende gheheymholdinge sall bedraeghen, die instructien

ende ordonnancieen daerup ghemaeckt ofte noch te maeckene ende alle bevelingen, die mi in vorss. qualité deur ofte van weghen des Coninck's ersten over mi gesetten dienre sullen worden ghegeven mit der mester accuraetheit ende veerdicheit sal achterfolgen, de amptmanne boven mi gestelt gehorlic eerbieden ende het interes des rikes mit al minen vermoghen behertighen, sunder ummer umme ietwes myt wat namen oeck in desser officie te doene ofte te latene deur verkeerdelicke insighte van eyghenbaet, het annehmen van ghiften ofte ghaeven, gonste ofte ongonste, vreese ofte hope van de naecominge van minen plecht te laten afftrecken, dat ic teffens nummer umme lieft ofte leedt jenige secreten, diewelcke mi in dessen minen officien muchten werden aenvertruwet an jemant, wye hi oec sin muchte, sal apenbaeren anderswo als dengenegen, an wen ick van weghen miner officien ende ampte sulcks schuldig bin to doene."

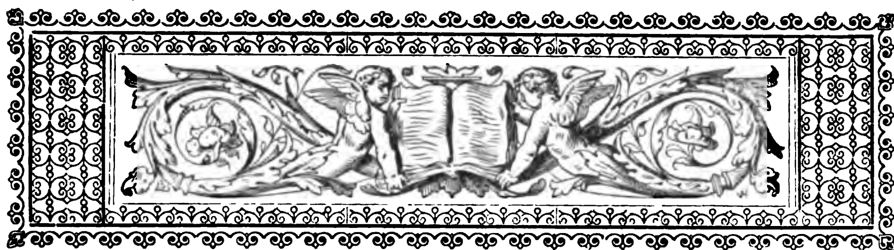
vonden wij echter niet in een oorkonde van de 16e eeuw, evenmin in een stuk uit de 17e of uit de 18e eeuw dagteekenende, maar eenigszins gemoderniseerd, in de ministeriëele aanschrijving behoorende bij het Kon. Besl. van 31 October 1828. Hij wordt nog afgelegd op het einde der 19e eeuw — zij het dan meestal schriftelijk — o. a. door ambtenaren aan de Rijksarchieven, en dat in een land, waar de Minister van Financiën zelfs heeft voorgesteld een verklaring in plaats van den assertorischen eed te stellen.

Oude, sterk verbleekte handschriften bieden bij hunne ontcijfering soms groote moeilijkheden, en ofschoon er chemische middelen genoeg zijn om verbleekten inkt weder leesbaar te maken, kan men deze middelen niet altijd aanwenden, daar zij het belangrijke en niet te vervangen origineel schaden.

Een Amerikaansch geleerde slaat nu eene nieuwe wijze van behandelen voor, waarbij het origineele handschrift geheel onaangetast blijft en die toch een goeden uitslag waarborgt.

Men neemt namelijk van het handschrift een photografie. Van het natuurlijk zeer onduidelijke negatief neemt men een tal positieven op zeer dunne en doorzichtige vliesjes. Deze worden nu nauwkeurig op elkander gelegd en zoodanig samengeperst dat de op de enkele vliesjes bevindende zwakke teekens bij het doorvallen van het licht genoegzaam donker te voorschijn treden en dan bij een andermaal copiëeren een tamelijk duidelijk negatief geven, waarvan dan leesbare positieven kunnen vervaardigd worden.

Gedrukt en uitgegeven bij Erven B. van der Kamp te Groningen.

1896/7. No. 3.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Berichten, enz.

Benoemd:

tot rijksarchivaris in Drenthe, mr. J. G. C. JOOSTING, commies-chartermeester bij het rijksarchief in Utrecht.

In het jaarverslag voor het afgeloopen jaar veroorloofde ik mij — naar aanleiding van hetgeen mij zéér positief verzekerd was — met een enkel woord te vermelden, dat het personeel, voor de krijgsgeschiedkundige onderzoekingen beschikbaar gesteld, voortaan zéér zou worden ingekrompen,— een maatregel die natuurlijk voor den goeden gang der studiën niet bevorderlijk scheen. Ik verheug mij te kunnen mededeelen, dat mijne vrees geheel ongegrond was: dezer dagen zijn weder evenals vroeger officieren (en wel, zoover ik weet, dezelfde als het vorige jaar) voor het werk aangewezen, dat met 1 October als gewoonlijk hervat zal worden.

Utrecht 22 Sept. '96. S. M.

Volgens de *Staatscourant* van 3 November 1896 n°. 259 wordt het stellen van den bovenbouw en de bijbehoorende werken voor het depotgebouw van het Centraal Archief aan het Bleyenburg te 's Gravenhage (geraamd op *f* 183,300) aanbesteed op 23 November 1896. Het bestek voor de kosten is verkrijgbaar bij de firma M. NIJHOFF te 's Gravenhage.

H. M. DE KONINGIN heeft op 29 October een gedenksteen geplaatst in het op het terrein achter het koninklijk paleis in de Koningspoort in aanbouw zijnde gebouw voor het Huisarchief van H. M., in tegenwoordigheid van H. M. DE KONINGIN-REGENTES van Jhr. HOEUFFT VAN VELSEN, intendant der koninklijke paleizen, belast met den bouw van het archief, den directeur van het huisarchief en bibliotheek A. C. baron

Snouckaert van Schauburg, den gepensionneerden luitenant-kolonel de Bas, werkzaam bij dat archief, en vele andere autoriteiten. De plaat van hardsteen is geplaatst in den achtergevel van het hoofdgebouw; zij draagt het volgende opschrift: „Hare Majesteit Koningin Wilhelmina plaatste dezen steen in tegenwoordigheid van Hare Majesteit Koningin Emma, Regentes van het Koninkrijk, bij den bouw van het Koninklijk Huisarchief." Van een en ander is opgemaakt eene oorkonde, die in den muur achter den steen gemetseld werd.

Wetenschappelijk en praktisch.

In de zooeven verschenen Levensberichten der afgestorven medeleden van de Maatschappij van letterkunde trof mij in de warm geschreven woorden, door prof. Blok gewijd aan de nagedachtenis van wijlen onzen ambtgenoot Mr. H. O. Feith Jr. de volgende passage: „Het staat nog te bezien, of het gewenscht zoude zijn de zuiver chronologische indeeling van Feith('s inventaris van het Groningsche archief) te vervangen door een zuiver systematische, die zeker wetenschappelijker zou zijn maar voor den gebruiker waarschijnlijk minder gemakkelijk. Men dient in het oog te houden, dat de eischen, die een archivaris behoort te stellen aan eene wetenschappelijke organisatie van zijn archief, nog volstrekt niet identiek behoeven te zijn aan de behoeften van den onderzoeker, wien het niet te doen is om de „reconstructie der oorspronkelijke archieven", maar in de eerste plaats om de stukken, die hij noodig heeft, spoedig te kunnen vinden." Het is mogelijk, dat de biograaph onwillekeurig geneigd is geweest, om de zwakke zijde der verdiensten van zijn model te bedekken; is dit het geval, dan wil ik, die voor niemand wensch onder te doen in waardeering van hetgeen Feith voor ons archiefwezen en onze geschiedenis heeft gedaan, dit gaarne prijzen. Maar toch acht ik daarbij een woord van protest noodig, omdat de zijdelingsche afkeuring van ons streven, die in Blok's woorden ligt, gesteund door het gezag van des schrijvers naam, allicht indruk zal maken op de buitenwereld, in hoe zachte bewoordingen die afkeuring ook gekleed is. En dit te meer, daar de gemaakte opmerking zoo voor de hand ligt, dat allicht ieder niet-deskundige ze dadelijk zal beamen. Men vergeve mij, dat ik zelfs eenen hoogleeraar in de geschiedenis bij de niet-deskundigen rangschik; tot zekere hoogte is hij dit ontwijfelbaar; want slechts hij, die een archief-inventaris zelf bewerkt heeft, kan volkomen beoordeelen, welke moeielijkheden zulk een arbeid ieder oogenblik ter oplossing aanbiedt. Ieder niet-deskundige, herzeg ik, zal de opmerking beamen; maar van den bijval van hen, die met het archiefwerk door dagelijksche ervaring

vertrouwd zijn, ben ik zoo zeker niet. Doch juist daarin schuilt het gevaar voor ons archivarissen. Indien wij het systeem, dat wij proefhoudend hebben bevonden, vasthouden en de niet-deskundigen keuren dit allen af, dan loopen wij groot gevaar alleen te blijven staan en in plaats van waardeering te ontmoeten, afgescheept te worden met den zuurzoeten lof, dien BLOK ons gunt: „wetenschappelijk maar onpraktisch!"

Voordat het zoover komt, wil ik echter nog gaarne dit gevaar trachten te keeren door eene lans te breken met dezen hoogleeraar, die zich verklaart tegen de „wetenschappelijke" methode van organisatie der archieven. BLOK stelt „de eischen, die een archivaris behoort te stellen aan eene wetenschappelijke organisatie van zijn archief", tegenover „de behoeften van den onderzoeker". Begrijp ik hem wel, dan bedoelt hij ongeveer dit: „Uw wetenschappelijk geknutsel tot reconstructie der oorspronkelijke archieven laat mij volkomen koel. Wilt gij voor u zelven een inventaris maken, ingericht volgens uwe methode, het is mij om het even. Maar geef mij, geef aan het publiek eene zuiver chronologische lijst der voorhandene stukken: ik wensch alleen door u in staat gesteld te worden de stukken, die ik zoek, spoedig te vinden."

Indien deze opvatting van des schrijvers bedoeling juist is, dan meen ik nog wel het een en ander daartegen te kunnen inbrengen. In de eerste plaats wil ik opmerken, dat archief-inventarissen niet uitsluitend, ja zelfs niet in de eerste plaats bestemd zijn voor historici. Ik vertrouw, dat men mij niet zal verdenken aan de geschiedenis een kwaad hart toe te dragen; maar ontkend kan het niet worden, dat de belangen der administratie, aan wie het archief behoort en die den archivaris bezoldigt, vóór alles gaan. Deze opmerking raakt niet den heer BLOK, maar zij raakt wel ons systeem.

In de tweede plaats waag ik te beweren, dat het m. i. niet zoozeer de vraag moet zijn, iemand in staat te stellen om *spoedig* te zoeken, dan wel om *goed* te zoeken. En in verband daarmede, dat het zeer gemakkelijk is vast te stellen, welke stukken men bij de zuiver chronologische rangschikking wèl vindt, maar minder gemakkelijk de stukken te tellen, die men in geen geval vindt, omdat ze niet op hunne plaatsen staan. Dat dit toch zelfs in den besten zuiver chronologischen inventaris tallooze malen moet gebeuren, is bij het eindelooze aantal ongedateerde stukken nauwelijks te betwijfelen. Een tweede bezwaar ligt voor iemand, die zuiver chronologisch ingerichte inventarissen gebruikt heeft, niet minder voor de hand. De historicus, die de politieke geschiedenis eener periode behandelt, vindt natuurlijk, behoudens de boven aangeduide uitzonderingen, alle stukken, die hij zoekt, met één oogopslag bijeen. Maar meent men, dat de historicus, die de inrichting van een instituut wil bestudeeren en daartoe b.v. de stadsrekeningen moet raadplegen, met het zuiver chronologische systeem zal zijn ingenomen, als hij de

rekeningen van 1400 tot 1600 op 200 verschillende bladzijden moet bijeenzoeken?

Dit zijn de voor de hand liggende bezwaren; er zijn er meer zoo te vinden, die ik voorbij ga. In het algemeen kan men zeggen, dat het chronologische systeem zeer aanbevelenswaardig is voor hem, die in enkele minuten eenige belangrijke stukken over eene bepaalde periode uit een archief wil bijeenverzamelen (en dit is natuurlijk het ietwat hautaine standpunt van de „grande histoire" tegenover een lokaal archief); maar dat daarentegen hij, die een bepaald onderwerp bestudeert betreffende inrichting of geschiedenis der stad, aan wie het archief behoort, met *ons* werk meer ingenomen zal zijn.

Het hoofdbezwaar, dat wij hebben tegen zuiver chronologisch ingerichte inventarissen, raakt evenwel den historicus van beroep evenzeer als andere onderzoekers. Het is dit: de zuiver chronologische indeeling verstoort het natuurlijke verband der stukken en geeft daardoor aanleiding, dat tal van stukken niet tot hun recht komen. Men geve zich toch goed rekenschap, wat het door prof. BLOK aanbevolene zuiver chronologische systeem medebrengt. *Het eischt, dat elk stuk een bepaalden datum hebbe.* Ik vermeldde reeds, dat daarom de ongedateerde stukken, die aan dien eisch niet voldoen, door verkeerde plaatsing dikwijls niet tot hun recht moeten komen. Maar er is een ander bezwaar: terwijl de ongedateerde stukken geen datum hebben, hebben even talrijke stukken 2, 3 of meer datums. Ik bedoel eenerzijds alle gebondene deelen en alle liassen, die dikwijls loopen over 10, 20, soms 50 opvolgende jaren; anderzijds de dossiers of bundels, die, hoewel in den regel slechts op enkele jaren direct betrekking hebbende, overvloeien van ongedateerde aanteekeningen en bovendien van zoogenaamde retroacta, bewijsstukken uit vroegere eeuwen, bij het onderzoek geraadpleegd of overgelegd. Wat zal men nu met deze stukken doen? De gebondene deelen moet men noodzakelijk ter zijde leggen; ze worden dan ook gewoonlijk òf weggelaten òf verbannen naar een supplement of eene bijlage van den inventaris, die dan bevat wat zoowel naar omvang als naar inhoud het hoofdbestanddeel is van het archief. De liassen en de dossiers echter kan men uiteennemen en de zuiver chronologische methode eischt natuurlijk, dat dit derhalve geschiede. Men stelle zich voor, wat daarvan het gevolg moet zijn! De oningewijde kan zich deze gevolgen wellicht niet zoo dadelijk voor den geest stellen. Vergunt mij dus, dat ik dit door een voorbeeld opheldere.

In de Parijsche École des chartes, waar ik voor 25 jaren gedurende een semester de lessen volgde, werd de leeraar, die over de organisatie van archieven handelde, niet moede om „le respect des fonds" te prediken. Het was zijn „Carthago delenda est", en ik herinner mij nog goed, hoezeer de man mij daarmede verveelde; eerst later heb ik ingezien, hoe wijs zijn raad was en hoe gelukkig het was, dat hij dien raad om de ver-

schillende takken van een archief goed uiteen te houden, voortdurend voor de toekomstige archivarissen herhaalde. Onder de voorbeelden, die hij als toelichting zijner stelling nu en dan mededeelde, was er een, dat mij bijzonder getroffen heeft. In de Archives nationales bevonden zich over verschillende afdeelingen verspreid talrijke losse papiertjes uit het laatst der 18e eeuw, meestal ongeteekend en ongedateerd, die tal van grootendeels min begrijpelijke aanteekeningen behelsden over blijkbaar hoogst belangrijke staatszaken. Men vond daar b.v. eene „aanteekening van een onbekende over een verbond met eene ongenoemde mogendheid (na 1760)," — eene „memorie van onbekende hand over de verbetering van misbruiken bij het heffen van zekere belasting (omstreeks 1780)," — een „plan van een onbekende (waarschijnlijk een minister) over de beste wijze om te gemoet te komen aan zekere (niet nader gespecificeerde) eischen van de Nationale vergadering (einde der 18e eeuw)" — en meer fraais van dien aard, dat den watertandenden historicus ieder oogenblik Tantalus' straf deed ondergaan. Doch wat gebeurt? Door een toeval wordt ontdekt, dat al deze papieren in beslag genomen zijn in het kabinet van Lodewijk XVI. Overgelukkig met de vondst, haastte men zich de papieren te vereenigen. Zeer toevallig zag men, dat allen aan zekere merken nog te herkennen waren, zoodat het mogelijk was, ze weder bijeen te brengen. En toen bleek het, dat men eene allerkostbaarste verzameling bijeen had. Het eene stuk lichtte het andere toe: de ongenoemde mogendheid, de onbekende belasting en de onbepaalde grieven der vergadering werden duidelijk, toen men in het dossier andere stukken over dezelfde onderwerpen vond. De namen der onbekende schrijvers werden openbaar door andere stukken van hunne hand, met die namen geteekend. *En bovendien, de aard der verzameling wierp op de beteekenis van elk stuk een verrassend licht.* Onnoodig te zeggen, dat de geheele lijvige verzameling onder één nommer kortelijk beschreven werd als „Papieren, in beslag genomen in het kabinet van Lodewijk XVI," met het jaar der inbeslagneming; de stukken werden natuurlijk in den bundel eenigszins geordend.

Nu zou ik gaarne aan prof. Blok de vraag willen stellen, of hij aan het onderzoek in den ouden, zuiver chronologisch ingerichten inventaris der Archives nationales de voorkeur zou gegeven hebben boven het raadplegen van den nieuwen. Ik voor mij houd het er voor, dat hij den nieuwen niet alleen meer wetenschappelijk maar ook meer praktisch dan den ouden zou gevonden hebben: de raadpleging daarvan levert toch niet alleen betere resultaten, maar ook zelfs snellere. En hij zegge niet, dat de archivaris, wanneer hij het publiek eenmaal gelukkig heeft gemaakt met een zuiver chronologisch ingerichten inventaris, altijd nog dergelijke misstanden, als ik boven aanduidde, kan herstellen. Immers het springt in het oog, dat dit herstel, indien eenmaal de stukken over het archief

verspreid zijn, steeds ontzaggelijke moeite kosten en slechts bij groote uitzondering door toeval mogelijk zijn zal.

Gaarne geef ik mij ten slotte het genoegen, om tegenover de autoriteit van prof. Blok eenige andere autoriteiten te stellen, — autoriteiten, die hun gezag ontleenen vooreerst aan hunne ervaring, maar bovendien aan de zeldzame eenstemmigheid hunner uitspraken, terwijl zij zonder van elkander te weten in vèrverwijderde landen leefden. Hij, die nog onlangs onze ambtgenoot was en wiens gezag ik hier te liever inroep, omdat wij het op dit punt niet altijd eens waren, schreef: „Wie dienovereenkomstig (d. i. volgens de door ons aanbevolene methode) bij de ordening van een archief heeft gehandeld en in hoofdzaak aldus zijn' inventaris heeft ingericht, zal ondervonden hebben, dat op die wijze slechts ten slotte de questies, die zich voordoen, op bevredigende wijze kunnen worden opgelost; dat, zoodra er sprake is van een werkelijk archief niet van enkele losse stukken, het de eenige mogelijke methode is voor een juiste ordening." [1]) De Keulsche archivaris Hansen schrijft: „Auch beim Kölner Archiv ist meines Erachtens der einzige Weg zur Begründung einer für alle Zukunft ausreichenden Ordnung die Befolgung eines Grundsatzes, der jetzt wohl in der Mehrzahl der grösseren Archive Deutschlands Annahme gefunden hat, die Anwendung eines formalen Eintheilungsprincips, *die möglichst vollständige Wiederherstellung der Registraturen der alten Behörden.*" [2]) En Clemente Lupi, archivaris te Pisa, herhaalt met instemming den regel, gegeven door Galeotti: „Un archivio ben ordinato deve offrire nella distribuzione de' documenti la immagine esteriore della struttura organica dello stato, come il buon architetto fa indovinare nella facciata la destinazione e la struttura interna dell' edifizio." [3]) Geen wonder, dat bij zóó verrassende overeenstemming ook de vergadering van Rijks-archivarissen zoowel als de Vereeniging van archivarissen het boven aangeduide beginsel hebben aangenomen.

Wil dit nu zeggen, dat de Nederlandsche archivarissen doof zijn en doof zullen blijven voor de wenschen der historici? In geenen deele. Feith zelf was *te praktisch* om de door Blok gewenschte „zuiver chronologische indeeling" aan te nemen; want zijn inventaris is *niet* zuiver chronologisch ingedeeld, maar het resultaat van tal van transacties met zijn systeem. Dit getuigt niet *tegen*, maar *voor* den man, die het betere systeem nog niet kende, maar de gebreken van het oude helder inzag. Alleen daardoor is zijn inventaris, door Blok terecht geroemd als „van groot gewicht voor de Groningsche geschiedenis en belangrijk voor de geschiedenis van het Nederlandsch archiefwezen", ook in zooverre bijzonder te prijzen, dat hare verschijning is geweest een blijvend geluk

[1]) Nederl. Archievenblad. 1893/94 p. 46.
[2]) Das Archiv und die Bibliothek der Stadt Köln. (1894) p. 9.
[3]) Lupi, Gli archivi e le scuole paleografiche. (1875) p. 11.

voor het Groningsche archief, niet een onherstelbare ramp, zooals het geval zou geweest zijn, indien FEITH zonder oordeel de oude methode blindelings had gevolgd.

Maar wij willen niet achterstaan bij FEITH ook in het streven, om onze archieven gemakkelijk bruikbaar te maken voor de historici. Wij beschouwen het vervaardigen van chronologisch aangelegde regestenlijsten van oorkonden en andere belangrijke seriën documenten, het maken van alphabetische klappers op de notulen en andere seriën als onze taak; dit alles is in ons program van actie opgenomen. Maar men zij niet ongeduldig: haastige spoed gaat zelden goed! *Eerst* moeten onze inventarissen afgewerkt worden, die de orde van ons archief (wetenschappelijk *en* praktisch) voor goed vaststellen. Eerst *daarna* kunnen wij denken aan de chronologische regestenlijsten en aan de alphabetische klappers. Het systeem, dat deze eerst wil ontvangen en zelfs de eigenlijke inventarissen wil weglaten, spant de paarden achter den wagen. Want de inventaris is de hoofdzaak en de consequent bearbeide regestenlijst maakt het later samenstellen van den inventaris voor goed onmogelijk.

S. MULLER FZ.

Het Krijgsgeschiedkundig Archief.

Mijnheer de Redacteur!

Onder aanbieding van het Eerste Jaarverslag der „Nasporingen en Studiën op het gebied der Nederlandsche Krijgsgeschiedenis", aan welk onderzoek het Nederlandsch Archievenblad meermalen aandacht wilde wijden, verzoek ik u beleefdelijk eenige plaatsruimte om mij te zuiveren van zekere vandalistische bedoelingen, geheel ten onrechte door den Voorzitter ter vergadering der Heeren Archivarii op 26 Juni 1895 te Amsterdam aan mij toegedicht.

De in hoffelijke bewoordingen door den Heer Mr. S. MULLER uitgesproken waardeering aangaande het streven van ons Oorlogsbestuur om de beschrijving der Nederlandsche Krijgsgeschiedenis op volkomen vertrouwbare, authentieke gegevens te gronden, vormde zulk een zonderlinge tegenstelling met zijn op uiterst zwakke gronden gevoerd protest tegen de wijze, waarop men *naar zijne meening* het Krijgsgeschiedkundig Archief wenschte samen te stellen, dat verwondering en spijt mij de woorden van Junie in Racine's Britannicus te binnen brachten:

„J'ose dire pourtant que je n'ai mérité
Ni cet excès d'honneur ni cette indignité."

Wat beteekent toch de lof, door een man van beteekenis als de Heer Mr. S. MULLER toegezwaaid wegens zekere bemoeiingen aan iemand, „die geen historicus van beroep is", wanneer zoo'n leek omgaat met het snoode plan om tot uitvoering zijner bekrompen denkbeelden het schoone ver-

band onzer archieven uitéén te rukken, waarbij de uitvoering zijner ondoordachte voorstellen onvermijdelijk zou leiden tot opheffing der provinciale depots en het overbrengen van hun inhoud naar het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage?

Ware toch de opvatting van den Heer Mr. S. MULLER juist, dan zou ik omgaan met het misdadige voornemen om de gewestelijke en de stedelijke besturen van een deel van hun „geheugen" te berooven: uitsluitend ten bate van de krijgsgeschiedenis, zonder bij zoodanige onzinnige concentratie de enkel voor het krijgswezen beoogde voordeelen te bereiken.

Mocht de minder gelukkige redactie van één enkelen volzin, van één verkeerd gekozen woord, bij mijn voordracht van 30 November 1894 in de „Vereeniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap" den *oningewijden* lezer aanleiding kunnen geven tot dergelijke opvatting, geenszins verklaren wij ons zulks van een tot oordeelen bevoegde en deskundige als de Rijksarchivaris in het Sticht. De bedoelde minder juiste bewoordingen haalde hij aan, doch zonder vermelding van andere zinsneden, waarin wordt gesproken van het nemen van *excerpten* en *afschriften*. Mr. MULLER kon toch weten, welke voorschriften de onder mijn toezicht werkende officieren volgen, terwijl ik hem mondeling de plannen en bedoelingen van het krijgsgeschiedkundig onderzoek had toegelicht.

Niemand ware minder gerechtigd dan hij, om mij op dergelijke gronden in verdenking te brengen bij zijne collega's; trouwens de meesten wisten wél beter.

Wat toch had ik gezegd [1]? „Wij achten den tijd rijp en de gele„genheid gunstig om, in verband met de plannen der Regeering tot uit„breiding of vernieuwing van het Algemeen Rijksarchiefgebouw te „'s Gravenhage, ook onze krijgsarchieven bijéén te brengen, en tot een „regelmatige bewerking der Nederlandsche Oost- en West-Indische krijgs„geschiedenis te geraken. Mits bij dien bouw op de vereischte ruimte „tot opstelling en op werkkamers worde gerekend, zouden wij „wenschen *alle* staatsarchieven tot een bepaald jaar naar het Algemeen „Rijksarchief over te brengen, waardoor de voornaamste bouwstoffen voor „alle tijdperken der Nederlandsche en der Nederlandsch-Indische krijgs„geschiedenis op één plaats zullen vereenigd worden."

Hoewel ik met „*alle* staatsarchieven tot een bepaald jaar" bedoelde de archieven der Departementen van Algemeen Bestuur, — geenszins de Rijksarchieven in de provinciën — had de Heer Mr. MULLER volle recht gehad deze misstelling te betichten. Maar ook niet meer! Mijn voordracht gaf geen aanleiding om mij van roofzuchtige plannen te verdenken.

Zoo min als de heer Mr. MULLER en andere Rijks-ambtenaren verlang

---

1) Verslag der bijeenkomst van de Vereeniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap op 30 November 1894. „*De schatkamers onzer Krijgsgeschiedenis*" bl. 125. — Zie ook de Nieuwe Rotterdamsche Courant d.d. 18 Maart 1895. *Letteren en Kunst*.

ik verdacht te worden van annexatie-ontwerpen of den schijn op mij te zien laden, als verlangde ik verplaatsing van de gewestelijke archieven naar 's Gravenhage.

Wanneer zulks mijn bedoeling ware en eenige waarschijnlijkheid tot dergelijke verplaatsing bestond, waartoe zou het dan dienen, om, zooals nu reeds gedurende een viertal jaren geschiedt, aan daartoe bekwame en genegen officieren in de garnizoenen, waar Rijks- of belangrijke Bijzondere archieven zijn gevestigd, de samenstelling van overzichten, inventarissen, afschriften en excerpten der voorhanden krijgsgeschiedkundige bescheiden op te dragen?

Gelooft Mr. MULLER inderdaad, wanneer de waarschijnlijkheid van voormelde verplaatsing doorschemerde, dat een verlicht Oorlogsbestuur zich domweg tot zulk een verkeerde economie van krachten en tijd zou laten verleiden? Durft de Heer MULLER aannemen, dat de Koninklijke Academie van Wetenschappen dergelijke pogingen zou steunen of bijval toonen voor hetgeen de Minister van Oorlog thans op krijgsgeschiedkundig gebied laat verrichten?

Ten einde nutteloozen woordenstrijd te voorkomen, tevens door feiten mijne bedoelingen toe te lichten, bedwong ik den lust tot wederlegging van den Heer MULLER in Uw orgaan, tot het Eerste Jaarverslag de bedoelingen en de reeds door het Oorlogsbestuur bereikte uitkomsten onpartijdig en voor allen duidelijk in het licht zou stellen.

Bijlage II van bedoeld verslag bevat een overzicht der tot 1 October 1895 bij het Krijgsgeschiedkundig Archief van den Generalen Staf opgelegde bundels, bescheiden en schenkingen. Zonder wetenschappelijke pretentiën beoogt dit overzicht voorloopig een numerieke opgave. Later zullen de origineele stukken — nu nog betrekkelijk weinige in getal —, de excerpten en copiën én de gedrukte stukken afzonderlijk vermeld worden. Een enkele blik in die Bijlage zal den Heer MULLER overtuigen, dat bij het Krijgsgeschiedkundig Archief in wording geen enkel vandalisme is gepleegd; dat het uitsluitend bestaat uit excerpten, afschriften, schenkingen, en door eigen arbeid verkregen uitkomsten.

Wij twijfelen dan ook niet, of de Heer MULLER zal inzien, dat hij ter zake, als Don Quichotte in de door Cervantes zoo geestig beschreven manoeuvres, tegen windmolens heeft geschermd.

Om verder aan te toonen, hoezeer ik omtrent de bezwaren eener overdreven concentratie van archieven dergelijke denkbeelden koester als mijn geëerde protestant in het Sticht, herhaal ik, dat alleen onder de door mij bedongen — maar alweder niet door den Heer MULLER aangehaalde — voorwaarden, vereeniging der oorlogs-archieven van Nederland, van Oost-, West-Indië en vroegere bezittingen, in het nieuw op te richten Algemeen Rijks-archiefgebouw worde verlangd. Deze voorwaarden luidden, dat de militaria één afzonderlijke afdeeling zouden uitmaken, en men op de vereischte ruimte tot opstelling en bewerking dier bouwstoffen rekende.

Wordt aan deze voorwaarden niet voldaan — en wij vreezen dit ernstig! — dan verkiezen wij een afzonderlijke samenstelling van het Krijgsgeschiedkundig Archief als onderdeel van het Departement van Oorlog of van den Generalen Staf: gelijk bij schier alle mogendheden, uitgenomen in Groot-Brittannië en in Denemarken. In Engeland leidde sinds 1886 de insmelting der toch reeds onvolledige militaire archivalia bij het „Public Record Office", bij het „British Museum" en elders, onder opheffing van het eigen beheer dier documenten door het „War Office", tot zulke allerjammerlijkste uitkomsten van vernietiging en verlies van stukken, dat ernstige pogingen tot oprichting van een „Military Historical Branch" worden overwogen.

Ter samenstelling van een in de militaire huishouding onmisbaar Krijgsgeschiedkundig Archief kunnen verschillende wegen worden ingeslagen. Aan elke organisatie zijn eigenaardige voor- en nadeelen verbonden. Hoe men ook te werk ga, immer zal op het punt van volledigheid iets te wenschen overblijven: zoowel bij de inrichting daartoe van een afzonderlijke „Afdeeling" op het Algemeen Rijks-Archief, als bij zelfstandige inrichting van het Krijgsgeschiedkundig Archief onder het Oorlogsbestuur. In de door Mr Muller besproken voordracht wezen wij er met nadruk op, dat men, om den weg te vinden onder de honderdtallen registers, boeken, bundels, liassen enz. voor de verschillende tijdperken onzer krijgsgeschiedenis, rekening behoort te houden met den schier in elk gewest verschillenden regeeringsvorm vóór en gedurende de Unie. Die verschillen van staatsvorm waren mede oorzaak, dat vóór 1795 aan een afzonderlijk Krijgsgeschiedkundig Archief niet te denken viel. Wél vormen de Notulen- en de Resolutie-boeken van den Raad van State met de daarbij behoorende „ingekomen" en de minuten der „uitgegane stukken" één geheel met de Resolutiën van de Staten-Generaal, de eigenlijke Souvereinen gedurende de Republiek; wél bevat het Algemeen Rijksarchief de meeste en voornaamste bronnen voor onze krijgsgeschiedenis: maar volstrekt niet alle. Voor enkele tijdvakken, o. a. den Spaanschen Successie-oorlog, voor de krijgsgebeurtenissen in en óm Amsterdam in 1787 enz. enz. berusten zeer belangrijke bescheiden in particuliere handen of in het Gemeente-Archief te Amsterdam, waarbij schifting of verplaatsing naar 's Gravenhage ondenkbaar is. De in het Jaarverslag tot 1895 vermelde excerpten uit de Resolutiën der Staten en de Raads-Notulen, benevens meerdere bundels, o. a. die betreffende Ruychaver te Haarlem (blz. 30), den slag van Nieuwpoort in het Rijks-Archief te Middelburg (blz. 32), het Kuilenburgsch archief te Arnhem (blz. 37), het zoogenaamde Militair Archief te Maastricht, de stukken van Cronström te Utrecht en dergelijken zijn van minstens even groote waarde als de genoemde bescheiden te 's Gravenhage. Voor sommige tijdvakken bevat weer het Koninklijk Huis-Archief onschatbare gegevens.

Een volledig geheel zal bij concentratie in een afzonderlijke afdeeling van

het Algemeen Rijksarchief geenszins worden verkregen. Intusschen beloven het raadplegen aldaar der verbalen van Raad van State en Generaliteit, waarin behalve de krijgsaangelegenheden zooveel andere belangen der Republiek zijn behandeld, vergelijking daarvan en aanvulling met de excerpten en afschriften uit de Rijks- en bijzondere archieven elders, bij concentratie van alle bescheiden in één gebouw, groote voordeelen. Dit geschiedt in veel mindere mate door de inrichting van afzonderlijke krijgsgeschiedkundige archieven bij de betrokken Departementen van Algemeen Bestuur – Oorlog, Marine en Koloniën —, waartegenover echter, onder een zelfstandig beheer als te Berlijn, Weenen, Parijs enz., weer andere belangrijke voordeelen staan.

Zonder in verdere bijzonderheden te treden wenschen wij den Heer Mr. MULLER te overtuigen, dat men dezerzijds niet geheel in den blinde heeft rondgetast, maar met al den ernst, dien een zoo hoogst belangrijke stichting verdient, het vóór- en tegen van verschillende samenstellingen heeft overwogen. Aan Mr. MULLER betwisten wij echter het recht, vooral bij eigen aanschouwing van hetgeen reeds enkele winters namens het Oorlogsbestuur en onder medewerking van het Ministerie van Binnenlandsche zaken ook op het Rijks-Archief te Utrecht met behulp van hemzelf en van zijne verdienstelijke ambtenaren geschiedt, mij wegens één minder juist gekozen volzin, dus om een quaestie van woorden, zonder verdere strekking, een soort van roofbouw toe te dichten — zéker wel het allerslechtste systeem! Wij trachten rijpe vruchten te oogsten, maar hebben nimmer aan verplanten of ontwortelen der boomen gedacht. Wij bedoelen bloemen te plukken, doch zonder eenigen aanslag tegen de orde in den grooten gaard; — zonder verbrokkeling of verplaatsing van verbalen, zonder iets uit het bestaande verband te rukken. Alsof de Minister van Binnenlandsche zaken, de bekwame Referendaris van K. en W., of een der Heeren Rijks- of Gemeente-archivarissen daartoe zouden medewerken! De op 26 Juni 1895 te Amsterdam door den geachten Voorzitter bestreden gevaren bestaan alleen in zijn verbeelding. Nimmer lag „grasduinen" in mijne bedoeling. Dilettant in een orchest, waar Mr. MULLER den dirigeerstok voert, zou ik toch elke toonzetting met scherpe, geheel onoplosbare dissonanten wraken. In mijn werkkring raadpleeg ik immer de vakmannen.

Intusschen speelde de Heer Mr. MULLER door zijn m.i. alleszins ongegrond protest een gevaarlijk spel. De herleving der krijgsgeschiedkundige studiën met vreugde begroetende, vlocht de heer MULLER zeker verband tusschen de plannen van hem, die met het toezicht daarop is belast, en den uitspraak van den oud-Minister van Binnenlandsche Zaken Mr. TAK VAN POORTVLIET, waarbij de ontleder waarschuwde tegen herhaling van Napoleontische concentratie en van verstikkende eenheid. Dank zij de krachtige medewerking en hulp van Hare Majesteit de Koningin-Regentes en

van het Oorlogsbestuur, heeft onze jonge teedere plant levensvatbaarheid verkregen. In het leger begint de overtuiging der onmisbaarheid van archivaal onderzoek tot constructie onzer krijgsgeschiedenis veld te winnen; maar *algemeen* is die overtuiging nog lang niet. Doch wij huldigen de Koninklijke spreuk: „Palma sub pondere crescit." De bewijzen liggen voor de hand, dat een man als Generaal KNOOP — hooge eer blijve zijner werken en zijner nagedachtenis! — door grondig onderzoek van de archivalia en van authentieke stukken meer klassieke waarde aan zijne geschriften zou hebben geschonken. Maar zonder Regeeringshulp is zoodanig tijdroovend onderzoek, bij de bezigheden van den officier in actieven dienst, eenvoudig onuitvoerbaar. Bij den grooten omvang van het onderzoek dreigt zelfs elke individuëele poging tot een juiste beschrijving onzer krijgshistorie onvolledig te blijven. Vooral op dit gebied zijn steun van hooger hand en coöperatie onmisbaar. Aan Jonkheer VAN SYPESTEIN en den heer DE BORDES hebben wij de beste beschrijving te danken der oorlogsgebeurtenissen van 1672 en '73; toch troffen wij in het rijke Gemeente-Archief van Amstelredam tastbare bewijzen, dat belangrijke bundels brieven uit dien tijd, als van Prins Johan Maurits en anderen, niet door hen zijn gekend. Alleen een stelselmatig onderzoek brengt dergelijke soms eeuwenlang in hoeken verscholen documenten te voorschijn. Zonder stelselmatig, naar een vast plan geregeld en volgehouden onderzoek onzer Rijks-, Gewestelijke-, Gemeente- en van bijzondere archieven — zooals naar wij meenen thans alleen bij het leger geschiedt — zal aan het elkaar naschrijven op historisch gebied geen einde komen. Niet alleen bij de krijgsmachten, maar voor de geheele historische wereld behoort de *wenschelijkheid* van archief-studie *werkelijkheid* te worden.

Plichtsbesef dreef ons om de onderstellingen van den Heer Mr. MULLER ernstig te wederleggen, ten einde elke verkeerde opvatting, vooral om tegenwerking van de herlevende studie der Nederlandsche Krijgsgeschiedenis te voorkomen. In zoo verre één enkel minder gelukkig gekozen woord mijn bedoeling minder juist weergaf, had Mr. MULLER mij zeer verplicht daarop te wijzen, mij gelegenheid te geven, in het belang der zaak, die bedoelingen nader toe te lichten. Zijn protest moge hoffelijk heeten — welwillend was het geenszins, al wenschte hij zulks anders!

Bij veeltijds moeilijken arbeid de met mij werkzame officieren en mijzelf in de voorlichting van U en van Uwe collega's, ook van den Heer Mr. S. MULLER, aanbevelende, en onder dankbetuiging voor het plaatsen dezer regelen, heb ik de eer met de meeste hoogachting te verblijven

Uw dienstwillige

's Gravenhage, 2 November 1896. Kolonel F. DE BAS.

Terwijl ik den heer DE BAS mijn vriendelijken dank betuig, dat hij de moeite heeft willen nemen, mijne bedenkingen zoo uitvoerig te beant-

woorden, wil ik daarbij toch nog een enkel woord voegen naar aanleiding van zijne slotperiode. De heer de Bas noemt mijn protest „geenszins welwillend"; toch was zoo mijne bedoeling. Waar de door mij aangehaalde zinsnede, op zich zelf *volkomen* duidelijk, in verband beschouwd met andere passages der rede, de ware bedoeling eenigszins onzeker maakte, scheen mij de weg, dien ik had in te slaan, als aangewezen. Bedoelde de heer de Bas toch werkelijk wat hij op de geïncrimeerde plaats zeide, dan meende ik zulk een veelomvattend plan, openlijk besproken door een invloedrijk persoon, niet stilzwijgend te mogen voorbijgaan. Maar ook als de aangehaalde woorden zijne bedoeling min juist wedergaven, dan scheen het niet alleen in het belang der zaak maar ook in dat van den heer de Bas zelven gewenscht, dat hem de gelegenheid werd geboden, dit openlijk te verklaren. Die gelegenheid bedoelde ik hem te geven, en ik verheug mij ten zeerste zoodoende aanleiding gegeven te hebben tot zijn antwoord, waaruit blijkt, dat de geachte spreker iets anders bedoelde dan zijne door mij aangehaalde woorden aanduidden. Overigens meen ik niet zoover gegaan te zijn, mijn geachten tegenstander „een soort van roofbouw toe te dichten"; de ernstigste beschuldiging, die ik tegen hem geuit heb, was deze, dat hij over de organisatie van ons archiefwezen eenigszins andere denkbeelden scheen te koesteren dan ik. Ik ben niet aanmatigend genoeg om te onderstellen, dat deze aantijging voor den heer de Bas eenigszins beleedigend kon zijn; niettemin, ik herhaal het, verheugt het mij zeer, dat er zelfs voor deze beschuldiging geene aanleiding bestond.

Vergis ik mij niet, dan is de aanleiding tot ons misverstand dit, dat wij beiden onder „een archief" niet volkomen hetzelfde verstaan: waar de heer de Bas b.v. thans spreekt van een „krijgsarchief", bestaande uit schenkingen, excerpten en afschriften, zouden wij eene andere uitdrukking kiezen. Doch ook in onzen eigen kring wordt het woord in dezen oneigenlijken zin wel eens gebruikt; ik had er derhalve op bedacht moeten zijn, dat dit ook elders het geval kon zijn.

S. M.

Het archiefgebouw der gemeente Leiden.

Reeds bij de ingebruikstelling van dit gebouw werd mij in bedenking gegeven eene afbeelding met toelichting in dit tijdschrift te plaatsen. Ik stelde het destijds uit, totdat ondervinding mij een juister oordeel zou verschaft hebben omtrent de doelmatigheid er van. Er iets over mede te deelen, achtte ik zelf zeer gewenscht; Leiden is de eenige gemeente in ons land, die een eigen archiefgebouw bezit, dat met die bestemming is opgericht. En een gebouw met eene andere oorspronkelijke bestemming moge eene bruikbare archiefbewaarplaats kunnen worden, zij zal toch nooit eene evenaren, die als zoodanig is gebouwd. Met de Leidsche is dit laatste het geval; bovendien, hoe bijzonder rijk ook het archief der

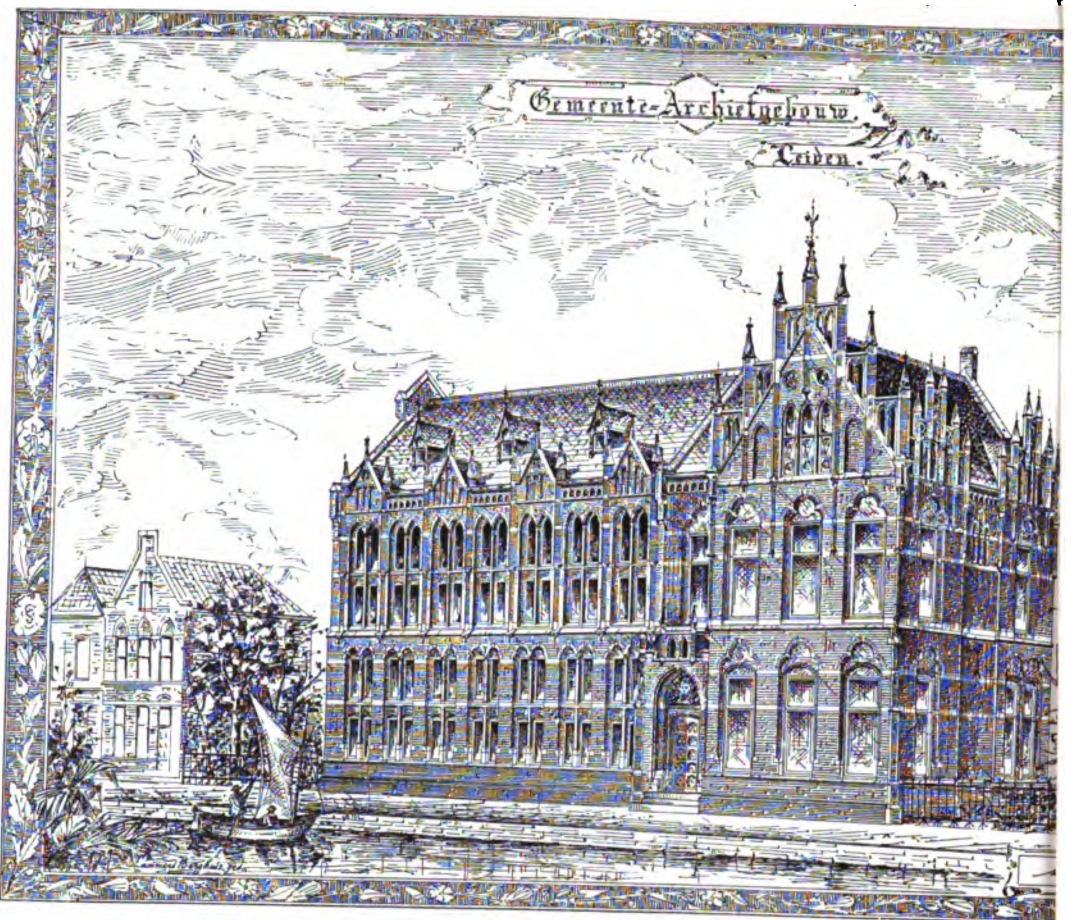
Sleutelstad moge zijn, het is dat eener betrekkelijk kleine stad. Een gebouw, voldoende daarvoor, kan beter dan de kolossale rijksarchieven tot voorbeeld dienen bij de stichting van bewaarplaatsen voor kleinere archieven. Het is ook nu nog het jongste, zoodat deze beschrijving hare actualiteit niet verloren heeft. Zijn bestaan heeft het te danken aan den wensch, door den Heer JUSTUS KRANTZ vóor zijn overlijden uitgesproken, dat uit zijne nalatenschap een gedeelte zou worden afgezonderd tot de stichting van eene of andere inrichting van openbaar nut binnen zijne vaderstad Leiden. Zijne erfgenamen voldeden aan die uiterste wilsbeschikking op onbekrompen wijze door de som van *f* 40000 beschikbaar te stellen en wel op raad van den tegenwoordigen burgemeester MR. WAS ten behoeve van een archiefgebouw.

Daar de uitvoering aan de Gemeente bleef overgelaten, was haar architect de Heer D. E. C. KNUTTEL natuurlijk met de uitvoering belast. Deze stelde zich vooraf door bezoek op de hoogte van de inrichting der betrokken gebouwen te Utrecht, den Bosch, Arnhem en Munster.

Den 3[en] December 1891 werd het bestek voor de paalfundeering met de fundamenten, den 10[en] Maart 1892 dat voor het gebouw en de conciergewoning aanbesteed. Gegund werd eerstgenoemd werk voor *f* 3291, laatstgenoemd voor *f* 31990. Dit laatste bedrag werd door verschillende bijbestellingen later een paar duizend gulden hooger; de totale kosten van het gebouw met de conciergewoning, zonder jalousien, linoleum en meubilair beliepen omtrent *f* 38000. De oplevering had plaats 1 Mei 1893; in het daaropvolgend najaar werden de archiefbescheiden overgebracht. Dit laatste, evenals de bouw vóor het onder dak zijn, had bij bijzonder gunstig weder plaats.

De kasten zijn afzonderlijk gefundeerd en loopen van onder tot boven door, zoodat zij geen drukking op de muren of tusschenvloeren uitoefenen. Het gebouw bestaat uit twee onderscheiden deelen door het trappenhuis gescheiden, het administratiegebouw en de bewaarplaats. Het eerstgenoemde bevat tweemaal twee vertrekken. Boven zijn de kamer voor het publiek en die van den archivaris. In deze laatste staat de bibliotheek omtrent Leiden opgesteld in zeer hooge kasten. Eene gaanderij halverwege ware wenschelijk geweest, maar voor de trap was geen plaats te vinden. Eene stang langs den bovenkant der kasten bewaart trouwens de ladder voor omvallen. Beneden bevinden zich de plak- of sorteerkamer en de atlaskamer. Inrichting en bestemming van dezen spreken van zelf. Achteraan bevindt zich een uitgang naar de conciergewoning, die door een tuintje van het hoofdgebouw gescheiden is.

De steenen trap staat niet op zich zelf, de ijzeren liggers zijn geankerd in de brandmuur, die het trappenhuis van de bewaarplaats scheidt. Deze is door ijzeren roosters in vier verdiepingen verdeeld van 2.50 M. hoogte, de derde verdieping is gelijkvloers met de tweede van het administratie-

Gemeente-Archiefgebouw,
Leiden.

gebouw. De ijzeren verbindingtrappen zijn vlak bij den ingang gemaakt om doelloos heen- en terugloopen te voorkomen. Op iedere verdieping is een middenpad van 1.32 M. breedte, verlicht door een venster in den eindgevel. Aan weêrszijden loopen de boekenkasten tot de penanten door. Het scheen nl. onpractisch toe gangpaden te hebben langs de ramen, waar dus het meeste licht is; althans hier, waar de geheele diepte van het gebouw slechts 8.35 M. bedraagt en het licht van beide zijden invalt, was het aangewezen op dit punt van de meeste andere archieven aftewijken; Munster was in deze het voorbeeld. De afstand tusschen de kasten is 1.30 M., de tralievloeren loopen niet tot deze door, de tusschenruimte is met netwerk gevuld om het doorvallen van boeken te beletten; op denzelfden afstand van de kasten en daarmede evenwijdig maken ijzeren stangen op 25 cM. hoogte van de vloer het gemakkelijk zware registers ook van de bovenste plank af te nemen. Zij hadden aan het uiteinde omgebogen moeten zijn tot aan de kast. Tusschen die stangen zijn dus de zijgangpaden ter breedte van 80 cM.

De kasten zijn door vertikale tusschenschotten in drieën verdeeld; de planken ter dikte van 3 cM. liggen op ijzeren penbletten, wat mij zeer doeltreffend gebleken is te zijn. Deze zijn 5 cM. lang, waarvan 3 voor het vlak en 2½ voor de stift, die in den kastwand geboord wordt. Verreweg de meeste kasten zijn wat de hoogte betreft in vijven verdeeld, de afstand van plank tot plank is dan 37 cM.; het is trouwens gemakkelijk door verzetting der penbletten de afstanden te veranderen. Daar het grondstuk 13 cM. hoog is, staan de bovenste rijen ter hoogte van 1.73 M., ook zonder stijgstang in den regel goed te bereiken.

De planken hebben eene diepte van 32 cM., terwijl de breedte der dubbele kast 69 cM. is; de lucht is dus achter de boeken niet afgesloten. Klaptafeltjes tegen de kastwanden in het middenpad geven gelegenheid een en ander tijdelijk neêrteleggen. Van hoeveel nut dit ook voortdurend is, ware het wenschelijk geweest behalve dien om de andere kast in het vak naast het raam op of onder éene plank een uitschuifplank aantebrengen.

Ter wille van de zegelbrieven zijn in een aantal kasten alleen de onderste en de bovenste plank gelegd en is de tusschengelegen ruimte, 1.27 M. hoog in ieder vak door een vertikaal tusschenschot in tweeën gedeeld. In iedere helft zijn 36 laadjes gemaakt, dus 3 × 2 × 36 = 216 in iedere kast. De bodem der laadjes is van stevig grijs karton, zij hebben binnenwerks eene oppervlakte van 53⁵ × 30 c.M., zoodat van de gewone rentebrieven er gemakkelijk twee naast elkaâr kunnen liggen. Bij plaatsgebrek zou men door een los vel bord twee lagen in ieder laadje kunnen bergen, maar verkieslijk is dit natuurlijk niet.

Deze wijze van bewaring der zegelbrieven is dunkt mij verreweg de meest verkieslijke, daar zij het gevaar van beschadiging der zegels geheel wegneemt en het aantal vouwen, waarvan ik een beslist vijand ben, beperkt.

De bewaarplaats 8.35 M. diep en 14.70 M. lang biedt, aldus ingericht, plaats voor ± 1800 M. strekkende lengte registers resp. portefeuilles en 3 à 4000 zegelbrieven. De 16 à 18000 deelen en portefeuilles, waaruit het Leidsch archief bestaat, vinden er ruim plaatsing, terwijl gerekend is op de eventueel zoo wenschelijke overbrenging derwaarts van de ± 3000 deelen van het notarieel archief, al is daarvan op het oogenblik helaas geen sprake.

Van de zolder is de bewaarplaats gescheiden op dezelfde wijze als de twee verdiepingen van het administratiegebouw, namelijk door steekwelven tusschen ijzeren binten, waarover een vloer van cementbeton ligt. Een ijzeren luik geeft tot den zolder toegang, deze loopt over het geheele gebouw, het gedeelte boven het administratiegebouw heeft van daaruit geen toegang en is door de reeds vermeldde brandmuur met ijzeren deur gescheiden van den overigen zolder.

Het dak is van hout. In verband hiermede zij opgemerkt dat het gebouw van alle zijden vrij aan den singel staat en geen enkel hoog gebouw in de nabijheid is.

Centrale verwarming, die ik zeer gewenscht had geacht, is afgestuit op de kosten van aanleg ad *f* 3500 [1]); de bewaarplaats is nu onverwarmd, het administratiegebouw heeft gaskachels, die voortdurend reden tot klachten gaven door het flikkeren en uitslaan der vlammen. Thans *schijnt* een pas aangebracht nieuw stelsel van ventilatoren dit kwaad te bedwingen.

Genoeg warmte hebben de kachels steeds gegeven, ook in het grootste der vier vertrekken, dat eene oppervlakte van 6.23 × 5.29 M. en een hoogte van 4.90 M. heeft; het gasverbruik is evenwel enorm.

Hier ware het zeker verkieslijker geweest, indien ook de atlas en de boekerij in de brandvrije bewaarplaats hadden kunnen geborgen worden. Bij centrale verwarming, waar het brandgevaar overal even groot is, is daartoe dunkt mij geen reden.

Verlichting is er in het gebouw niet.

Een klein vertrekje boven de voordeur tusschen de twee hoofddeelen van het gebouw was oorspronkelijk tot charterkamer bestemd, maar is ongebruikt gebleven.

Naar ik meen is hiermede alles van het gebouw gezegd, wat toelichting noodig had. Het voldoet uitstekend en doet zijn bouwmeester alle eer aan. Moge het spoedig niet meer het jongste gemeentelijk archiefgebouw zijn en door vele dergelijken worden gevolgd. Er is in de laatste twintig jaren zeker veel vooruitgang in Nederland te constateeren, wat archiefbewaring betreft; in kleine steden laat zij evenwel nog vaak te wenschen over, om van het platteland te zwijgen.

CH. M. DOZY.

1) Terloops wil ik aanstippen dat in de Universiteits-bibliotheek alhier als buizenleiding voor het warme water de bovengemelde stangen langs de kasten zijn benuttigd.

Boekbespreking.

Regesten van het archief der stad Utrecht,
bewerkt door mr. S. Muller Fz.
(Utrecht C. H. E. Breyer 1896. 345 bladzijden.)

Ziet daar weer een van die werken, die een rechtgeaard archivaris het harte goed doen. Een eenvoudig uitziend boekdeel, doch een bron voor studie en een nieuw bewijs van de arbeidskracht en toewijding van den Utrechtschen archivaris en van den hoogen trap van ordening, bij het Utrechtsche archief reeds verkregen. Voor archivarissen behoef ik echter zeker niet nader uiteen te zetten, hoeveel voorarbeid er noodig moet zijn geweest, om tot deze regestenlijst te komen; velen zullen met mij den Utrechtschen collega benijden om de vele werkzaamheden, te Utrecht reeds verricht. Waar de bewerker in het „Programma" de verwezenlijking van de uitgave van een Oorkondenboek voor het Sticht voor hem zelf onbereikbaar acht wegens de enorme voorarbeid hiertoe vereischt, daar kan hij zich althans door uitgaven als deze verheugen weder een gewichtig fondament gegrondvest te hebben, waarop later de bewerkers van het Oorkondenboek zullen voortbouwen.

Het hier besproken deel bevat 1487 regesten van oorkonden uit de jaren 1021—1528, het eindpunt door den S. voor het Oorkondenboek gesteld. Hoewel ik veel gevoel voor de redenen, voor deze begrenzing in het Programma bl. 5 aangegeven, spijt het mij toch dat de heer M. niet, even als bij den Catalogus van het archief, het jaar 1577 tot eindpunt gekozen heeft.

De S. noemt zijn werk terecht: Regesten *van het archief* der stad Utrecht, want er komt veel in voor, wat niet de stad betreft, maar het Sticht of den bisschop, als wereldlijke of geestelijke overheid. Als bijdrage voor een oorkondenboek van het Sticht is de opname hiervan natuurlijk noodzakelijk, doch men verkrijgt hierdoor het nadeel, dat het overzicht van de ontwikkeling van de stad zelf bemoeilijkt wordt [1]). Eene splitsing der regesten in twee afdeelingen, waarbij in de eerste afdeeling alleen die regesten opgenomen werden, die op de stad zelf betrekking hebben, zoude dit bezwaar ondervangen. Hierdoor zoude het overzicht van het geheel wel eenigszins bemoeilijkt worden; doch dit bezwaar is minder groot, daar de verzameling regesten, die niet de stad zelf betreffen, toch uit den aard zeer onvolledig is.

Behalve van deze bisschoppelijke oorkonden vindt men in deze verzameling ook regesten van waterschappen, als een dijkbrief van den Lopi-

1) Onder de bisschoppelijke oorkonden behooren o.a. velen over vicariën buiten Utrecht, als no. 978 (Groningen) en no. 1194 (Vlissingen). Op plaatsen buiten het Nedersticht hebben o.a. betrekking no. 164 (Kampen), 168 (Gelre), 198 (bisschoppelijke jurisdictie in Friesland), 559 (zoen Groningen), 755 en 756 (verbond Cuilemburg en Buren), 980 (Hulst), 986 (Geervliet).

kerwaard (no. 156 en 157), reglement van den Diemerdijk (no. 809), schouwbrief van de Vecht (no. 812 en 813), enz.

De regelen voor het uitgeven van regesten, door S. in het Programma ontvouwd, zijn zooveel mogelijk gevolgd. Van daar dat de vidimussen slechts afzonderlijk zijn vermeld, wanneer de autoriteit, die het vidimus verleende, het recht hierdoor niet slechts registreerde, maar ook versterkte [1]. Terecht is de lijst niet bezwaard door het groot aantal vidimussen, doch hieraan is een bezwaar verbonden; dikwijls toch werd een vidimus gevraagd, waar het recht werd aangetast en men de oorspronkelijke oorkonden niet in gevaar wilde brengen. In dergelijke gevallen kan de datum van het vidimus licht geven over den strijd, gevoerd over het recht in de oorkonde vervat.

De transporten, plechten, enz. uit de transportregisters, eerst onder de op te nemen regesten vermeld, zijn thans achterwege gelaten wegens het overgroot aantal; doch wel zijn allen opgenomen, die nog in originali of in cartularia aanwezig waren. Hierdoor zijn thans een paar honderd regesten hierover vermeld, die of grootendeels ook achterwege hadden kunnen blijven, of aangevuld hadden moeten worden met die transporten uit de registers, die in direkt verband staan met stadsbezittingen, doch waarvan geen origineelen of andere afschriften meer in het archief aanwezig zijn.

Ook van de stadsschuldbrieven zijn er verschillende opgenomen, die, althans volgens het regest, slechts het bedrag en den schuldeischer vermelden, en dus even goed gemist konden worden als de andere niet opgenomen schuldbrieven.

De opname van deze stukken vindt haar oorzaak in den door S. gehuldigden regel om *alle* oorkonden op te nemen, in de cartularia vermeld. Hierdoor vinden wij in de regesten er ook enkelen, wier verband met het Sticht zeer verwijderd is, als no. 645 (stadsrentebrief van Delft), 833 (rentebrief van Amsterdam), 666 (klacht van Johan van Nassau tegen Jan van Beieren) en 710 (geschil tusschen hertog Adolf van Cleve en Gerart van Cleve). Niet altijd is het na te gaan, waarom dergelijke oorkonden in een cartularium zijn opgenomen; niet zelden dienden zij als voorbeeld, zoodat, vooral waar, als bij het register van Floris Tzwynnen, wij een geheel of gedeeltelijke particuliere verzameling voor ons hebben, eenige beperking wellicht niet ongewenscht ware geweest.

De bovenvermelde regel is waarschijnlijk ook de oorzaak van het opnemen van enkele regesten van stukken, die strikt genomen moeilijk tot de oorkonden gerekend kunnen worden. Ik heb het oog op no. 487 (aanteekening), 505 (verklaring), 490, 491, 518, 865, 866, 841, 1324, 1329 (formulieren), 691 (verzoek), 725, 767 (kennisgevingen), 762, 1167 (brieven).

1) Zoo werden vidimussen opgenomen door den kanselier van den keizer (no. 63), den bisschop (no. 117, 131, 133, 337), door Hertog Albrecht van Beijeren (no. 292) en door de stad Utrecht (no 768).

Ten slotte enkele speciale opmerkingen. De uitlegging, door S. aan „des anderen dages" gegeven, in afwijking van de verklaring in het Programma hieraan gegeven, schijnt mij niet navolgenswaardig. De wederlegging, hiervan door Mr. J. G. Ch. JOOSTING in de Bijdr. voor Vadl. Gesch. en Oudh. gegeven, is, geloof ik, afdoende, zoodat ik met verwijzing daarnaar kan volstaan. Toevallig vond ik voor enkele dagen nog een afdoende plaats in een kroniekje over de visscherij-troebelen te Gorinchem in 1454 door DIRCK PAU FRANCKENSS, kanunnik aldaar, waar 7 December omschreven wordt als „des anderen daechs nae sinte Nicolaesdach, dat is op Onser Vrouwen Conceptionis avont."

Bij de eigennamen is de oude spelling gevolgd, doch bij Latijnsche oorkonden is hiervan meermalen afgeweken, zonder dat mij hiervan de reden bleek. Zoo „Didericus" in no. 30 doch Adolf in no. 38 en Keulen en Utrecht in no. 29. No. 2 en 3 noemen keizer Henric, terwijl de dateering in no. 2 Henricus en in no. 3 Heinricus aangeeft. Gewoonlijk valt uit de dateering op te maken in welke taal de oorkonde vervat is, doch dit is niet het geval, waar alleen dag en datum vermeld zijn, of de datum in het latijn, doch de verdere oorkonde in de landstaal is gesteld. In dergelijke gevallen ware het niet overbodig, de taal van de oorkonde bij het regest te vermelden.

De regesten zelf zijn kort en duidelijk gesteld en de drukfouten zijn door de bekende nauwgezetheid van den S. tot een minimum beperkt [1].

De lijst wordt besloten door uitvoerige registers van personen (bl. 250-311), van plaatsnamen (bl. 312 - 332) en van zegels (bl. 333 - 345). Deze registers vergemakkelijken het naslaan zeer, waartoe ook het vermelden der jaartallen bij de persoonsnamen en bij de zegels veel bijdraagt.

Het geheel is een werk van veel toewijding en groote werkkracht, waarmede wij de geschiedvorschers en den samensteller beiden geluk mogen wenschen.

Dordrecht, October 1896. J. C. OVERVOORDE.

VARIA.

De oud-archivaris van Den Briel H. DE JAGER deelt in het onlangs verschenen nommer van het Archief voor Nederlandsche kerkgeschiedenis (VI. 15) het volgende hoogst vermakelijke bericht mede:

„Nadat het boek van den hoogleeraar MOLL (over ANGELUS MERULA) was verschenen, nam het gemeentebestuur van Den Briel het zonderlinge besluit, om MERULA'S handschrift (nam. de codicil van zijn testament) *gezegeld* te bewaren. Dat besluit werd volvoerd, en *ik mocht* MERULA'S *codi-*

1) Hiertoe schijnen nog o.a. te behooren Micahel voor Michael in no. 77; Bredenrade in no. 862 en 890. De uitdrukking in no. 928, dat de oorkonde van 1472 is *opgenomen* in eene van 1446 is minder gelukkig.

cille, in een gezegeld papier gewikkeld, in mijn hand hebben, maar haar in te zien was mij niet vergund. In 1851 verzochten de Regenten van het Weeshuis aan de Stedelijke Regeering te vergeefs het handschrift van MERULA aan hen in bewaring te geven. Onderscheidene jaren later werd dat verzoek, als ik mij wel herinner, herhaald, maar met denzelfden uitslag. Wat de reden der herhaalde weigering geweest is, is mij onbekend. Waarschijnlijk hebben wij aan de eene of andere kleingeestigheid van de vroede mannen te denken. Waarvan echter de herhaalde weigering het gevolg geweest moge zijn, het tegenwoordig gemeentebestuur zal, naar mijn oordeel, wèl doen, wanneer het besluit op de weigering terug te komen en MERULA's codicille toe te vertrouwen aan de hoede der Regenten van het Weeshuis. Terwijl de oorkonde thans met andere codicillen berust in eene portefeuille ten raadhuize op een zolderkamertje, dat niet te bereiken is dan door het beklimmen van eenige trappen van ik weet niet hoeveel treden, hebben de Regenten van het Weeshuis een brandkast, waarin de oorkonde geborgen kan worden. Door de verzegeling, die plaats heeft gehad, is en wordt de lezing van de codicille belet, maar zij is daardoor niet voor spoliatie bewaard, en het gevaar daarvoor is niet denkbeeldig te achten."

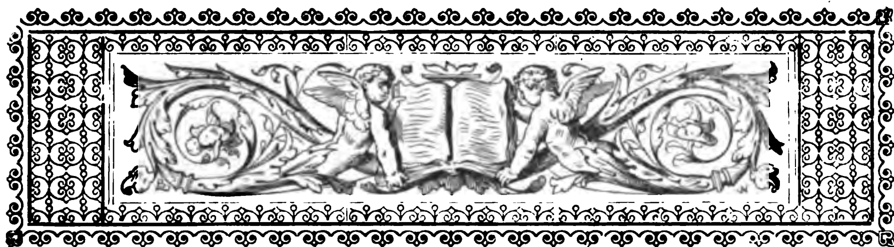
Een besluit, dat een waardige tegenhanger vormt van dat van het gemeentebestuur van Rozendaal, dat onlangs weigerde zijn keurboek te doen in het licht geven, *ten einde de waarde daarvan niet te verminderen!* Men zal het wel eens zijn, dat beide gemeentebesturen niet zeer verlicht zijn: het is echter nog niet gelukt te ontdekken, welk van beide besluiten het amusantste is.

Over het archief van den vorst van Lombok meldde het Bat. Hbl.:

Het volledig, behoorlijk geordend archief van den vorst van Lombok is een paar dagen na den val van Tjakra-Negara in onze handen gevallen. Onze regeering zal daaruit dus veel vernemen van de verhouding van den vorst tot andere inlandsche grooten en ook van de onderlinge verhouding dier grooten.

De heer A. CORRE hangt een treurig tafereel op van de verwaarloozing der protocollen van de notarissen in sommige departementen van Frankrijk. Hij heeft op een stalletje ter markt in Bretagne voor enkele stuivers kunnen koopen eene verzameling gedeelten van papieren en perkamenten bescheiden, blijkbaar bijeengebracht om te dienen tot eene collectie zegels uit de 18e eeuw, en verschillende akten en documenten op perkament uit de 16e en 17e eeuw en die saamgebonden waren tot een pak scheurpapier.

Gedrukt en uitgegeven bij ERVEN B. VAN DER KAMP te Groningen.

1896/7. No. 4.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.

Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

De heer Mr. HEERES heeft gemeld, wegens tijdsgebrek niet langer als steller der Litteratuurkroniek in dit tijdschrift te kunnen optreden. De heer Mr. JOOSTING te Assen heeft zich welwillend bereid verklaard, voortaan in de Litteratuurkroniek verslag te geven over de zuivere archief-publicaties (inventarissen, regestenlijsten, verslagen, rapporten enz.) **De leden der vereeniging worden dringend verzocht hem die geregeld toe te zenden.** De heer Dr. H. BRUGMANS te 's Gravenhage zal zich belasten met hetzelfde werk voor historische publicatiën, die met het archiefwezen in verband staan; **ook daarvan wordt vriendelijk toezending verzocht aan zijn adres: Koninklijke Bibliotheek.**

Berichten, enz.

Benoemd:

tot commies-chartermeester bij het rijks-archief in Zeeland de heer M. H. VAN VISVLIET, wiens tevens vergunning is verleend, de betrekking van archivaris der gemeente Middelburg te blijven waarnemen;

tot adjunct-archivaris der gemeente Middelburg de heer W. O. SWAVING, leeraar aan de Rijks Hoogere Burgerschool aldaar;

tot tijdelijk ambtenaar bij het gemeente-archief van Amsterdam de heer Dr. JOH. C. BREEN.

IN NAAM VAN HARE MAJESTEIT WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ. ENZ. ENZ.

WIJ EMMA, KONINGIN-WEDUWE, REGENTES VAN HET KONINKRIJK;

Op de voordracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 28 December 1896, n°. 3099, afdeeling Kunsten en Wetenschappen;

Gezien het Koninklijk besluit van 31 December 1872 n°. 29;

Overwegende, dat het wenschelijk is de jaarwedde te regelen van de ambtenaren, verbonden aan de archiefdepôts des Rijks, zoo te 's Gravenhage als in de provinciën;

Hebben goedgevonden en verstaan:

Art. 1. Het Koninklijk besluit van 31 December 1872 no. 29 wordt ingetrokken.

Art. 2. De algemeene Rijksarchivaris wordt benoemd op eene jaarwedde van drieduizend gulden (*f* 3000), welke na 2, 4, 6, 8 en 10 jaren onafgebroken dienst in den rang telkens met tweehonderd gulden (*f* 200) te verhoogen is.

Art. 3. De Rijksarchivarissen in de provinciën en de adjunct-archivarissen te 's-Gravenhage worden benoemd op eene jaarwedde van tweeduizend gulden (*f* 2000), welke na 4, 8, 12, 16 en 20 jaren onafgebroken dienst in den rang telkens met tweehonderd gulden (*f* 200) te verhoogen is.

Voor den Rijksarchivaris in Noordholland, zoolang deze in het genot van vrije woning is, en voor den Rijksarchivaris in Friesland, zoolang deze tevens bezoldigd bibliothecaris der provincie Friesland is, wordt het bedrag waarop zij benoemd worden respectievelijk op *f* 1600 en op *f* 1500 bepaald.

Art. 4. De commiezen-chartermeesters worden benoemd op eene jaarwedde van eenduizend gulden (*f* 1000), welke na elke twee jaren onafgebroken dienst in den rang telkens met eenhonderd gulden (*f* 100) te verhoogen is, tot een maximum van tweeduizend gulden (*f* 2000).

Art. 5. De adjunct-commiezen worden benoemd op eene jaarwedde van eenduizend gulden (*f* 1000), welke na 2, 4, 6, 8 en 10 jaren onafgebroken dienst in den rang telkens met eenhonderd gulden (*f* 100) te verhoogen is.

Art. 6. De klerken, beambten en amanuenses worden benoemd op eene jaarwedde van vierhonderd gulden (*f* 400), welke na 3, 6, 9, 12, 15 en 18 jaren onafgebroken dienst in den rang telkens met eenhonderd gulden (*f* 100) te verhoogen is.

Dit artikel is niet toepasselijk op hen, die tevens tot concierge zijn aangesteld.

Art. 7. De bij de vorige artikelen bedoelde verhoogingen worden slechts toegekend bij gebleken geschiktheid en dienstijver en nadat daarop bij de vaststelling der Staatsbegrooting is gerekend.

Art. 8. De thans genoten jaarwedden, welke hooger mochten zijn dan in deze regelen is vastgesteld, blijven gehandhaafd.

Art. 9. Dit besluit treedt in werking op 1 Januari 1897.

De Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan de Algemeene Rekenkamer.

's GRAVENHAGE, 30 December 1896.

EMMA.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
VAN HOUTEN.

In de *Staatscourant* van 5 Februari 1897 wordt de aanbesteding op 19 Februari geadverteerd van „het onderhouden van en het doen van herstellingen en vernieuwingen aan het Rijks-archiefgebouw te Arnhem, van den dag der goedkeuring van de aanbesteding tot en met 31 December 1898 (raming *f* 1320)." Het is reeds meer voorgekomen, dat de besteding van het onderhoud onzer Rijks-archiefgebouwen eerst geschiedt nadat het vorige bestek reeds eenigen tijd is afgeloopen. Dit geeft soms aanleiding tot ongerief en het is daarom te hopen, dat het geene gewoonte worde.

Te Edam is het oud-archief geordend en geïnventariseerd door den archivaris van Leiden, Mr. DOZY. De stukken zijn, na langdurigen arbeid, behoorlijk gerangschikt weder ten stadhuize opgesteld. Thans zal ook het nieuwe archief (van het begin dezer eeuw tot de invoering der gemeentewet) worden beschreven door den rijks-archivaris in Noord-Holland, den heer GONNET.

Dezer dagen verschenen de Verslagen over 's Rijks verzamelingen voor geschiedenis en kunst over 1895, die altijd aan de Verslagen over 's Rijks archieven voorafgaan. Wij mogen dus hopen, dat in den loop van 1897 de verslagen van onze archieven over ...... 1894 zullen verschijnen. Of iemand ze dan nog lezen zal? Zullen velen nieuwsgierig zijn naar dit nieuws, dat dan bijna 3 jaren oud is? Het valt te betwijfelen.

Mocht toch de regeering ten dezen eene andere regeling willen treffen! Het wordt zoodoende ontmoedigend, zich voor het stellen der verslagen nog eenige moeite te geven en daaraan veel kostbaren tijd te besteden. Reeds zou iets bereikt worden, indien men kon besluiten, de lijvige archief-inventarissen, die steeds als bijlagen van de verslagen gedrukt worden, afzonderlijk uit te geven. Zij staan thans begraven in den bundel verslagen, waar niemand ze zoekt en gebruikt, en waar ze dan ook geheel niet behooren. De verwijdering daaruit zou dus niet alleen het verschijnen der verslagen bespoedigen, maar ook den inventarissen zelven ten goede komen.

OPGAVEN getrokken uit de staatsbegrooting voor 1897 en den daarbij behoorenden uitgewerkten en toelichtenden staat.

HOOFDSTUK V. — DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN.

VIde AFDEELING.

Kunsten en wetenschappen

Art. 158. Jaarwedden en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijksarchieven te 's Gravenhage *f* 17750.

Volgens den genoemden staat valt onder deze post:

a.	algemeene Rijksarchivaris	*f* 4000.—
b.	adjunct-archivarissen	„ 6000.—
c.	commiezen	„ 2000.—
d.	twee adjunct-commiezen	„ 3200.—
e.	een klerk	„ 400.—
f.	concierge en verdere bedienden . .	„ 1300.—
g.	belooningen	„ 850.—

Voor 1896 was op deze port hetzelfde bedrag uitgetrokken.

Art. 159. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, inrichting van lokalen en aankoopen voor de Rijksarchieven . *f* 7175.—

Voor 1896 was hetzelfde bedrag op dezen post uitgetrokken.

Art. 160. Kosten van den bouw en inrichting van archieflokalen aan het Bleijenburg te 's Gravenhage . . . *f* 100000.—

Voor 1896 was hetzelfde bedrag op dezen post uitgetrokken.

Art. 161. Jaarwedden, toelagen en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijksarchieven in de provinciën . . . . *f* 34550.—

Volgens genoemden staat valt onder dezen post:

a	archivaris in Noord-Brabant	*f* 2400 —
b.	„ „ Gelderland	„ 2600.—
c.	„ „ Noord-Holland	„ 2000.—
d.	„ „ Zeeland	„ 2000.—
e.	„ „ Utrecht	„ 2800.—
f.	„ „ Friesland	„ 1900.—
g.	„ „ Overijsel	„ 2200.—
h.	„ „ Groningen	„ 2200.—
i.	„ „ Drenthe	„ 2400.—
j.	„ „ Limburg	„ 2100.—
k.	adjunct-archivarissen, commiezen-chartermeester, klerken, concierges . .	„ 11950.—

Voor 1896 was een bedrag van *f* 30450 op dezen post uitgetrokken; zie over het verschil hierachter.

Art. 162. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, aankoopen, meubilair; aankoop, stichting en inrichting van lokalen en verdere uitgaven voor de archieven in de provinciën . . . . *f* 67000.—

Voor 1896 was op dezen post hetzelfde bedrag uitgetrokken. Bij dezen post vinden wij de volgende toelichting:

„Gerekend is op *f* 22000 voor de huishoudelijke uitgaven, bureelbehoeften, aankoopen enz. der verschillende bureaux, *f* 27220 voor de inrichting, de kasten en het verder meubilair van de nieuwe archiefbouwen te Haarlem, Leeuwarden en Zwolle, op welk laatste tevens krachtens overeenkomst met de gemeente een uurwerk moet geplaatst worden en voor de verbetering van het archiefgebouw te Middelburg, *f* 10000 als 1ste termijn voor den bouw van archieflokalen te Assen en *f* 7780 voor kosten van onderhoud der overige archiefgebouwen."

Recapitulatie:

		1896.		1897.
Personeel				
art. 158.	*f*	17750.—	*f*	17750.—
art. 161.	„	30450.—	„	34550.—
	f	48200.—	„	52300.—
Materieel [1])				
art. 159.	*f*	7175.—	„	7175.—
art. 160.	„	100000.—	„	100000.—
art. 162.	„	67000.—	„	67000.—
	f	174175.—	„	174175.—
Geheel totaal	„	222374.—	„	226475.—

Naar aanleiding van art. 160 deelde de Regeering op een desbetreffende vraag in het voorloopig verslag gedaan, mede, dat „de onderbouw van het groot depot van het centraal archief" in den loop van het jaar 1896 is gereed gekomen. De aanbesteding van den bovenbouw moet volgens de memorie van antwoord op 23 Nov. j.l. zijn geschied.

Aan de bij art. 161 voorgestelde verhooging der tractementen van de ambtenaren aan de rijksarchieven werd door den Minister de volgende toelichting toegevoegd:

„Bij een Koninklijk besluit van 31 December 1872, no. 29, zijn de traktementen van eenige categoriën van ambtenaren bij 's Rijksarchief te 's Gravenhage geregeld. Voor de ambtenaren, die ten gevolge van de reorganisatie der Rijksarchiefdepôts in de provinciën na dien tijd zijn aan-

[1]) Op deze wijze mag de splitsing worden gemaakt, zij het dan ook dat losse personeele hulp in de omschrijving voorkomt.

gesteld, is tot dusverre geen regeling getroffen, zoodat sommige stelselloos verhoogingen erlangden, anderen daarentegen zelfs na 10 en 14 jaren dienst geenerlei verbetering van traktement bekwamen. Het artikel is thans verhoogd ten einde eene algemeene regeling in toepassing te kunnen brengen, volgens welke bij gebleken geschiktheid en behoorlijke plichtsbetrachting de jaarwedden geleidelijk door periodieke verhooging opklimmen: voor den algemeenen Rijksarchivaris van ƒ 3000 op ƒ 4000, voor de Rijksarchivarissen in de provinciën en de adjunct-archivarissen te 's Gravenhage van ƒ 2000 op ƒ 3000, voor de commiezen van ƒ 1000 op ƒ 1500, voor de klerken, amanuenses en beambten van ƒ 400 op ƒ 1000. Deze cijfers zijn voor de Rijksarchivarissen in Noord-Holland en Friesland iets lager gesteld, omdat de eerste in het genot van vrije woning is en de tweede tevens het bezoldigd ambt van bibliothecaris der provincie waarneemt. De voorgestelde jaarwedden zijn noodig ten einde de diensten, die deze ambtenaren aan den Staat bewijzen, behoorlijk te beloonen en hen voor het dienstvak te kunnen behouden."

Naar aanleiding hiervan lezen wij in het voorloopig verslag het volgende:

„De verhooging der traktementen van bijna alle Rijksarchivarissen in de provinciën, met bedragen, die wisselen tusschen de 30 pct. en 10 pct. van hunne tegenwoordige jaarwedden, ging sommigen leden te ver. De noodige zuinigheid, zoo werd gezegd, schijnt hier niet te worden betracht.

Andere leden, hoewel erkennende, dat eene verbetering der bedoelde traktementen noodig is en geen bezwaar hebbende tegen het cijfer van ƒ 4100, waarmede het artikel wordt verhoogd, waren toch weinig ingenomen met de ongelijke wijze, waarop de Regeering de verhoogingen wenscht toe te kennen. De Rijksarchivaris in de kleine provincie Utrecht zal meer hebben dan een zijner collega's in de andere provinciën, die in Gelderland wordt van ƒ 2000 op ƒ 2600 gebracht, terwijl alleen voor den Rijksarchivaris in Zeeland geen meerder geld wordt aangevraagd. Aanbevolen werd naar meerdere eenheid te streven.

Een lid wenschte te constateeren, dat de Rijksarchivaris in de provincie Noordbrabant, voor wien eene verhooging van ƒ 400 wordt voorgedragen, aan Gedeputeerde Staten dier provincie niet de medewerking verleent, die eene geregelde en spoedige afdoening van zaken eischt."

Tegen deze opmerkingen werd door den Minister in de memorie van antwoord aangevoerd:

„De aanmerkingen door sommige leden gemaakt ten aanzien van de plannen van den ondergeteekende tot regeling en verbetering van de jaarwedden van het archiefpersoneel wekken bevreemding. Geklaagd wordt over de ongelijke wijze waarop de Regeering de verhoogingen wenscht toe te kennen.

Meer eenheid wordt door hen aanbevolen.

De ongelijkheid der verhooging is niet het gevolg van onregelmatigheid in den te scheppen toestand, maar van onverdedigbare verschillen in den tegenwoordigen. De nieuwe regeling beoogt juist de behoefte aan eene billijke algemeene regeling te bevredigen en een einde te maken aan een stelselloozen toestand. Bedoeld wordt, — gelijk uitdrukkelijk in den toelichtenden staat werd medegedeeld — eene regeling, volgens welke de jaarwedden naar een vasten maatstaf geleidelijk door periodieke verhooging opklimmen bij gebleken geschiktheid en behoorlijke plichtsbetrachting. De cijfers in het voorloopig verslag aangevoerd, om aan te toonen, dat stelsellooze verhoogingen zouden worden toegekend, kunnen geenszins het bedoelde bewijs leveren. Immers, de verhoogingen toegedacht aan de onderscheidene archivarissen, zijn die welke hun overeenkomstig den in te voeren maatstaf toekomen; de archivaris in Utrecht zal meer hebben dan zijne collega's, omdat hij meer dienstjaren (18) telt; op hem volgt de archivaris in Gelderland, die meer dan 14 jaren dienst heeft, zonder ooit eene verhooging te hebben erlangd; de archivaris in Zeeland wordt thans niet verhoogd, omdat hij in zijn tegenwoordigen rang slechts 2 jaren gediend heeft. De voorstelling alsof eerstgenoemde archivarissen zouden worden geprivilegieerd, is derhalve onjuist, veeleer zouden zij mogen klagen, dat hun jaren lang eene billijke traktementsverbetering werd onthouden.

Ten aanzien van de jaarwedde van den archivaris in Utrecht is opgemerkt, dat de provincie Utrecht kleiner is dan de andere, doch over het hoofd is gezien, dat er hoegenaamd geen verband bestaat tusschen de territoriale oppervlakte van een gewest en den omvang, de belangrijkheid en de bewerkelijkheid van het oud-archief, dat in de hoofdplaats bewaard wordt; dit blijkt juist te Utrecht, waar het archief belangrijker en omvangrijker is dan in eenige andere provincie; immers, het omvat ook het oude archief van de bisschoppen van Utrecht, wier wereldlijk gezag zich uitgestrekt heeft over Utrecht, Overijssel, Drenthe en een gedeelte van Groningen en aan wier geestelijk gezag bijna geheel Nederland onderworpen was.

Eindelijk is door sommige leden gezegd, dat hier de noodige zuinigheid niet betracht scheen. Tegenover dit verwijt mag opgemerkt worden, dat hier, evenals bij andere nieuwe regelingen, de aard en omvang van den te verrichten arbeid de verhooging eischt. Het is voor 's lands dienst van het grootste belang, dat de archivarissen zoo lang mogelijk bij hun archief behouden blijven, omdat hun kennis van en hunne vertrouwdheid met de hun ter bewerking gegeven verzameling met den dag toenemen, hetgeen aan de bruikbaarheid der collectie ten goede komt, ja een onmisbaar vereischte voor de bruikbaarheid is. Onthoudt men nu aan deze ambtenaren elk vooruitzicht op eene billijke verbetering hunner positie, dan ontstaat het gevaar, dat zij naar eene andere beter bezoldigde of

meer vooruitzichten belovende betrekking omzien; en dat dit gevaar geenszins denkbeeldig is, blijkt uit het feit, dat in den loop van dit jaar een onzer verdienstelijkste archivarissen overgegaan is naar de rechterlijke macht en dat anderen reeds herhaaldelijk naar een ambt bij de magistratuur solliciteeren. Niet alleen derhalve de rechtvaardigheid, maar ook 's lands belang pleit voor een maatregel, die, wat het daarvoor geëischt bedrag betreft, stellig niet bezwarend voor 's Rijks financiën kan worden geacht.

Dat door den Rijksarchivaris in Noordbrabant aan Gedeputeerde Staten niet de noodige medewerking wordt verleend, kan niet worden toegegeven. Vermoedelijk doelt het lid dat deze opmerking maakte, op een geval, dat opgehelderd is geworden, en waarbij de gewenschte ophelderingen moesten geput worden uit documenten, behoorende aan een particulier, van wien de vereischte toestemming niet kon worden verkregen."

Bij de beraadslagingen in de Tweede Kamer over Hoofdstuk V, evenmin als bij de behandeling in de Eerste van dit gedeelte der staatsbegrooting werd nog iets in het midden gebracht omtrent de betrekkelijke artikelen, die met de begrooting zijn aangenomen [1]).

Het recht van toezicht en de eigendom van den Staat op de Gemeente-archieven in Nederland en België volgens de Fransche wet.

Het zal wel geen betoog behoeven, dat in dit artikel geen spraak zal en kan zijn van de hooge rechten van den Staat, om als Rijks-eigendom van de Gemeenten op te vorderen alzulke archieven als afkomstig zijn van Gemeenschappen of ambtenaren die landsheerlijke of souvereine rechten uitoefenden, van rechterlijke collegiën en ambtenaren en van geestelijke en wereldlijke vereenigingen, van welken aard ook, die opgeheven zijn door vorige Regeeringen of de tegenwoordige, en welke onder de Gemeentebesturen mochten berusten. Hier is alleen spraak 1°. van het *toezicht* over de archieven, welke afkomstig zijn van vroegere en tegenwoordige Gemeentebesturen en van Gemeente-ambtenaren; 2°. van de *eigendomsrechten* van den Staat op die archieven.

§ 1. *De bepalingen der Fransche wetten en decreten, uitgevaardigd ten opzichte der Gemeente-archieven in* 1794—1809. — De Fransche wet is op dit punt al zeer duidelijk. De bekende „loi concernant l'organisation des Archives établies auprès de la Représentation nationale van 7 Messidor an II" (25 Juni 1794), de wet die het groot beginsel bevat, waar-

[1]) Zie het Koninklijk Besluit, ter uitvoering van deze beslissing genomen, hierboven.

aan alle Staatszorg voor de archieven haar oorsprong neemt, bepaalt in art. III: „Tous *dépôts publics* de titres ressortissent aux archives nationales comme à leur centre commun et sont mis sous la surveillance du Corps législatif et sous l'inspection du comité des archives" en in art. IV: „Dans tous les dépôts de titres et pièces, actuellemeut existans ou qui seront établis dans toute l'étendue de la république, il sera formé un état sommaire de leur contenu, suivant une instruction qui sera dressée et une expédition de chaque état sera fournie aux archives".

Uit deze teksten leiden BLANCHE et YMBERT, in hun bekenden Dictionnaire général d'administration [1]), af — en met hen stemt GIRON's Dictionnaire de droit administratif et de droit public [2]) overeen — dat een der inzichten van den wetgever van het jaar II is geweest om uit te breiden tot de archieven het beginsel van eenheid, dien gemeenschappelijken grondslag der nieuwe instellingen, dat verder is vastgesteld dat alle archiefdepôts, als van hun gemeenschappelijk middelpunt, afhangen van het depôt der nationale archieven en dat sinds dien de documenten, die de provinciën en gemeenten onder zich hebben, ophouden hun *toe te behooren*, terwijl alleen de *bewaring* hun blijft toebetrouwd.

GIRON, t. a. p., voegt daar nog aan toe dat de verschillende archiefdepôts dus slechts afdeelingen zijn van eenzelfde geheel en dat de Centrale Administratie over alle openbare archieven eén recht van inspectie uitoefent, zooals de term van het organiek decreet (lees: wet) luidt. Daaruit volgt, zoo gaat GIRON voort, dat al de bewaarders van archiefdepôts de kwaliteit hebben van agenten der Centrale Administratie. Een gevolg van dit ophouden der eigendomsrechten op de archieven voor de gemeenten is hier wel de vrije beschikking daarover door den Staat. Dit vrije beschikken wordt zelfs nadrukkelijk geregeld in voornoemde wet van 7 Messidor an II, art. XII, aldus luidend: „Le comité fera trier dans *tous* les depôts les titres soit domaniaux, soit judiciaires, soit *d'administration* comme aussi dans les collections et cabinets de tous ceux, dont les biens *ont été* ou *seront confisqués*, les chartes et manuscrits qui appartiennent à l'histoire, aux sciences et aux arts, ou qui peuvent servir à l'instruction, pour être réunis et déposés, savoir: à Paris à la *bibliothèque nationale*, et dans les départemens à celle de *chaque district* [3]); et les états qui en seront fournis au comité des archives [4]) seront par lui transmis au comité d'instruction publique."

---

[1]) Tome 1er, p. 73.

[2]) Bruxelles 1895 à 1896, t. 1er, p. 24 in voce „archives."

[3]) De naam der groote onderafdeelingen, overeen komende met onze provinciën, waarin de Fransche republiek, was verdeeld, vóór dat de grondwet van 5 Fructidor an III (22 Aug. 1795) ze met den naam van departementen bestempelde. — De écoles centrales opgericht bij decreet van 3 Brumaire an IV (25 Oct. 1795) getiteld: „De l'organisation publique", vervielen bij de wet van 11 Floréal an X (1 Mei 1802) en met deze de bibliotheken zelve.

[4]) Te Parijs.

Om dit wel te begrijpen diene hier in herinnering te worden gebracht dat de Franschen de archieven in drie deelen verdeeld wilden hebben, nl.: 1°. domaniale archieven, 2°. rechterlijke [1]) en administratieve, 3°. historische d. w. z. volgens het begrip der Fransche Regeering *vooral* cartularia en diploma's van vorsten, pausen en bisschoppen.

Verder dient te worden opgemerkt dat er geruimen tijd in elk departement bij de écoles centrales een bibliotheek bestaan heeft tot het bewaren der archieven en handschriften hiervoor sub 3° bedoeld: n.l. „les chartes et manuscrits qui appartiennent à l'histoire, aux sciences et aux arts, ou qui peuvent servir à l'instruction publique". Deze bibliotheken waren ook voor het publiek toegankelijk en dus met recht als de bibliothèques de district te beschouwen, hoewel de Fransche Regeering toch de voorkeur er aan heeft gegeven om de schatten uit de Belgische depôts, in evengenoemd artikel bedoeld, te Parijs in de bibliothèque nationale te verzamelen. Of de Fransche Regeering werkelijk ook archieven, van *Gemeente-administratiën* voortkomende, naar Parijs heeft gevoerd doet hier niets ter zake, dit hing af van het feit of zij er iets van haar gading heeft gevonden. Maar hoe het zij, volgens de wet van 7 Messidor an II was zij daartoe gerechtigd. En dat het haar ernst was deze wet ook toe te passen door beslag te leggen op Gemeente-archieven, die vielen onder de hiervoor omschreven categorie van „chartes et manuscrits qui appartiennent à l'histoire etc.", blijkt uit het volgende, betreffende bezoeken van Fransche ambtenaren aan Gemeente- en andere archief-depôts [2]), welke bezoeken, zooals blijken zal, ook in andere departementen werden gebracht.

Den 9 Vendémiaire an XII (2 October 1803) meldde MAUGIRARD „commissaire du Gouvernement pour les objets des sciences et arts dans les départements de la rive gauche du Rhin" zijne komst in het departement der Nedermaas aan den Prefect. De Minister van Binnenlandsche zaken had hem, zoo schreef hij den Prefect, bij missive van 8 Thermidor an X (27 Juli 1802) opgedragen, om onderzoek te doen naar de voorwerpen van kunst en wetenschap in de vier departementen van den Linker Rijnoever en later, bij schrijven van 7 Vendémiaire an XI (29 September 1802), om alles uit die verzamelingen mede te nemen, wat hij der nationale bibliotheek waardig achtte. Den 26 Brumaire an XI (17 November 1802) had de Minister die volmacht nog uitgebreid en hem voor de Prefecten, in wier gebied hij zich zou bevinden, een brief toegezonden, waarin de Minister schrijft, dat hij aan den burger MAUGIRARD en aan zijn adjunct ORTOLAIN had opgedragen o v e r a l de „dépôts littéraires" en bibliotheken van het Departement te bezoeken en een onderzoek in te stellen naar de aanwezige handschriften en andere voorwerpen van

---

[1]) De rechterlijke archieven werden later door de Fransche wet op de griffies der tribunaux de 1e instance in de arrondissementen geplaatst.

[2]) Archief van de Prefectuur van het departement de Nedermaas in het Rijksarchief te Maastricht.

kunst en wetenschap, van welk onderzoek den Minister verslag moest worden gegeven. Zijne instructies, zoo meldde MAUGIRARD verder, toonden hem de keuze aan, die hij moest doen in pauselijke bullen, diplomen, charters, acten, handschriften, oude drukken enz.

Den 19 September en 26 October 1812 kondigde de Minister van Binnenlandsche zaken den Prefect te Maastricht de komst aan van DUPRÉS, „employé des archives de l'Empire", om de archieven te bezoeken, te triëeren en een summieren inventaris te maken „des articles à réunir aux archives de l'Empire", en om deze afzonderlijk te plaatsen, zoodat men ze gemakkelijk kon overgeven als de Minister zou verordenen om ze te vervoeren. Van zijn kant gaf de Prefect, bij schrijven van 17 December 1812, last aan den *Maire* van Maastricht en den Sous-Préfet van Roermond om aan DUPRÉS de archieven respectievelijk op het *raadhuis* te *Maastricht* en in het *arrondissement* te Roermond te laten bezichtigen.

Uit het voorgaande blijkt tevens, wie, als er sprake is van schifting van Gemeente-archieven, dit doen moet, nl. de ambtenaar daarvoor door de Hooge Regeering aangewezen.

Dit alles wat de Fransche wetgeving en de uitvoering daarvan op het punt in kwestie betreft. Dat die wetgeving gegolden heeft in Noord- en Zuid Nederland, zullen wij thans zien.

§ 2. *Toepassing der voornoemde wetten op de Gemeente-archieven in Nederland.* 1796—1810. — De bepalingen der wet van 7 Messidor an II zijn uitvoerbaar verklaard:

1°. In de negen departementen van België [1]), met de Fransche Republiek vereenigd bij de wet van 9 Vendémiaire an IV (1 October 1795), bij decreet van het Directoire Exécutif d.d. 10 Germinal an X (3 Maart 1796).

Van het tegenwoordig grondgebied van Nederland behoorden onder die departementen:

a. dat der Nedermaas, waarvan geheel het hertogdom Limburg deel uitmaakte, behalve 24 gemeenten, die tot het Roerdepartement behoorden met Aken als hoofdstad, onder welk departement ook eenige gemeenten van de tegenwoordige provinciën Gelderland en Noord-Brabant ressorteerden.

b. Staats-Vlaanderen, deel uitgemaakt hebbende van het departement de l'Escaut en thans deel uitmakende van de provincie Zeeland [2]).

2°. In het gedeelte van Nederland, dat het Koningrijk Holland heeft gevormd en eerst in 1810 met Frankrijk werd vereenigd, is eenzelfde

---

1) Geheel de voormalige Oostenrijksche Nederlanden, de Staatsche landen van Overmaas, het Staatsch Overkwartier van Gelderland, de stad Maastricht met de geënclaveerde vrije Rijksheerlijkheden, het Prinsbisdom Luik en het graafschap Loon.

2) Afgestaan aan de Fransche Republiek bij het tractaat van 's Gravenhage d.d. 16 Mei 1795.

bepaling betreffende de Gemeente-archieven als in de wet van 7 Messidor an II wordt gevonden, ook ingevoerd.

Dat die wet zelve aldaar is ingevoerd, zou ik niet durven beweren; ik heb er te vergeefs naar gezocht. Is dit echter *niet* geschied, dan is het zeer opvallend, dat daar *wel* executoir is verklaard een „extrait de la loi, qui ordonne la réunion dans les chefs-lieux de départemens de tous les titres et papiers acquis à la République, du 5 Brumaire an V" (26 October 1796), luidend art. 1: „Les administrations centrales du département feront rassembler dans le chef-lieu du département *tous les* titres et papiers dépendant des dépôts appartenant à la République." (Bulletin des lois No. 85.)

Dit extract behoort onder de verordeningen, ingevoerd verklaard 8 November 1810, 6 Januari, 19 April 1811 in de Hollandsche departementen [1]). En zonder de invoering van de wet van 7 Messidor an II, beteekent dit extract der wet van 5 Brumaire an V niets en is een raadsel. Welke toch zijn die „titres et papiers dépendant des dépôts appartenant à la République"? Geen verklaring wordt gegeven. Waarom niet? Omdat de considerantia van de wet van 5 Brumaire an V duidelijk te kennen geven, dat die wet niets anders is dan eene *aanvulling* en eene modificatie in eenige bepalingen der wet van 7 Messidor an II. Immers deze considerantia luiden: „Le conseil des Cinq cents, considérant que la conservation des titres et papiers, acquis à la République, exige leur réunion prompte dans des dépôts publics; considérant que le triage de ces dépôts, ordonné par la loi du 7 Messidor an II, entraine des dépenses considérables et que ce travail ne peut être ajourné sans inconvénient, déclare qu'il y a urgence. Le conseil, après avoir déclaré l'urgence, prend la résolution suivante", en dan volgt het meegedeeld artikel.

Dus om te weten welke de archieven zijn, welke aan de Republiek toebehooren, moet men zijn toevlucht nemen tot de wet van 7 Messidor an II; en deze verklaart ook de gemeente-archieven, als behoorend aan de Republiek, tot Staatseigendom: wij zagen het reeds. Hier zij ook aangemerkt dat de Nederlandsche Minister van Binnenlandsche Zaken zich in een hierna § 3 te vermelden schrijven dd. 22 Mei 1827 op die wet beroept.

Maar het zij daarmee hoe het wil, zeker werd het Keizerlijk decreet, dat ten opzichte der gemeente-archieven eenzelfde strekking heeft als de wet van 7 Messidor an II, nl. dat van 20 Februari 1809, in 1810 executoir verklaard in het bij 't Fransche Keizerrijk in dit jaar aangehechte deel van Nederland [2]). Dit decreet toch luidt: (Artikel 1er.) „Les *manuscrits des archives* de notre ministère des relations extérieures et ceux

[1]) Mr. C. J. FORTUYN, *Verzameling van wetten en besluiten en andere regtsbronnen van Franschen oorsprong in zooverre deze ook sedert de invoering der nieuwe wetgeving in Nederland van toepassing zijn.* Amst., Johannes Müller, 1839, dl. I, pag. 296—297.

[2]) FORTUYN, dl. III, p. 48.

des bibliothèques impériales, départementales et *communales* et *des autres établissemens* de notre Empire, soit que ces manuscrits existent dans les dépôts auxquels ils appartiennent, soit qu' ils en aient été soustraits, ou que leurs *minutes* n'y aient pas été déposées aux termes des anciens règlemens, *sont la propriété de l'Etat*, et ne peuvent être imprimés et publiés sans autorisation [1]."

Hier is kwestie van archieven, niet van wat wij *thans* manuscripten noemen, want wat er op volgt van „*minutes*" laat geen twijfel over: minuten toch is het geijkte woord, bij officiëele stukken gebruikelijk. Ook zou het onzinnig zijn om dit artikel zoo op te vatten, alsof Napoleon al de handschriften, in den tegenwoordigen zin, staatseigendom verklaard heeft. Het spreekt van zelf dat door die verklaring tot staatseigendom der gemeente-archieven aan de besturen der gemeenten de bewaring daarvan in het algemeen niet werd ontnomen. Wat door die bepaling verstaan wordt is duidelijk door Giron uiteengezet en door ons hiervoor meegedeeld: het Rijk werd eigenaar, de gemeente bleef de bewaring behouden, maar als daarmede belast door de Hooge Regeering („agent de l'administration centrale" zegt Giron t. a. p.). Maar wel was het doel der Regeering om *die* archieven en handschriften, welke, volgens haar inzichten, in de Nationale en departementale bibliotheken tehuis behoorden, volgens de hiervoor aangegeven omschrijving, nl.: „les chartes et manuscrits qui appartiennent à l'histoire" etc. daarheen over te voeren.

3°. In de plaatsen van de tegenwoordige provincies Limburg, Gelderland en Noord-Brabant, die deel uitgemaakt hebben van het Roerdepartement (Hoofdstad Aken), zijn de *bepalingen* der wet van 7 Messidor an II ten opzichte der gemeente-archieven ook ingevoerd bij het Keizerlijk decreet van 20 Februari 1809 voormeld [2].

Deze plaatsen zijn:

a. In Limburg: de gemeenten Gennep, Ottersum, Mook-Middelaar, Broeckhuysen (Broeckhuysen, Broeckhuysenvorst en Oyen), Grubbenvorst (Grubbenvorst-Lottum), Horst, Sevenum, Bergen (Well, Bergen met Ayen, Siebengewald, Afferden en Heyen), Meerlo (Meerlo, Tienray, Blitterswijk en Swolgen), Wansum (Wansum en Geysteren), Arcen en Velden (met Lom), Venray (Venray, Oirlo en Oostrum), Helden, Maasbree (Maasbree, Baarlo en Blerick), Kessel, Tegelen, Born (Born, Buchten en Holtum), Grevenbicht, Limbricht (met Guttekhoven), Urmond (met Berg), Munstergeleen, Melick-Herkenbosch, Sittard, Broeck-Sittard.

---

[1] Bulletin des lois No. 229.

[2] Zooals mij de geleerde Stadsarchivaris van Aken, R. Pick, schreef, blijkt uit A. von Daniels *Handbuch der für die Königl. Preuss. Rheinprovinzen verkündigten Gesetze, Verordnungen und Regierungsbeschlüsse aus der Zeit der Fremdherrschaft*. Köln 1831. Bd. III, Seite 480, no. 241, dat de wet van 5 Brumaire an V niet in de departementen van den Linker-Rijnoever, dus ook niet in het Roerdepartement is ingevoerd.

b. In Noord-Brabant: Oeffelt, Boxmeer, Demen en Langel, Dennenburg, Deursen, Haren, Kerpen, Huiseling, Macharen, Megen, Ravenstein, Beek, Schaik, Zeeland, Teefelen, Velp, St. Antonis, Bochel, Gemert, Uden; deze allen tot 1800, toen ze aan de Bataafsche Republiek werden afgestaan.

c. In Gelderland: Huissen (van 1795 tot circa 1800, daarna tot 1808 deel van het Groothertogdom Berg en van 1808 tot 1810 van het Koninkrijk Holland, van 1810 tot 1813 ingelijfd met dit Koninkrijk bij het Fransche Keizerrijk), Kekerdom en Leuth, in 1817 bij de Geldersche gemeente Ubbergen gevoegd.

Dus behoorden in 1810, toen de wet van 5 Brumaire an V en het Keizerlijk Decreet van 1809 in het voormalig Koninkrijk Holland (alsdan met het Fransche Keizerrijk vereenigd) werden ingevoerd, al de sub *b* en *c* opgenoemde plaatsen tot de departementen, die door dat voormalig Koninkrijk waren gevormd, behalve Leuth en Kekerdom, die evenals die sub *a* toen nog onder het Roerdepartement behoorden.

§ 3. *Toepassing der Wet van 7 Messidor an II in het Koningrijk der Nederlanden na* 1815. — Deze bepalingen zijn nog van kracht in geheel Nederland. Wij kunnen ons, om dit te bewijzen, niet alleen beroepen op de verzameling van FORTUYN, die, gelijk wij zagen, ze opnam onder de „wetten en besluiten en andere rechtsbronnen van Franschen oorsprong, sedert de invoering der nieuwe wetgeving in Nederland van toepassing", maar wij hebben ook vóór ons het gevoelen der Hooge Regeering in 1827.

In eene missive van den 22 Mei van dat jaar aan de gouverneurs der provinciën, werden deze namelijk door den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken, VAN GOBBELSCHROY, ter uitvoering van het Konінkl. besl. van 23 Dec. 1826 [1]) — na het opgeven van een aantal vragen over den aard, den toestand, de inventarisatie enz. der archieven, die zich in de respectieve provinciën bevonden, zoo van gewestelijken als stedelijken aard, als afkomstig van opgeheven instellingen, — aangeschreven: 1°. om te doen zorg dragen dat de noodige kasten, laden, doozen en dergelijken zouden aangeschaft worden om de stukken te bergen. 2°. om in het algemeen te zorgen dat voor de bewaring de meest geschikte middelen aangewend werden, terwijl de Minister ook bepaalde dat de onkosten voor dit belang voegzaam konden worden gebracht onder de onvoorziene provinciale of stedelijke uitgaven, naarmate deze een provinciaal of plaatselijk archief ten doel hadden.

---

[1]) Besluit waarbij bevolen werd dat er middelen zouden worden daargesteld en aangewend om de bronnen der Nederlandsche Geschiedenis, voor zooverre die tot nog toe onbekend waren of onvolledig bewerkt mochten zijn, op te sporen, nader te onderzoeken en zooveel mogelijk in het licht te geven. (Staatscourant van Januari 1827, no. 4.)

Dus worden hier de uitgebreidste maatregelen voorgeschreven door de Hooge Regeering ten opzichte ook der *Gemeente*-archieven, als bewijs van haar *recht* van *toezicht* en zorg over deze archieven. Verder laat de Minister er op volgen: „Bij deze gelegenheid kan ik niet nalaten op te „merken, dat in art. 12 van de wet van 7 *Messidor* het tweede jaar, en „naar aanleiding van de „Instruction pour règler les premières opérations „relatives au triage des titres dans les neuf départemens réunis" de „archieven betrekking hebbende tot de wetenschappen, kunsten en het „openbaar onderwijs zouden worden verzameld en neergelegd in de „*bibliotheek van elk Departement.*"

Het onnoozele 2e alineatje van art. 103, 1e afd. titel V der Gemeentewet in 1881, waarin wordt bepaald: „*hij* (de secretaris) *wordt daarbij in-„zonderheid ook met de zorg van het archief onder toezicht van burgemeester „en wethouders belast*", heeft, wij behoeven het niet te bewijzen, met al wat hiervoor is gezegd niets te maken en geeft aan de Gemeenten geen rechten. De Nederlandsche Regeering is in 't bezit van alle rechten, haar door de Fransche wetten ten dezen gegeven.

§ 4. *Toepassing der wet van* 7 *Messidor an II in België na* 1830. — Hoe in België, waar ook de wet van 7 Messidor an II nog in volle kracht is, over de rechten der Hooge Regeering, ontleend aan de voornoemde Fransche wetsbepalingen, door deze zelve, ten opzichte der Gemeente-archieven wordt geoordeeld; hoe zich in de door haar gesanctionneerde Gemeentewet de invloed van die rechten doet gevoelen, en hoe daar door rechtsgeleerden over die rechten wordt geoordeeld, zal uit het volgende blijken.

Dat de Fransche wetgeving in zake het archiefwezen in het Koninkrijk België nog van kracht is, is aan geen twijfel onderhevig. Nooit is de wet van 7 Messidor an II daar afgeschaft. Wat het tijdvak 1815—1830 betreft, verwijzen wij naar hetgeen hiervoor over die wet in het Koninkrijk der Nederlanden is gezegd.

Duidelijk is het dat ook de Belgische Gemeentewet van 1836, in artikel 100, de beginselen der wet van 7 Messidor an II heeft toegepast. Dit artikel luidt als volgt: „Le collége des Bourgemestre et échevins veille à la garde des archives, des titres et des registres de l' état civil; il en dresse des inventaires en double expédition ainsi que des chartes et autres documents *anciens de la commune* et empêche qu' aucune pièce ne soit vendue ou distraite du dépôt. Dans les communes, placées sous la surveillance des commissaires d' arrondissement, expédition de cet inventaire est adressée à l' administration provinciale" [1]).

Giron zegt dan ook naar aanleiding van voornoemd artikel der Bel-

(1) Belgische Gemeentewet van 30 Maart 1836 No. 136 in *Recueil des lois et arrêtés du Royaume de Belgique.* Brux. No. 17 p. 115.

gische Gemeentewet: „Ce texte est une appl'cation des principes énoncés dans le décret de Messidor an II. Le Collége échevinal est préposé à la garde des archives locales, non pas en vertu d'un pouvoir propre, mais comme délegué de l' autorité centrale. Il lui est expressément défendu de vendre ou de distraire du dépôt aucun document. Il est tenu de former un état ou inventaire des archives qui lui sont confiées et d' en adresser une expéditon à l' autorité supérieure. Dans tout ce qui concerne la fonction de gardien des archives, le collége échevinal est tenu d' obéir aux instructions, que lui donne l'autorité centrale agissant en exécution de l'article 3 du décret de Messidor an II."

§ 5. *Wenschelijkheid der toepassing der wet van 7 Messidor an II in Nederland.* — Wij hebben in de vorige § beschreven, hoe de Belgische Gemeentewet de beginselen van den wetgever van 7 Messidor an II, ten opzichte der Gemeente-archieven, huldigt. Het ware te wenschen dat men in ons land dezelfde beginselen huldigde.

Wat de praktijk betreft, zou, dunkt mij, aldus door de Regeering moeten worden bepaald:

1°. Ook waar de Gemeente een afzonderlijke bewaarplaats voor hare archieven heeft, die aan de door de Hooge regeering te stellen eischen van goede bewaring voldoet, en nog veel meer waar die bewaarplaats niet bestaat, moet de Hooge regeering de contrôle op die archieven uitoefenen door haar Rijksarchivarissen in de respectieve provinciën, zelfs in gemeenten, waar een Gemeente-archivaris is aangesteld.

2°. Waar in Gemeentehuizen stukken berusten, welke de Gemeentebesturen niet kunnen of willen bewaren, moet, volgens de voornoemde beginselen, het Rijk ze opvorderen ter deponeering in het Rijksarchiefdepôt in de respectieve provincie.

3°. De Gemeente-archivarissen moeten, in overleg met den Rijksarchivaris in de respectieve provincie, worden aangesteld door de Gemeentebesturen.

Dit slechts in het algemeen. Wat de bizonderheden aangaat, vereenig ik mij met hetgeen onze hooggeschatte oud-collega Mr. Seerp Gratama, thans rechter in de arrondissements-rechtbank te Rotterdam, (wiens overgaan tot eene andere betrekking, ik, ook naar aanleiding van dit belangrijk onderwerp, dat hem zoozeer ter harte ging, ten zeerste betreur) daarover in dit tijdschrift zoo treffend juist heeft geschreven, waar hij handelt over „Wijziging van art. 103, 2e lid der Gemeentewet" [1]).

Maastricht. A. J. FLAMENT.

---

[1]) Jaargang 1894-95, p. 81—88.

Aan het heilige huisje geraakt.

De altijd strijdlustige Mr. S. MULLER Fz. neemt in het *Nederlandsch Archievenblad* 1896/7 no. 3 de vrijheid, om een aanval te doen op eene uiting in het door mij bewerkte levensbericht van Mr. H. O. FEITH. Ik misgun mijn vriend dit genoegen niet en zou hem die vrijheid niet gaarne willen ontzeggen: wat hij zegt is altijd wel de moeite der lezing waard. Wèl echter ontzeg ik hem èn het genoegen èn de vrijheid om mijne woorden te transponeeren in een anderen veel scherperen toonaard, waarin mijne uiting een gansch ander karakter krijgt dan door mij was bedoeld. Ik word niet gaarne verantwoordelijk gesteld voor meeningen, die ik niet deel. Ik heb allen eerbied voor „ons systeem", maar meende tevens te moeten doen uitkomen, dat de gebruiker van een archief soms wel eens wat anders noodig heeft, en het doet mij genoegen, dat de heer MULLER aan het slot van zijn overigens zeer interessant en leerzaam betoog deze behoefte ook blijkt in te zien: hij belooft ons, historici, immers naast zijne systematische inventarissen ook chronologische lijsten en alphabetische klappers. Meer mag ik niet verlangen. Ik zou het, dankbaar voor de instemming, hierbij kunnen laten, wanneer mijn geachte vriend zich in zijne drift om „ons systeem" tegen ik weet niet welken snooden aanval te verdedigen niet een paar maal deerlijk had blootgegeven. Hij gunne mij thans ook het genoegen een zoo ervaren kampvechter even tusschen de voegen van zijn anders welgesmeed harnas te prikken — een speldeprik maar, ik zal hem geen zeer doen.

1°. „Geen deskundige". — Vol verschuldigden eerbied pleeg ik, belangstellende leek, nederig op te zien tot den archivaris *als zoodanig*. Ik ga nog wel niet zoover als het „publiek" in zeker door mij bezocht Duitsch archief, waar men bij het 's morgens verschijnen van den „Herr Director" als één man opstond en hem in koor een „Guten Morgen, Herr Director" toezong, maar ik heb toch eerbied, heusch! Alleen als *gebruiker* van het archief meen ik alle bescheidenheid ook tegenover den „deskundigen archivaris" eenig recht van meêpraten te hebben en daarop komt het hier aan.

2°. „Spoedig — goed zoeken." Dat schijnt een geliefkoosde tegenstelling van den heer MULLER te zijn, als hij de rol van VAN ALPHEN's vriend tegenover sommige menschen wil spelen. Die „haastige spoed" kwam mij bekend voor! Ook nu echter gun ik mij het genoegen den vriendelijken bediller op zijne eigen tekortkomingen in deze te wijzen: als hij mijne opmerking werkelijk *in haar verband* goed gelezen had en zich niet met alle geweld, zij het dan ook ten mijnen koste, tegen den een of anderen aanval of bedenking had willen verdedigen, zou hij hebben gezien, dat ik zeide: om de stukken, *die hij noodig heeft*, *spoedig* te kunnen *vinden*. Ik zal niet vallen over de handige substitutie door

Mr. MULLER van „zoeken" voor „vinden", ofschoon ook op archivalisch gebied hij, die *zoekt*, niet altijd *vindt* . . . vooral bij systematisch ingerichte catalogi (crede experto!). Maar wie de stukken „die hij noodig heeft" vindt, heeft niet te klagen: er is ook „goed" gezocht. Ik merk overigens op, dat het goed zoeken in menig geval bevorderd wordt door de aanwijzingen van den gebruiker zelf. Het is mij tienmaal voor een gebeurd, dat de archivaris van een mij overigens geheel vreemd archief, dat min of meer systematisch geordend was, zonder mijne hulp weinig vond maar weldra beter slaagde, nadat mijne aanwijzingen van chronologischen aard hem op den weg hadden geholpen. Het is verder naar mijne overtuiging niet mogelijk zelfs in den best ingerichten inventaris aan alle eischen van den gebruiker te beantwoorden, evenmin als het mogelijk schijnt volkomen zekerheid te verkrijgen, dat er niet meer over een bepaald onderwerp is te vinden dan na lang zoeken is bijeengebracht.

3°. Bij eene chronologische lijst moet men de gebonden deelen noodzakelijk ter zijde leggen. — Mis, mijnheer de deskundige! Zie maar eens bij FEITH: hij plaatste de bijeengebonden stukken ieder op hun jaar, netjes en met verwijzing naar de gebonden deelen „verzameling van stukken" en de bladzijde daarvan. Moeten wij ons ook al door den binder laten regeeren?

4°. De liassen en dossiers moeten in eene chronologische lijst uit elkander. — Waarom? Men kan ze, zie weder FEITH passim, bijeenlaten of bijeenvoegen op den datum van het feit, waarop zij betrekking hebben. Dit is zelfs zeer verkieselijk, zooals het door MULLER aangehaalde voorbeeld van het kabinets-archief van LODEWIJK XVI bewijst. Dit geval bewijst intusschen niets voor MULLER's stelling: zoolang de eigenlijke samenhang der stukken niet ontdekt was, zou ook in een systematischen catalogus de collectie uiteen gelegen hebben! In een chronologische lijst zou ik de collectie plaatsen op het eerste of het laatste jaar der regeering van dezen koning, waar niemand het zou overslaan.

5°. Rekeningen. — Absoluut geen bezwaar, als zij op haar jaartal staan: hare werkelijke aanwezigheid blijkt voldoende en de moeite van het naslaan is werkelijk niet groot.

6°. Consensus doctorum. — Als ik mij niet bijtijds herinnerde, dat ik geen deskundige was, zou ik bijna zeggen, dat het mij wel wat verdacht schijnt, dat die „doctores" alle drie archivarissen zijn! Enfin, als de heeren ons ook chronologische lijsten geven, ben ik tevreden, maar.... ik wist tot nog toe niet, dat het ook in de bedoeling lag. Gelukkig verzekert onze „deskundige" dit nu en ik ben hem er dankbaar voor. Geduldig — overeenkomstig mijn aard — zal ik wachten, totdat de inventarissen af zijn.... en de lijsten en klappers ook! Dan zal ik den „deskundige" zegenen en misschien sta ik dan ook wel mede op, als

hij binnenzweeft. Ja, al geeft hij ons een Oorkondenboek van het Sticht, ingericht op de wijze van een archief-inventaris, ik zal hem dankbaar zijn.... mits zijne chronologische en alphabetische lijsten mij redden uit de verlegenheid, waarin „ons systeem" den „gebruiker" soms zou kunnen brengen.

7°. Ten slotte nog eens de uitdrukkelijke verklaring, dat ik met afschuw de verdenking van mij wensch te weren, alsof ik mij ooit heb willen „verklaren tegen de wetenschappelijke methode van organisatie der archieven" — een bewering, die alleen den duim van Mr. MULLER als plaats van oorsprong kent. Ik geef de noodzakelijkheid van zulk een inventaris in het algemeen gaarne toe, vooral tegenover den in ieder geval opmerkelijken consensus doctorum hier te lande. „Le respect des fonds" is mij als aangeboren, al ontveins ik mij niet, dat de consequente doorzetting van dit systeem zijn eigenaardige moeilijkheden oplevert. Maar daarvan zal ik zwijgen, want anders moet ik weder vernemen: houd je bij je leest! Ik wilde alleen maar zeggen en hier nog eens herhalen: organiseert uwe archieven zoo wetenschappelijk mogelijk; reconstrueert desnoods de onmogelijkste „fonds", die een middeleeuwsch of modern beheerder van archieven mocht uitdenken; let allereerst op de behoeften van uwe principalen: Ministers, Staten, stedelijke regeeringen, particulieren; maar denk ten slottte ook aan de eigenaardige behoeften van „het publiek", van de historici, die zonder uwe archieven niets zijn en.... zonder wie gij ook niet zoudt zijn, die gij zijt! En vooral: weest niet al te bang voor of te boos over een bescheiden woordje van bedenking, want het heilige huisje, waar niet aan geraakt mag worden, is eene zeer gevaarlijke woning!

P. J. BLOK.

Dat vind ik nu niet aardig van u, amice! dat gij mij lastig valt over mijne strijdlust op een oogenblik, dat ik niets anders heb gedaan dan mij verdedigen tegen *uwe* strijdlust; want gij weet wel, dat de opmerking, die mij in het strijdperk joeg en die ge mij vooraf mondeling hadt aangekondigd, u niet bij ongeluk uit de pen is gevloeid! En dan vind ik het *ook* niet aardig, dat ge u bezwaart over (en nog wel mij „de vrijheid ontzegt" tot) eene transpositie van uwe woorden in een toonaard, dien gij zelf in die mondelinge aankondiging eenigszins hadt aangegeven en dien ik ook weder meen te hooren klinken in uwe slottirade, waar ge zoo vriendelijk zingt over onze reconstructie van „de onmogelijkste fonds, die een beheerder van archieven mag uitdenken". Maar het *aller*onaardigst vind ik wel, dat gij mij houdt voor „bang of boos" over uwe opmerking; ik geloof waarlijk, dat mijn stukje van het een noch van het ander de blijken gaf. Doch genoeg: dit zijn kleinigheden! Ik haast mij ter zake en ik vind het gezellig, dat wij hier de zaak in ons blaadje

zoo huiselijk kunnen bepraten, zonder het geringste gevaar, dat iemand buiten onze enkele vakgenooten er ooit het geringste van verneemt.

Zie eens, uwe tirade bracht ons in een eenigszins moeielijk geval. Wij zouden van de bezwaren van een gewonen leek natuurlijk gaarne notitie nemen, hoeveel te meer van die van een professoralen leek, die het volgens het gemeen gevoelen allicht beter weten moet dan wij archivarissen en die ook volgens ons minstens evenveel recht heeft als zijn gewone collega om te klagen, als hij onze inventarissen onpraktisch vindt. Hier deed zich evenwel een ander geval voor. De professorale leek, die zich dood onschuldig aan ons voorstelt als een „gebruiker van het archief" gewapend met „alle bescheidenheid", bepaalt zich geenszins tot klagen, maar geeft ons raad over de beste wijze om het gewraakte euvel te verbeteren. Nu toch mogen wij archivarissen, meen ik, zeggen: „Hooggeleerde leek! Wij waardeeren ten hoogste uwe bescheidenheid en wij hebben tevens zoo grooten eerbied vóor uwe paedagogische talenten, dat wij ons gaarne aan uwe voeten nederzetten. Maar wij kunnen het door ons niet zonder rijp beraad aangenomen werkplan niet zoo maar dadelijk verlaten, en wij hebben zeer groot bezwaar om eenvoudig op uwe bloote aanbeveling (hoe uitermate gewichtig ook) het oude door ons (eveneens na rijp beraad) verworpene systeem weer aan te nemen. Nog meer: zijt gij zeker u niet te vergissen? zijt gij waarlijk geheel zeker, dat gij vooraf den ons zoo welwillend gegeven raad goed doordacht hebt, en dat gij u hebt voorgesteld, tot welke consequenties het opvolgen van uwen raad ons in de praktijk zou leiden?"

Laat mij dit laatste punt thans nog even onderzoeken. Aan uwe eigene woorden toch meen ik eenige reden tot twijfel te mogen ontleenen, die ik „met alle bescheidenheid" aan uw verlicht oordeel wensch te onderwerpen. Reeds in uw levensbericht van Mr. Feith waart gij, vrees ik, een klein beetje in de war, toen gij dezen preest over het aannemen van eene „zuiver chronologische indeeling", terwijl hij de chronologische indeeling juist *volstrekt niet* zuiver heeft toegepast noch kunnen toepassen. Nu weder blijkt gij „niet te weten", dat op ons program staat, onze inventarissen door chronologische regestenlijsten te laten volgen; toch is dit werkelijk het geval en heb ik u zelfs nog onlangs de *tweede* mijner regestenlijsten toegezonden, zoodat het inderdaad niet *mijne* schuld is, indien gij niet op de hoogte waart.

Maar het lastigste is dit. Gij verklaart, dat Mr. Feith terecht de in banden samengebonden losse stukken stuksgewijze beschreven heeft. Maar tegelijk wenscht gij, dat de door mij vermelde losse papieren uit het kabinet van Lodewijk XVI (die, *om te voldoen aan het chronologische indeelingssysteem*, over het archief verspreid waren) na hunne hereeniging onder één nommer beschreven zullen worden. Hoe nu? mag ik vragen. Zullen wij dus de saamgebondene losse stukken stuksgewijze beschrijven

en de losliggende onder één nommer samenhouden? Kan onze geachte raadgever ook *het tegenovergestelde* bedoeld hebben? Doch neen: hij wenscht uitdrukkelijk niet „door den binder geregeerd" te worden! Maar hoe dan? Beurtelings stuksgewijze of gecombineerde beschrijving? Ik word daaruit niet wijs. Zou onze geachte raadgever ons regels voor die gevallen kunnen geven? of is hij van meening, dat de individueele willekeur hier beslissen moet?

Zoo ziet ge, dat de zaak toch niet zoo uiterst eenvoudig is. Ik zou hier kunnen eindigen, maar ik heb nog één grief op het hart. Gij ziet er „absoluut geen bezwaar" in, 200 aaneensluitende rekeningen op 200 plaatsen te moeten zoeken. Dit vind ik nu niet erg juist gezegd. Wij, die dikwijls de lotgevallen van de eene of andere instelling of retributie in eene serie rekeningen moeten vervolgen, vinden dit natuurlijk wèl een bezwaar, *en niet alleen wij, maar ieder ander, die een dergelijk onderzoek ter hand neemt.* Wilden wij zoo eenzijdig oordeelen als gij, dan zouden wij kunnen volstaan met de verklaring, dat het voor u „absoluut geen bezwaar" kon leveren, alle stukken van een bepaald jaar uit onze inventarissen bijeen te verzamelen. Maar dat zeggen wij *niet;* integendeel wij beklagen u hartelijk en wenschen u zooveel mogelijk tegemoet te komen.

Nu is mijne repliek uit. Maar ten slotte, geheel onder vier oogen, nog een woordje over eene zuiver partikuliere aangelegenheid. Gij verklaart dankbaar te zullen zijn, al geven de archivarissen u „een oorkondenboek van het Sticht, ingericht op de wijze van een archief-inventaris". Al wil ik u niet „de vrijheid ontzeggen", om over dit embryonische oorkondenboek te oordeelen, mag ik toch wel beweren, dat dit oordeel rijkelijk vroeg komt. Maar het lust mij *blijde* te zijn over deze vroegrijpheid van uw oordeel, nu zij op zoo verrassende wijze blijk geeft van uwen zin voor orde en regelmaat. Gelief dan, hooggeachte vriend! van mij de verzekering te aanvaarden, dat ik u zal blijven hoogachten, al verlangt gij ook, in strijd met uwe ordelievendheid, van mij de vervaardiging van *inventarissen, ingericht op de wijze van een oorkondenboek.*

S. MULLER Fz.

De verzegeling van Merula's codicil te Brielle.

Aan
de Redactie van het „Nederl. Archievenblad."

Geachte Redactie!

In no. 3 van Uw blad (1896/7) komt een mededeeling voor, betrekking hebbende op het Brielsche archief, en een conclusie, door de Redactie uit die mededeeling getrokken. Daar het besluit ter verzegeling van de codicille

van MERULA's testament door B. en W. in hun vergadering van 5 Mei 1852 genomen werd, behoeft de huidige stedelijke regeering zich dat niet al te zeer aan te trekken. Voor het geval echter, dat het nog iemand in den zin mocht komen een parallel te trekken tusschen Brielle en Rozendaal, kan het zijn nut hebben het volgende besluit van den Brielschen Gemeenteraad in dato 22 Oct. 1875 aan te halen:

„De missive van den heer Ds. DE JAGER (fol. 251 vermeld), houdende verzoek om van het archief der gemeente zulke acten te mogen uitgeven, wier publiceering den beoefenaar der geschiedenis niet dan aangenaam kan zijn en alzoo door hem, verzoeker, wenschelijk wordt gevonden, waartoe de Raad thans toestemming verleent."

Niet mooi gezegd, maar aan duidelijkheid niets te wenschen overlatende.

Geen wonder dan ook, dat de heeren Mr. J. A. FRUIN en Mr. M. S. POLS op p. XXIV van hun inleiding op het door hen uitgegeven Rechtsboek van den Briel, het volgende konden neerschrijven: „In de eerste plaats komt die dank toe aan het Brielsche gemeentebestuur, dat ons het gebruik der in zijn archief bewaarde H.S.S. op onbekrompen wijze vergunde."

Nog even herinneren wij aan „de Brielsche keuren uit de 15e eeuw", door den heer DE JAGER in 1877 in het licht gegeven (in „Nieuwe Bijdragen voor Rechtsgeleerdheid en Wetgeving"), welk belangrijk Manuscript eenigen tijd geleden door mij aan genoemden heer werd toegezonden voor de bewerking van een herdruk dezer uitgaaf. En eindelijk gelooven wij dat de lieden, die de laatste tien à vijftien jaargangen van „*de Navorscher*" geraadpleegd hebben, de Brielsche regeering zeker niet van onvrijzinnigheid te dezen opzichte zullen beschuldigen.

Met de opname dezer regelen zult U zeer verplichten

Uw dienstw. dienaar

BRIELLE, Dec. 1896. JOH. H. BEEN.

Wij hebben met belangstelling van de bovenstaande feiten kennis genomen en verheugen ons daarover zeer. De heer BEEN vergunne ons echter op te merken, dat de omstandigheid, dat het Brielsche gemeentebestuur de handschriften van keurboek en rechtsboek ter uitgave afstaat, *hoegenaamd niets* verandert aan het feit, dat ditzelfde bestuur aanleiding geeft tot rechtmatige verbazing door haar besluit om MERULA's codicil verzegeld te bewaren. De mededeeling van den datum van dit besluit zou ons inderdaad groot belang inboezemen, omdat die ons toelaat te hopen, dat de tegenwoordige Brielsche vaderen verstandiger zijn dan hunne voorgangers van voor 45 jaren, — indien niet de handhaving van den zotten maatregel ons zonneklaar het tegendeel bewees! RED.

Nogmaals het Krijgsgeschiedkundig Archief.

De rede, door den kolonel F. DE BAS in de Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap op 30 November 1894 gehouden over *„de schatkamers onzer krijgsgeschiedenis,"* gaf aanleiding tot een polemiek in ons orgaan tusschen den voorzitter van de Vereeniging van Archivarissen, MR. S. MULLER FZ., en genoemden kolonel, belast met het toezicht op de krijgsgeschiedkundige nasporingen. Men mag aannemen, dat beide heeren het zwaard in de schede hebben gestoken, nu als aanleiding tot het tusschen hen gerezen misverstand is geconstateerd de verschillende beteekenis, die de partijen hechten aan het woord „archief." De heer MULLER houdt vast aan de definitie, door onze Vereeniging in hare jaarvergadering van 14 Juni 1896 vastgesteld, hij beschouwt een archief als een organisch geheel; de heer DE BAS geeft aan een archief eene ruimere beteekenis en noemt met vele anderen, zelfs van enkelen in den kring der archivarissen, archief, wat eigenlijk bibliotheek zoude moeten heeten.

Doch de heer DE BAS is niet alleen aangevallen geworden uit het kamp der archivarissen, ook op het open veld van een algemeen dagblad waagde iemand een aanval, en aanstonds was onze manhafte kolonel, wien men zeker allerminst ijver en liefde voor zijne krijgsgeschiedkundige nasporingen kan verwijten, bereid den degen te kruisen. *De Avondpost* van 26 November, 1 en 5 en 20 December 1896 is het terrein van den strijd tusschen E. ter eene zijde en N. N., en later kolonel DE BAS, ter andere zijde. Het duel is afgeloopen zonder verzoening en zonder den dood van een der partijen: de Redactie van *De Avondpost* is in het nummer van 20 Dec., na het laatste woord aan E. te hebben gegeven, tusschen de partijen getreden met de woorden: „Laat het nu genoeg zijn! De quaestie is ongetwijfeld hoogst belangrijk, doch zij leent zich, uitteraard, niet voor eene diepgaande bespreking in een algemeen dagblad. Het *Ned. Archievenblad* is dunkt ons, het meest daartoe aangewezen terrein."

Het schijnt, dat partijen geen lust bezitten den strijd op het hun aangewezen terrein voort te zetten en men mag er zich in verheugen; van beide zijden kent men elkanders meening thans voldoende. Niet om partijen opnieuw aan te sporen den degen te trekken, doch enkel omdat in het orgaan der archivarissen gewag dient te worden gemaakt van den daarbuiten gevoerden strijd over eene archiefquaestie, (men mag toch aannemen, dat niet alle archivarissen lezers van *De Avondpost* zijn), wordt hier een résumé van dien strijd gegeven.

E. was naar aanleiding van het eerste Verslag over de krijgsgeschiedkundige onderzoekingen in hoofdzaak tot deze drie gevolgtrekkingen gekomen:

„I. Aan afschriften van deugdelijke *in den vreemde* berustende bescheiden

„bestaat meer behoefte dan aan een copie van stukken, welke hier te „lande in de archieven zijn weggelegd.

„II. Het wil ons zelfs toeschijnen, dat copieën van de laatstbedoelde „stukken zeer goed kunnen worden ontbeerd; dat ten deze kan worden „volstaan met de vermelding, *waar* deze stukken te vinden zijn en wat „zij kortelijk behelzen.

„III. Het beoogde doel zou worden voorbijgestreefd door een *zelfstandig* „krijgsgeschiedkundig archief in het leven te willen roepen op dien voet, „dat daarvoor andere archieven *hier te lande* zouden moeten worden ge„plunderd; dan wel waarvoor, zoo dit wordt nagelaten, een arbeid zou „worden gevorderd, welke — wij kunnen de gedachte niet van ons af„zetten — eenige overeenkomst heeft met dien, welke wel eens met den „naam van monnikenarbeid wordt aangeduid."

N. N. komt in een vrij heftig schrijven hiertegen op, ergert zich aan de uitdrukking „monnikenwerk" en betwijfelt de bevoegdheid van E. om over deze zaken te oordeelen, omdat E. eene vergissing zou hebben begaan ten opzichte van het zoogenaamde Brusselsche archief aan het Departement van Oorlog te 's Gravenhage en omdat E. (volgens N. N. altijd) had getoond onbekend te zijn met de uitgave der Correspondence de Napoléon I in 32 deelen. Zeer terecht antwoordt E. hierop, dat dit zaken van zeer ondergeschikt belang zijn. „Daarmede wordt de quaestie niet „opgelost, of het zijn nut kan hebben *afschriften* te laten maken van archief„stukken, welke hier te lande *in originali* kunnen worden geraadpleegd."

Alsnu treedt kolonel F. DE BAS op en zulks (de woorden zijn van de Redactie van *De Avondpost*) „op sterk agressieve wijze". Na eenige krachtige woorden aan het adres van E. vraagt de kolonel: „Hoe te „oordeelen over het nut of onnut van excerpten en afschriften, die E. „nooit of nimmer zag en waarvan hij dus absoluut niets weet . . . . Heeft „E. ooit historischen arbeid zien verrichten, zonder gebruikmaking van „uitvoerige aanteekeningen of excerpten, veeltijds van volledige afschriften „der meest belangrijke authentieke stukken, waarvan soms slechts één „enkel exemplaar bestaat?

„Gelooft E. inderdaad, dat een officier, die een deugdelijk werk wil „schrijven, b.v. over onzen oorlog van 1672 tot '78 met Frankrijk, Enge„land, Zweden, Keulen en Munster, tijd en middelen zal vinden om de „legio officieele tot heden niet geraadpleegde bescheiden te Amsterdam, „Arnhem, Assen, Breda, 's Gravenhage, Groningen, Leeuwarden, Maas„tricht, Nijmegen, Utrecht en in nog zooveel andere gemeente- en bijzondere „archieven — zoo hij al op laatstgenoemden werd toegelaten — te gaan „bijeenzoeken en beoefenen?

„Wanneer E. zulk een opdracht van het oorlogsbestuur ontving, zou hij „pas het nut beseffen van de excerpten en afschriften, die thans op initia„tief van het Departement van Oorlog in het Krijgsgeschiedkundig Archief

„stelselmatig en door uitstekende arbeiders in en buiten de voornaamste „garnizoenen bijeengebracht worden.

„Het ideaal voor het Krijgsgeschiedkundig Archief ware, volledige af- „schriften van alle belangrijke militaire bescheiden uit alle archieven te „bezitten. Om redenen van economie van tijd en van werkkrachten bewan- „delen wij den middenweg, door zaakrijke excerpten te nemen van minder- „en copieën van de meest gewichtige bescheiden. Dergelijke excerpten en „afschriften behooren als regel in de eerste plaats uit de eigen lands- „archieven te worden verzameld: dàn blijkt het van zelf wàt ontbreekt. „Vervolgens zoekt men de noodige aanvullingen in het buitenland. Aldaar „aan te vangen, gelijkt naar het spannen van de paarden achter den wagen."

Vervolgens wijst de kolonel op het onderzoek, door hem ingevolge opdracht der regeering in het afgeloopen najaar te Londen ingesteld, „maar niet dan nà voldoende zekerheid, dat hetgeen in Engeland berustte, „geenszins ten onzent te vinden was." Ten slotte verwijst de heer DE BAS voorzooverre zijne vermeende plannen van *plundering* en *annexatie* van archieven betreft, naar zijn weldra te verschijnen antwoord in het *Nederl. Archievenblad* aan Mr. S. MULLER te Utrecht.

E. verklaart de verschijning van dit antwoord te zullen afwachten en verschijnt 20 December 1896 weder in het strijdperk.

Na eene herhaling der drie bovengenoemde gevolgtrekkingen zegt E.: „Met betrekking tot de maatregelen, welke moeten worden getroffen, om „navorschingen en studiën op krijgshistorisch gebied aan te moedigen, „heeft zich een soortgelijk verschil van gevoelen geopenbaard, als zich „ten opzichte van het verdedigbaar maken der Stelling van Amsterdam „voordoet. In beide gevallen staat men voor een „*groot*" en voor een „„*klein plan*"; in beide gevallen stelt de eene partij zich betrekkelijk met „weinig tevreden, daarbij het oog gevestigd op behoeften, welke in meerdere „mate voorziening vereischen, en wenscht de andere partij, daarbij vooral „het buitenland tot voorbeeld nemende, een zooveel mogelijk der volmaakt- „heid nabijkomenden toestand in het leven te roepen, ongeacht de kosten „welke daardoor zouden worden veroorzaakt.

„Laat ons eens nagaan, hoe het „groote plan", waarbij schepping van „een *afzonderlijk krijgsgeschiedkundig archief* op den voorgrond staat, er „wel uitziet.

„Afgaande op hetgeen door den woordvoerder der partij, welke dit plan „voorstaat (den heer DE B.), dienaangaande in zijne geschriften wordt „medegedeeld, komt het hierop neer:

„*a. Alle* oorlogsarchieven van Nederland, van Oost- en West-Indië en „vroegere bezittingen, in het nieuw op te richten Algemeen Rijksarchief- „gebouw eene afzonderlijke afdeeling te doen uitmaken, dan wel

„*b.* Het krijgsgeschiedkundig archief als onderdeel van het Departement „van Oorlog of van den Generalen Staf samen te stellen.

„Uit de zooeven besproken en uit andere geschriften over het bewuste „onderwerp valt voorts af te leiden, dat, zoo b.v. aan het onder *b* bedoelde „plan uitvoering zou worden gegeven:

„1°. eene betrekkelijk groote localiteit, tot opstelling van de archief- „stukken en tot werkkamer, zou benoodigd wezen;

„2°. voor het maken van afschriften, excerpten enz. over een *kleine „maar deugdelijke kern van officieren*, die zich *eenige jaren achtereenvolgens* „aan die taak wijden, zou moeten worden beschikt;

„3°. deze afschriften, excerpten enz. langzamerhand zoodanig dienen te „worden aangevuld en gecompleteerd, dat eene verzameling wordt ver- „kregen, welke hem, die een of ander krijgshistorisch onderwerp wenscht „te behandelen, in staat zou stellen daaromtrent — in het bedoelde krijgs- „geschiedkundig archief — *zelf* de bronnen te raadplegen;

„4°. een en ander aanzienlijke uitgaven ten gevolge zou hebben.

„Het „kleine plan" draagt een veel meer bescheiden karakter. Daarmede „werd voornamelijk beoogd „het particulier initiatief" zoodanig op te wek- „ken en te ondersteunen, dat officieren, die zich tot een of andere krijgs- „historische studie voelen aangetrokken, niet behoeven te worden afgeschrikt „door de bezwaren, welke er aan verbonden zijn, om tot de wetenschap „te komen wáár (in Rijks-, provinciale-, gemeente- en particuliere archieven), „en in welk onderdeel dier archieven, de stukken voor eene dergelijke „studie zijn te vinden, zoomede wat deze stukken in hoofdzaak behelzen.

„Ter uitvoering van dit „kleine plan" werd door den minister van „Oorlog Bergansius een koninklijk besluit uitgelokt (van 24 April 1891 „No. 13), waarbij — in aansluiting aan hetgeen door hem in de Memorie „van Antwoord, betreffende Hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor dat „jaar, was medegedeeld — werd goedgekeurd, dat „een onderzoek zou „worden ingesteld naar de in verschillende archieven aanwezige gegevens, „van belang voor de Nederlandsche krijgsgeschiedenis."

„In overeenstemming daarmede ontving, korten tijd daarna, de heer „de Bas de in den aanhef dezer vermelde opdracht, en werd hij sedert „1893, bij de vervulling van deze taak, bijgestaan door officieren, aan- „wezig in garnizoenen, waar een of ander archief is gevestigd.

„En nu zijn wij vanzelf genaderd aan het principieel verschil, hetwelk „tusschen ons beiden bestaat omtrent de wijze waarop deze taak had „moeten zijn opgevat.

„Het ideaal voor oogen houdende, hetwelk hierboven onder 3 werd „aangegeven, heeft de heer de Bas zich aan den arbeid gezet, alsof niet „„het kleine" maar „het *groote* plan" aan de orde was. Hij is daardoor „gekomen tot het doen verrichten van werkzaamheden, welke alleen genoeg- „zame waarde en beteekenis hebben, zoo daarmede worden belast officieren „omtrent wie bepaalde zekerheid bestaat, dat zij van een handschrift eene „copie leveren welke in waarde met het oorspronkelijk stuk volkomen

„gelijk staat, officieren, die voldoen aan eischen, hiervoren onder 2 „vermeld."

„.... „Een ernstig historieschrijver is slechts dan verantwoord op „copieën af te gaan, zoo originalia buiten zijn bereik liggen [1]) doordat „zij zich in het buitenland, of in particuliere handen, waaruit zij niet zijn „los te krijgen, bevinden; dan wel zoo voor de volkomen juistheid en „nauwkeurigheid dezer copieën waarborgen voorhanden zijn", als het „kleine „plan in den regel *niet* kan geven. Naar onze meening had men zich dan „ook bij de uitvoering van dit, door den minister van Oorlog vastgestelde, „plan moeten vergenoegen met den uitslag van het onderzoek der verschil„lende archieven in beknopten vorm neer te leggen in gemakkelijk te „raadplegen inventarissen (catalogi), registers en klappers, aangevuld, „waar dit noodig is, door excerpten; met er zich verder toe te bepalen „aan den schrijver de behulpzame hand te bieden tot het consulteeren der „oorspronkelijke stukken en hem alleen in de gevallen, zooeven aangeduid, „in de gelegenheid te stellen van c.q. gemaakte afschriften kennis te nemen.

„Wanneer men bedenkt, dat de majoor SABRON — alvorens tot de „beschrijving van den oorlog van 1794—1795 op het grondgebied van „de Republiek der Vereenigde Nederlanden, en de majoor KOOLEMANS „BEYNEN, alvorens tot „de krijgsgeschiedkundige studie over de verdediging „der Bataafsche Republiek in 1799" over te gaan — de bronnen daarvoor „zelf hebben moeten opsporen; dat door hen desniettemin degelijke en „deugdelijke arbeid is kunnen worden geleverd, dan zal wel niet nader „behoeven te worden toegelicht, hoe, door zich binnen de perken van „het kleine plan" te houden, den officieren, die hun voorbeeld mochten „volgen, deze taak veel gemakkelijker zal worden gemaakt.

„Deze officieren zouden weliswaar alsdan eveneens voor de noodzakelijk„heid blijven gesteld, meestal zelf afschriften of excerpten van de *door hen* „„belangrijk geoordeelde" bescheiden te vervaardigen, maar dit is, in „onze oogen, een groot voordeel.

„Eerstens omdat daardoor het oordeel, of een stuk belangrijk is of niet „aan den schrijver van het krijgshistorisch werk in quaestie blijft over„gelaten en niet aan den persoon, die met het verzamelen van krijgs„historische bouwstoffen, in algemeenen zin, is belast.

„Tweedens omdat, door de bedoelde vervaardiging zelf op zich te nemen, „de inhoud van de oorspronkelijke stukken, waarover gezegde afschriften „en excerpten loopen, onwillekeurig beter in het geheugen wordt opge„nomen en tevens verstandelijk verwerkt. En het kan wel niet anders,

[1]) De in de Rijksarchieven berustende stukken kunnen, ter plaatse waar zich een zoodanig archief bevindt, worden geraadpleegd c. q. door de medewerking van den betrokken archivaris in te roepen tot het doen overkomen van dergelijke stukken uit andere provinciën.

Zoo kunnen zonder bezwaar de bescheiden uit het algemeen Rijksarchief te Maastricht, 's-Hertogenbosch, Middelburg, Arnhem enz. en omgekeerd, die uit de Rijksarchieven in deze gemeenten te 's-Gravenhage worden geconsulteerd.

„of zulks moet aan het gehalte van den geschiedkundigen arbeid, waartoe „men zich heeft gezet, ten goede komen.

„Afgescheiden van hetgeen hier werd aangevoerd ten gunste van „het „kleine plan", bestaat tegen zijne vervanging door „het groote", zooals de „heer DE BAS wil, onzerzijds nog een overwegend bezwaar.

„Nu reeds wordt in het Rijksarchiefgebouw te 's Gravenhage, door de „Staats- en andere officieele stukken van vroegere tijden (tot 1813), eene „aanzienlijke ruimte ingenomen.

„Zoodra het nieuwe gebouw voor bedoeld archief in gebruik is gesteld, „zullen daarin vermoedelijk ook dergelijke bescheiden, betrekking hebbende „op een zich bij genoemd jaar aansluitend tijdvak, worden opgenomen „tevens met het doel om de archiefkamers van departementen van Alge-„meen Bestuur enz. te ontlasten.

„In den loop der eeuwen zal in denzelfden geest worden gehandeld en „zullen naar het (de) Archiefgebouw(en) opvolgend worden overgebracht: „de archieven, handelende over tijdvakken, welke ver genoeg achter ons „liggen, om hetgeen daarin is gebeurd ter bearbeiding, desverlangd, aan „historici te kunnen overlaten.

„Blijft de steeds klimmende schrijfwoede aanhouden, dan ziet men — „mede in aanmerking genomen de moeilijkheid om te beslissen, wat vóór „de bedoelde overbrenging gerust kan worden vernietigd — voor het „geestesoog, te 's Gravenhage, in de 23e of in de 24e eeuw, eene *archief-„kolonie* verrezen. De moeilijkheid, welke daaruit voortvloeit, zou nog „grooter worden, zoo op het door den heer DE BAS voorgestane beginsel „werd ingegaan: namelijk voor een speciaal onderwerp „een zelfstandig „archief in het leven te roepen, waarin volledige afschriften van alle „belangrijke bescheiden uit alle archieven voorkomen".

„Overtuigd dat, met het oog op de toekomst, geen uitbreiding maar „*beperking tot het strikt noodige* in zake het archiefwezen een dringende „eisch is, zijn wij ook dáarom tegen „het groote plan" gekant."

Ten slotte verklaart E.. omtrent het bewuste antwoord van den heer DE BAS aan Mr. MULLER: „dat de nadere door den heer DE BAS afge-„legde verklaring onzekerheid laat voortduren, of — wanneer „het Krijgs-„geschiedkundig Archief" eene *afzonderlijke afdeeling* van het Algemeen „Rijksarchief zou uitmaken — daarvan het gevolg zou wezen, dat naar „die afdeeling de *oorspronkelijke stukken*, nopens het bewuste onderwerp, „zouden worden overgebracht, dán wel, dat dit Algemeen Rijksarchief, „wat tegenwoordige wijze van opbergen, ordening en rangschikking van „bescheiden betreft, intact zou worden gelaten en dat in de bedoelde afdee-„ling alleen afschriften zou worden opgenomen van die stukken, welke „in dat archief voorkomen en uit een krijgshistorisch oogpunt van belang zijn.

„Aan den eenen kant staande tegenover de verontwaardiging van den „heer DE BAS, zoo men hem toedicht „het schoone verband onzer archie-

„ven (dus ook van het belangrijkste van allen) te willen uiteenrukken", „kunnen wij ons aan den anderen kant niet voorstellen, dat het in zijne „bedoeling kan liggen in eene onderafdeeling van het Algemeen Rijks„archief „afschriften" op te leggen van stukken, welke in een ander ver„trek van het voor dat archief bestemde gebouw *in originali* kunnen wor„den geraadpleegd".

Wij hebben getracht een objectief overzicht van dezen pennestrijd te geven. Men zal ons kunnen verwijten, dat aan E., den aanvaller, langer het woord is verleend dan aan de verdedigers. Dit is echter niet alleen overeenkomstig de werkelijkheid maar vindt mede zijne verklaring in de meer soliede argumentatie van E. Dit laatste klinkt subjectief en wij kunnen niet nalaten dien klank nog te versterken door te verklaren, dat, zoo wij ongevraagd als scheidsrechter in deze in een algemeen dagblad besproken zaak zouden mogen optreden, wij ons in hoofdzaak aan de zijde van E. zouden scharen.

J. A. FEITH.

Litteratuurkroniek
door
MR. J. E. HEERES.

F. DE BAS. Nasporingen en studiën op het gebied der Nederlandsche krijgsgeschiedenis. — Eerste jaarverslag (1 October 1895). Overgedrukt uit de Verslagen, Rapporten en Memoriën omtrent Militaire onderwerpen. — 's-Gravenhage, Van Cleef, 1896. (II, 72 bldzz.)

„Bij K. B. van 24 April 1891 n°. 13 werd goedgekeurd, dat een onderzoek zou worden ingesteld naar de in verschillende Archieven aanwezige gegevens, van belang voor de Nederlandsche Krijgsgeschiedenis. Korten tijd daarna ontving de Luitenant-Kolonel F. de Bas een opdracht tot het verzamelen, schiften en rangschikken van bouwstoffen, betrekking hebbende op de krijgsgeschiedkundige gebeurtenissen: in de eerste plaats van het jaar 1793 (in aansluiting aan het bekende werk van F. H. A. Sabron over den oorlog van 1794—1795), vervolgens van de jaren 1813, 1814 en 1815."

Aldus wordt in dit „eerste jaarverslag" [1]) — dat een groote voldoening zal zijn voor den heer De Bas — het doel kortelijks uiteengezet van de aan hem opgegeven opdracht. Natuurlijk ging aan het onderzoek

---

[1]) Ofschoon ik niet gewoon ben in deze litteratuur*kroniek* bepaaldelijk critiek uitteoefenen, neem ik toch zoo nu en dan de vrijheid, een vraag, die bij mij is opgerezen, te stellen, of bedenkingen terneer te schrijven, die mij van gewicht voorkomen. De heer DE BAS zal mij, in 't belang der zaak, ten goede houden, dat ik ook ditmaal die gewoonte volg.

vooraf (wij volgen thans verder het verslag) bestudeering van de binnen- en buitenlandsche litteratuur over „de te behandelen onderwerpen." Van de geraadpleegde boek- en kaartwerken werd aanteekening gehouden ter samenstelling van een „Repertorium over de Nederlandsche Krijgsgeschiedenis". Dit werk vorderde echter zeer traag.

Bovenomschreven doel werd in zooverre van grooteren omvang dan oorspronkelijk het plan was, dat „het onderzoek (wèl) zich aanvankelijk bepaalde tot de krijgsgebeurtenissen der jaren 1793, 1813, 1814 en 1815", maar dat „tevens, naar mate zulks voorkwam, aanteekening gehouden (werd) van bescheiden of bijzonderheden, betreffende andere oorlogstijdperken." Een uitbreiding dus, die maakte, dat geheel onze krijgsgeschiedenis binnen den kring van het onderzoek werd getrokken.

De volgende archieven en verzamelingen werden van 1891—1894 onderzocht: het Koninklijk Huisarchief; het „Archief" [1]) van prins Frederik, hetwelk ook bevat de „nagelaten papieren" van prins Willem George Frederik, overleden in 1799 als Oostenrijksch veldmaarschalk; het Algemeen Rijksarchief; de „Archieven" van het Departement van Oorlog (nader omschreven als: het Kabinets-Archief, de Charter-Kamer, de Algemeene Index, de archieven van opgeheven Commandementen, Korpsen en Inrichtingen en het archief der Genie); de verzameling handschriften der Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage; de provinciale griffiën van Zeeland, Noordbrabant, Limburg, Gelderland, Friesland en Groningen; de rijksarchieven te Middelburg, 's Hertogenbosch, Maastricht, Arnhem, Leeuwarden en Groningen; de gemeentearchieven van diezelfde steden en van 's-Gravenhage, Bergen-op-Zoom, Breda, Nijmegen, Gorinchem, Leeuwarden en Groningen; terwijl verschillende particulieren hunne verzamelingen, familiepapieren enz. beschikbaar stelden. Van 1894 tot 1895 werden in verschillende dezer archieven en collecties de nasporingen voortgezet, terwijl verder nieuwe onderzoekingen werden ingesteld in Assen, Zwolle, Deventer, Utrecht, Haarlem, Amsterdam, Almeloo, Kampen, Goes, Aardenburg, Axel, Hulst, Oostburg, Sluis, Philippine, Sas van Gent, Brouwershaven en Zieriksee. Ook in België werden onderzoekingen ingesteld. Het was immers te vermoeden, dat ook het buitenland vele gegevens zou opleveren. Het verslag geeft inlichtingen omtrent de belangrijkheid van wat werd gevonden [2]).

Door wie wordt het onderzoek verricht? De heer De Bas heeft de leiding en neemt ook zelf aan den arbeid deel. Ook enkele archivarissen verrichten het onderzoek zelf. Maar het grootste deel van den arbeid wordt verricht door „officieren der Infanterie onder voorlichting van

---

[1]) Ik neem dit woord hier en elders over uit het verslag. Natuurlijk wordt hier aan dit woord een uitgebreidere beteekenis gegeven dan strikt genomen wenschelijk is.

[2]) Uitvoeriger is dit geschied in de in dit tijdschrift reeds besproken lezing door den heer De Bas in de Vereeniging tot beoefening van de Krijgswetenschap den 30 November 1894 gehouden.

de respectieve beheerders der archieven en overeenkomstig ontvangen instructiën" [1]).

Hoe werd gewerkt? Men ontwierp „chronologische lijsten der in de verschillende archieven en andere verzamelingen voor de kennis der verschillende oorlogstijdperken beschikbare archivalia", een arbeid, elders (bladz. 8) ook genoemd het ontwerpen van „overzichten van de militaire stukken", terwijl „na voltooiïng der nasporingen voor eenigen oorlog uit alle daarop betrekking hebbende bundels één chronologisch geordende catalogus samengesteld" wordt. Verder is in het verslag sprake van „excerpeeren der stukken" [2]). Later nog spreekt de heer De Bas van het „bewerken in afschrift" [3]). Tevens is een aanvang gemaakt met het aanleggen van een bibliographische verzameling en van een verzameling kaarten. De eerste is „samengesteld uit ten geschenke ontvangen [4]) gedrukte catalogi en inventarissen van archieven hier te lande, benevens

[1]) Een vraag. In de Instructie voor de officieren belast met de Krijgsgeschiedkundige werkzaamheden dd. 28 September 1892 wordt gezegd, dat die werkzaamheden zullen plaats hebben van October tot Maart, omdat de dienst zulks in die maanden het best toelaat. (Vgl. ook bldz. 8 van dit verslag.) In de *Nieuwe Rotterdammer Courant* van 13 Maart 1895, tweede blad, wordt aan de vermelding van deze omstandigheid de opmerking toegevoegd: „Dus die werkzaamheden geheel ondergeschikt gemaakt aan den dienst." Is er vooruitzicht, dat die toestand op den duur in gunstigen zin worde veranderd? En verder. In datzelfde blad, waarin bij die gelegenheid zéér waardeerend over het streven zelf wordt gesproken, leest men: „Nu langzamerhand het archiefwezen en de werkzaamheden der archieven (archivarissen?) hoogere plaats begonnen is in te nemen in de wereld der wetenschap, moet dadelijk de vraag rijzen, of personen, hoe bekwaam overigens ook, zoo maar zonder bepaalde theoretische voorbereiding, een onderzoek en een regeling, als de heer De Bas wil, zullen kunnen entameeren. Ons komt het dan ook voor, dat in de allereerste plaats moet worden geregeld de opleiding der toekomstige arbeiders in den wijngaard, opdat een wetenschappelijke keurbende onder de officieren worde gevormd, die zich met hart en ziel op deze taak kan toeleggen. Zonder het gevaar te loopen, dat hun carrière wordt benadeeld, doordat zij hebben gekozen dit onderdeel van den militairen werkkring, een noodzakelijk onderdeel, waarvan hoe langer hoe meer het nut aan den dag treedt." Sedert dit werd geschreven zijn twee jaren verloopen. Is er sedert dien tijd reeds iets gewonnen in die richting? De heer De Bas zal de eerste zijn te erkennen, dat stappen in die richting noodzakelijk moeten worden gedaan.

[2]) In het verband, waarin dit woord hier (bldz. 2) voorkomt, zal dit moeten beteekenen: het zeer kort omschrijven van den inhoud, welke omschrijving dan de titel is, waaronder het document op den catalogus (inventaris) voorkomt. Er mag hier natuurlijk geen sprake zijn van het maken van excerpten, die zouden moeten dienen om voor het gemak van den beoefenaar der krijgsgeschiedenis het gebruik der stukken zelf onnoodig te maken. Met dergelijke excerpten zal in de meeste gevallen geen ernstig onderzoeker gediend wezen, wanneer de documenten zelf te zijner beschikking staan. En ook als het gebruik dáárvan hem ontzegd is, zal de waarde der excerpten voor hem nog zeer twijfelachtig zijn. Het maken van laatstbedoelde excerpten is dus een werk van zeer problematieke waarde en zou tijd verslinden, die met meer vrucht op andere wijze kan worden besteed.

[3]) Ik meen dat de heer De Bas hier op den verkeerden weg is. Ik kan mij voorstellen, dat het copiëeren van stukken, die voor anderen niet of zeer moeilijk te bereiken zijn (b.v. die in sommige particuliere verzamelingen hier te lande of die in archieven,. enz. in het buitenland) van nut kan zijn, nu de heer De Bas en zijne medehelpers het geluk hebben, die onder hunne oogen en tot hun gebruik te krijgen. Maar — men zie bijlage II — hij ga niet verder! Documenten te doen copiëeren, welke zich hier in publieke archieven bevinden, is tijdverspilling, nu hier te lande die documenten zelf naar bijna overal, in de eerste plaats naar Den Haag, waar de aangelegde krijgshistorische collectie zich bevindt, kunnen worden opgezonden ter raadpleging! Of is de heer De Bas van plan, die stukken zelf te publiceeren of door zijne medewerkers te doen publiceeren? (Vgl. bldz. 11, laatste alinea).

[4]) Wij willen hopen, dat deze verzameling toch óók wel door aankoop verrijkt zal worden? En dat hierin toch ook zullen worden opgenomen bronnenpublicaties van krijgsgeschiedkundigen aard.

de door voormelde officieren samengestelde chronologische overzichten" [1]; de tweede — de kaarten — „meerendeels getrokken uit de collectiën in beheer bij de Topographische Inrichting. Daarbij wordt aanteekening gehouden omtrent de kaarten van krijgsgeschiedkundige waarde, voorhanden in de Afdeeling Genie op het Departement van Oorlog" [2].

Het verslag bevat verder een opgave der „Aanwinsten van het krijgsgeschiedkundig archief." [3] Daaronder komen naast verschillende boekwerken, die hier volkomen op hunne plaats zijn, als inventarissen, mededeelingen omtrent de wording, samenstelling, het beheer enz. van krijgsgeschiedkundige verzamelingen in het buitenland, ook vóór kaarten, afschriften en oorspronkelijke bescheiden. [4])

Verder dient nog gewezen op wat de heer De Bas mededeelt over het „Gebruik der krijgsgeschiedkundige bescheiden", aldus saamgebracht.

Aan het verslag zijn toegevoegd twee bijlagen. De eerste geeft aan den „Stand der krijgsgeschiedkundige nasporingen van de rijks-, gemeente- en bijzondere archieven en ter griffie der verschillende provinciën op 1 October 1895." . De tweede verschaft een „Overzicht der bundels, bescheiden en schenkingen [5], voorhanden bij het krijgsgeschiedkundig archief van den Generalen Staf op 1 October 1895."

---

[1] Zijn deze „chronologische overzichten" wel op hunne plaats in een „*bibliographische* verzameling"?

[2] Dit is mij niet recht duidelijk. Worden de kaarten zelf „getrokken" uit de collectiën in beheer bij de Top. Inrichting? Of wordt aanteekening gehouden van wat daar is te vinden op cartographisch gebied, van belang voor het door den heer De Bas beoogde doel? (Vgl. ook bldz. 11, alinea 2).

[3] Waarom voor deze collectie geen anderen naam gekozen? Het woord „*archief*" in zijn beperkte, technische beteekenis is hier toch in 't geheel niet op zijn plaats.

[4] Behooren deze drie soorten van stukken wel in deze verzameling tehuis? Oorspronkelijke bescheiden zeker niet: zijn het archiefstukken, dan moeten zij naar de archieven; zijn het historische bescheiden van anderen aard, dan b.v. naar bibliotheken of andere collecties. Over afschriften zie mijn noot 2 op de voorgaande bladzijde. Kaarten??? Als hulpmiddelen zijn zij misschien hier op haar plaats. Mij wil het voorkomen, dat de verzameling, door den heer De Bas aangelegd, meer een middel moet zijn dan zèlf doel. Er moeten daarin worden bijeengebracht de resultaten van de onderzoekingen op krijgshistorisch gebied in de verschillende archieven en andere collecties, *zóó* dat de krijgshistoricus onmiddellijk zal kunnen zien, wáár hij de bouwstoffen heeft te zoeken voor het door hem bestudeerde en te bestudeeren onderdeel van zijn studie. Daarnaast afschriften van die stukken, welke zelf moeilijk voor hem zijn te bereiken. Verder hulpmiddelen, als bronnenpublicaties, litteratuuropgaven enz. Maar het krijgsgeschiedkundig „archief" mag nooit optreden als concurrent van werkelijke archieven b.v. Er mag zelfs in de verste verte niet gedacht worden aan het onttrekken van archivalia of andere stukken aan collecties, waarin zij tehuis hooren en waarheen zij (terug)gebracht moeten worden als zij er toevallig niet in berusten. (Vgl. hiervoor bldz. 53, alinea 4.)

[5] Dit is natuurlijk een lapsus! „Schenkingen" kan natuurlijk niet geplaatst worden tegenover „bundels en bescheiden" en deze twee woorden moeilijk tegenover elkander. Jammer, dat alle stukken in dit overzicht door elkaar zijn gebruikt: gedrukte stukken en manuscripten. Gelukkig is deze regeling slechts voorloopig. (Vgl. bldz. 53, alinea 4.)

Jaarverslag van de Commissie voor het archief der gemeente Rotterdam over het jaar 1895 aan Heeren Burgemeester en Wethouders in Februari 1896 ingediend. [Rotterdam, Van Waesberge, 1896. (8°.) 24 bladzz.]

I. *Toestand der archieflokalen.* In sommige kasten vocht evenals ten vorigen jare. [1]) Het steeds toenemend gebrek aan ruimte en de onvoldoende inrichting der archieflokalen deed de commissie voor het archief en de bibliotheek zich wenden tot B. & W. met een voorstel, dat naar vermoed wordt, een gunstig onthaal zal vinden. III. [2]) *Toestand der archiefverzamelingen.* Over 't geheel genomen in voldoenden toestand. Berging der charters: „Door elken perkamenten brief vast te hechten geheel vlak op een stuk dun carton, werd een wijze van bewaring verkregen, die groote voordeelen aanbiedt en waarbij vooral ook voor de zegels betere zorg wordt gedragen." In 1894 begonnen, was deze arbeid in 1895 nog niet geeindigd. IV. *Werkzaamheden en Ordening.* In 1891 werd begonnen met het in regest brengen van al wat in de Oude Grafelijkheidsregisters voorkomt van belang voor de geschiedenis van Rotterdam en omliggende ambachten. In 1894 en 1895 werd daarmede voortgegaan en menige bouwstof werd daardoor gevonden voor het in voorbereiding zijnde Oorkondenboek. Verder werd veel tijd in beslag genomen door het voorbereiden van de uitgave der Kronieken. — Verschillende registers en klappers (op de rentebrieven, op de regesten uit den „Blafferd van het Sint Agnïeten Convent", uit het Register „Renten competeerende die Leprozen", uit het register „Goederen der priesteren en memorieheeren van St. Laurens", uit het leenregister van den huize van Honingen, op het eerste Weesboek van 1444—1469) werden gemaakt. — De inventaris der Privilegieboeken werd omgewerkt en vervangen door een uitvoerigen, meer beschrijvenden. — Het afschrijven der doodregisters ging geregeld voort. — Verschillende nasporingen werden door den archivaris gedaan ten behoeve der gemeente-administratie. — In 1894 deden 7, in 1895 4 particulieren officiëel aanvraag om onderzoek te mogen doen in het archief. — V. *In druk uitgegeven archiefstukken.* Het tweede deel der *Bronnen over de Geschiedenis van Rotterdam*, bevattende de oudste Kronieken van Rotterdam en Schieland, kwam in 1895 gereed. Het derde deel dezer uitgave, bekostigd door de Gemeente, zal bevatten de oudste Stadsrekeningen. — Verder gaven de heeren UNGÈR en BEZEMER nog enkele kleinere archiefstukken uit. — VI. *Aanwinsten door aankoop, geschenk of bruikleen verkregen.* Door den archivaris zijn overgenomen

---

[1]) Het verslag over 1894, ingediend in Februari 1895, is in deze kroniek nog niet besproken Voorzooverre noodig releveer ik daaruit enkele zaken, die nòg van belang kunnen geacht worden.

[2]) De hier weggelaten rubrieken zijn dezelfde als die met dezelfde cijfers zijn aangeduid in de vroegere verslagen. Zij geven ditmaal geen nieuws.

de burgerlijke standsregisters door de kerkelijke gemeenten tot 1812 gehouden. Verder het archief der in 1877 opgeheven gemeente Katendrecht en het archief der gemeente Kralingen tot 1824. — Het archief kocht aan o.a. teekeningen uit de nalatenschap van CH. ROCHUSSEN en uit de collectie PITCAIRN KNOWLES en kocht en verkreeg enkele andere voorwerpen, [1]) enz. — VII. *Gebruik van het Archief.* Een aantal personen kwamen voor min of meer belangrijke zaken geregeld de voorlichting van de archiefambtenaren inroepen. [2]) — Onderzoek werd gedaan door twee Amerikanen over de emigratie van Duitschers naar Pennsylvanië via Rotterdam. — Er is sprake van, dat het gemeente-archief („bedoeld zal hier zijn de oudheidkundige verzamelingen" [3]), zoo staat er in het verslag) enkele dagen voor het publiek tegen betaling van entrée open te stellen.

VARIA.

In de op 18 Juli 1896 gehouden vergadering van den gemeenteraad van Arnhem is eene verordening vastgesteld voor het Roomsch-katholieke vrouwenhuis. Deze verordening was het gevolg van de historische nasporingen van het raadslid, den rijksarchivaris mr. J. F. Bijleveld, die aan het licht hadden gebracht, dat niet J. van Berchem omstreeks 1750 dit huis heeft gesticht, maar Derck Bouwmeester bij akte, verleden voor schepenen van Arnhem op 27 Juli 1575. Eene kleine wijziging is thans in den werkkring der stichting gebracht, waardoor zij niet alleen aan weduwen maar ook aan andere vrouwen steun mag verleenen, in overeenstemming met de uitgesprokene bedoeling des stichters. Den heer Bijleveld werd bij deze gelegenheid hulde gebracht voor zijn belangrijken historischen arbeid door den voorzitter, namens den Raad, en door Dr. Thijssen, namens het College van regenten van het vrouwenhuis.

In de gemeenteraad van Dordrecht van 23 Februari 1897 werd het archief der gemeente ter sprake gebracht. Zie hier wat de *Dordrechtsche Courant* daarover mededeelt:

Ten aanzien van het voorstel van B. en W. tot benoeming van twee bevolkingsagenten, op eene jaarwedde van *f* 700 à *f* 800, spreekt de heer Rens de vrees uit, dat deze zaak spoedig zal ontaarden en eene groote uitbreiding krijgen, evenals het geval is geweest met de benoeming van een archivaris. Nog voordat deze benoemd was, steeg diens jaarwedde tot *f* 1000 en sedert is er een duur gebouw bijgekomen, zoodat de

---

[1]) Behooren die in een archief tehuis?

[2]) Waarom hunne namen en de onderwerpen dier onderzoekingen niet genoemd?

[3]) Hier zullen dan ook die voorwerpen, waarvan straks sprake was, onder dak gebracht zijn? Maar waarom dan tusschen het archief en de oudheidkundige verzamelingen geen onderscheid gemaakt, ten minste in het verslag? Nu klinkt het wel wat vreemd, in het verslag over het „archief" te lezen, dat „werd ontvangen het groote wijnvat, dat indertijd in den historisch-allegorischen optocht van 21 Mei 1874 op den wagen van den wijnhandel zeer de aandacht trok"; en dat „ter plaatsing in het archief" werd aangeboden en aanvaard „de schildersezel van wijlen CHARLES ROCHUSSEN."

Gemeente, gezwegen nog van andere kosten, zich een blijvenden last van *f* 3000 's jaars heeft opgelegd.

De heer van Tienen Jansse zal over het wenschelijke der benoeming niets verder in het midden brengen, maar wenscht een woord van protest te doen hooren tegen de weinige waardeering, welke de inrichting van ons archief vindt bij den heer Rens, die een archief vrijwel tot de overbodigheden der gemeente-administratie schijnt te rekenen Spreker wijst daarom op het groote practische nut, dat een behoorlijke schifting en ordening van het archief kan hebben voor eene gemeente als de onze, speciaal wat betreft het bewijzen van eigendom. Wanneer de heer Rens langer lid van den Raad ware geweest, zou hem bekend zijn dat de naspeuringen van onzen archivaris meermalen tot belangrijke resultaten hebben geleid.

De heer Rens verklaart, wat de heer van Tienen Jansse spr. in den mond legt aangaande de meerdere of mindere nuttigheid van een archief of dat die instelling slechts een luxe-instelling zou zijn, heeft hij niet gezegd; alleen heeft hij als voorbeeld willen aanhalen hoe de kosten daarvan, aanvankelijk op *f* 500 geraamd, al spoedig ongemerkt tot *f* 3000 zijn gestegen.

De heer Veth zegt, dat, wat de heer Rens omtrent de kosten van het archief betoogd heeft, ook kan worden omgekeerd; wanneer het archief niet de gewichtige diensten bewees, die men van die instelling kan eischen en de oorzaak daarvan bleek te liggen in de vroeger onvoldoende bezoldiging, zouden met de wetenschap die wij thans bezitten omtrent het nut van het archief, zeker allen voor eene uitgaaf van *f* 1000 stemmen, wanneer die gevraagd werd. Het betoog van den heer Rens was dan ook niet noodig om eene andere hoogst noodige uitgaaf tegen te houden.

Het voorstel van B. en W. wordt hierop aangenomen met algemeene stemmen, behalve die van den heer Rens.

Omtrent de archieven der Hollandsche kerk te Londen bevatte de *N. Rotterdammer Courante* enigen tijd geleden de volgende mededeelingen:

Den 21sten November 1862 brandde de Hollandsche kerk in Austin Friars, waarin de Hollanders te Londen al ruim drie eeuwen lang hun godsdienstoefeningen gehouden hadden, geheel uit. Alleen de kale muren bleven over. Gelukkig had het vuur iets gespaard, dat allicht meer waarde had dan al het verbrande, namelijk de archieven en de boekerij der kerk, hoewel men destijds de waarde van beide nog niet ten volle besefte. Maar op dat oogenblik wist men eigenlijk geen weg met de papieren en folianten, althans zoolang de kerk niet weer opgebouwd was. Toen dus de poorterij der City te berde kwam met het voorstel om die schatten onder haar vertrouwde hoede te brengen, nam de kerkeraad het met erkentelijkheid aan.

Ik moet getuigen dat de poorterij haar belofte, dat zij alles met de meeste liefde en zorg zoude bewaren, naar letter en geest stipt nagekomen is. Vooral in de poortersbibliotheek, welke eerst haren tegenwoordigen omvang en schoone inrichting kreeg, toen zij in 1871 en 1872 herbouwd werd als onderdeel van het Gildenhuis, bekleedden de Hollandsche archieven en boeken bepaald een eereplaats, en telkens

wanneer ik er een boek of manuscript uit wilde inzien, ondervond ik de meeste voorkomendheid. Voor zoover mij bekend, is er ook nooit door lezers of studenten over de behandeling geklaagd.

De kerkeraad acht nu echter den tijd gekomen, om de archieven en boeken uit het Gildenhuis weder naar Austin Friars te laten verhuizen. In de kerk is er al eenigen tijd geleden ruimte voor gemaakt. Of nu de in 1862 getroffen regeling aan duidelijkheid te wenschen overgelaten heeft, weet ik niet, maar de poorterij blijkt onder den indruk te hebben verkeerd en nog te verkeeren, dat de toenmalige overeenkomst een bestendig karakter droeg. Vandaar dat het poortersbestuur, gesteund door de commissarissen der boekerij en door haren bibliothecaris, alle pogingen aangewend heeft, om den kerkeraad van zijn besluit af te brengen. Het heeft o. a. betoogd, dat de schatten der Hollandsche kerk in het Gildenhuis toegankelijker en veiliger zijn dan in Austin Friars, dat de geleerde wereld nu gewend is ze in King-street te zoeken en dat ze vermeld staan in alle catalogi der poortersbibliotheek, enz.

Dit alles is grootendeels waar, en dat de poorterij alle zeilen heeft willen bijzetten alvorens de schatten weer prijs te geven, doet haar volle eer aan. Doch de kerkeraad der Hollandsche kerk is doof gebleven voor alle smeekbeden der poorterij en eerlang zullen derhalve de archieven en boeken dier kerk andermaal in Austin Friars worden geborgen en, naar ik vertrouw, ook daar even veilig en toegankelijk blijken te wezen als in het Gildenhuis.

Het overbrengen der schatten heeft natuurlijk zijn voor en tegen. Het tegen is flink uiteengezet door de pleiters der poorterij. Maar aan den anderen kant vormen deze archieven onbetwistbaar een geheel met de kerk, waartoe zij behooren, en wanneer nu maatregelen genomen zijn om de veiligheid ervan ontwijfelbaar te maken, dan is die kerk stellig hunne aangewezen bewaarplaats.

De groote waarde van de archieven der Hollandsche kerk te Londen is pas na 1862 aan het licht getreden, vooral door de ontdekking der historisch kostbare papieren, welke verborgen gebleven waren, toen de bekwame heer J. H. Hessels op de University Press te Cambridge voor den kerkeraad twee deelen van de gewichtigste brieven en bescheiden onder den titel *Ecclesiae Londino-Bataviae Archivum* uitgaf. Die ontdekking maakte een derde deel noodig, hetwelk misschien het allerbelangrijkst is van het drietal. Ik heb al meer dan eenmaal de aandacht op deze interessante uitgaven gevestigd, en bepaaldelijk op het afzonderlijke boekdeel, waarin de heer Hessels het gewichtige register van de lidmaten der kerk openbaar gemaakt heeft (1568—1872). Maar het was het werk van den heer W. J. C. Moens, te Lymington in 1884 verschenen, dat eigenlijk het eerst de aandacht op het belang dezer schatten gevestigd heeft. Het past thans opnieuw hem een woord van hulde hiervoor niet te onthouden.

Gedrukt en uitgegeven bij Erven B. van der Kamp te Groningen.

1896/7. No. 5.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Een Italiaansche geestverwant.

Nadat ik u vroeger heb doen kennis maken met gelijkgezinden onder onze Duitsche en Zwitsersche ambtgenooten, kan ik thans het zeer onverwachte voorrecht hebben, u in kennis te brengen met een Italiaanschen collega. In zijn boekje, dat mij onlangs ter hand kwam, vond ik tal van opmerkingen, die reeds op zich zelf waarde hebben, maar nog veel meer voor ons, die in hoofdzaak dezelfde denkbeelden koesteren als hij reeds voor twintig jaren wereldkundig maakte. Het is de heer CLEMENTE LUPI, in 1875 (zooals uit zijn boekje blijkt) archivaris en privaat-docent in de paleographie te Pisa [1]). Gehecht aan de traditiën van het Florentijnsche archief, waar hij zijne opleiding ontvangen had, was hij begonnen, die, na zijne aanstelling te Pisa, in praktijk te brengen. Maar een pennestrijd over de organisatie van het archiefwezen, gevoerd naar aanleiding van eene discussie in het parlement, deed hem in zijne overtuiging wankelen. Door velen toch, ook door gezaghebbenden, bleek toen het Florentijnsche systeem afgekeurd te worden. LUPI kwam er toe zich zelven af te vragen, of zijne opleiding, die hem van jongs af in de Florentijnsche denkbeelden had doen gelooven, hem ook bevooroordeeld maakte tegenover afwijkende meeningen, die nu toch gepatrocineerd bleken te worden door mannen van naam. Kort en goed nam hij een besluit. Bij de eerste gelegenheid trok hij naar Parijs, waar reeds sedert zoo langen tijd een vast systeem van archiefregeling is ingevoerd, — een systeem, nu ook door velen als voorbeeld voor Italië aanbevolen. Hij wenschte dit systeem in werking te zien en in loco te gaan bestudeeren. Hij ging — en kwam terug, bevestigd in zijne overtuiging. Hoewel niet blind voor hetgeen in Parijs doelmatig bleek te zijn ingericht, had hij toch tegen het systeem van

[1]) Thans, naar ik onlangs vernam, hoogleeraar in de archeologie aan de universiteit van Pisa.

inrichting overwegende bezwaren. Van zijne bevindingen gaf hij rekenschap in een klein boekje, getiteld: *Gli archivi e le scuole paleografiche in Francia e in Italia*, — een boekje, dat overvloeit van verstandige en practische opmerkingen, nuttig ook voor ons.

Ik zal trachten u daarvan een kort overzicht te geven. Achtereenvolgens bespreekt LUPI: 1°. de inrichting der archiefgebouwen, 2°. de ordening der archieven, 3°. de inventarissen, 4°. de toegankelijkheid der archieven, 5°. het beheer der archieven en 6°. de opleiding der archivarissen. Alleen de tweede en de derde afdeelingen zijn voor ons van belang; de overige bevatten slechts enkele nuttige opmerkingen.

Ordening. Het Parijsche archief is verdeeld in vier afdeelingen (sections), die reeds in den revolutietijd zijn ingesteld: 1°. de secretarie, 2°. historische afdeeling, 3°. wetgeving en rechtspraak, 4°. administratieve afdeeling. Deze indeeling voldoet volgens LUPI aan de Franschen zelven niet; gaarne zou men er toe overgaan het geheele archief te reorganiseeren en de „anciens fonds" te reconstrueeren. Maar nu reeds sedert eene eeuw in deze richting gewerkt is, is het herstel der oude orde hier en daar onmogelijk, in ieder geval een reuzenwerk, waartegen men begrijpelijker wijze opziet. Eenvoudiger is de inrichting te Milaan, waar het geheele archief verdeeld is in eene historisch-diplomatische en eene administratieve afdeeling. Maar ook tegen deze verdeeling heeft LUPI ernstige bezwaren. De splitsing ontwricht de archieven, en tengevolge daarvan ook de geschiedenis der zedelijke lichamen, waarvan zij afkomstig zijn. Zij is in de praktijk dikwijls onmogelijk, altijd willekeurig. Zelfs de afscheiding van de zuiver rechterlijke stukken, die gewoonlijk nog het meest op zich zelf staan, is onuitvoerbaar: verschillende zedelijke lichamen toch, wier archieven behooren tot de administratieve afdeeling, bezaten ook enkele rechterlijke functiën. Bij de opneming van nieuwe archieven stuit men telkens op moeielijkheden: immers archieven van gasthuizen, kloosters en familiën passen dikwijls niet in het kader, zoodat steeds nieuwe rubrieken moeten gevormd worden en het ten slotte maar het eenvoudigste blijkt, ze te plaatsen op de namen van de stichting of de familie, waarvan zij afkomstig zijn.

Zeker is het noodig regels te geven voor de ordening der archieven. Maar het moeten algemeene regels zijn, toepasselijk op alle archieven, op alle plaatsen en alle gevallen, geene willekeurig uitgedachte regels, die strekken òf ten bate van de geschiedenis òf ten bate van de administratie: de regels moeten gebaseerd zijn op grondige kennis der archieven zelven. De hoofdregel is gesteld door GALEOTTI [1]): „een goed georganiseerd archief moet in de verdeeling der stukken het beeld vertoonen van den organischen bouw van den staat, zooals een goed architect de bestemming

[1]) Leopoldo Galeotti, senator en directeur van het Archivio dell' amministrazione della Real casa (archief van het Kroondomein?) nelle provincie. (Overleden te Florence in 1884.)

en de inwendige verdeeling van het huis uitdrukt in den gevel"; met andere woorden: het archief moet ingedeeld worden volgens de historische methode, „par fonds".

De archivaris, geplaatst voor een ongeordend archief, een hoop deelen, liassen („filze") en losse stukken, maakt niet vooraf een stel afdeelingen gereed, die hij nog niet kent [1]), maar neemt het eerst het beste boek ter hand. Dit boek verwijst hem naar eene instelling of een zedelijk lichaam, en hij brengt de stukken van elke instelling bijeen; twijfelachtige stukken legt hij voorloopig ter zijde. Reeds dan heeft hij een overzicht van de instellingen van een land of van de verschillende colleges van het staatsbestuur, en hij kan er dan toe overgaan de stukken der verschillende colleges, voor zooveel mogelijk, tot seriën te vormen. Is dit werk verricht, dan heeft hij reeds eenig inzicht in den aard der verschillende colleges, hunne bevoegdheid, hunne betrekkingen en hunne lotgevallen. Als dan de seriën chronologisch geordend zijn, kent hij gewoonlijk den oorsprong en den levensduur van elk college en het tijdstip, waarop groote wijzigingen in hunne inrichting zijn gebracht.

Uit het voorafgaande volgen drie regels: 1°. de archiefstukken van een staat moeten verdeeld worden in afdeelingen volgens de instellingen, die deze archiefstukken vertegenwoordigen. 2°. de afdeelingen moeten verdeeld worden in seriën, volgens den aard der stukken. 3°. de deelen eener serie moeten chronologisch geordend worden.

De archieven van gelijksoortige instellingen moeten in het archief bijeengeplaatst worden. De voornaamste gaan vooraan: de archieven van het hoogste gezag. Dan volgen de colleges of ambtenaren, aan wie is toevertrouwd de zorg voor het behoud van den staat, de openbare orde, de goede zeden, de gezondheid, het onderwijs enz.; daarna het beheer der financiën, de kunsten en den handel; verder de rechterlijke colleges. In de volgende afdeeling vindt men de colleges, die niet direct van den staat afhankelijk zijn, en eindelijk de archieven van geestelijke gestichten en familiën. Bij de verdeeling moet er streng op gelet worden, dat de archieven van den staat gescheiden worden gehouden van de archieven, die dit openbaar karakter missen.

In elke afdeeling plaatse men het eerst de akten van een college, daarna zijne correspondentie, dan de administratieve stukken en eindelijk de processen. Bij deze rangschikking is het van geen belang, of b.v. de tweede afdeeling toevallig oudere stukken bevat dan de eerste; immers indien dergelijke stukken in de eerste afdeeling ontbreken, dan is het toch waarschijnlijk, dat ze wel bestaan hebben maar toevallig verloren gegaan zijn, en deze omstandigheid mag geene aanleiding geven, de eerste, verminkte afdeeling naar de tweede plaats te verwijzen.

---

[1]) Vooropgevatte denkbeelden en regels over bijzonderheden, zegt de schrijver, kunnen evenmin toegepast worden, als men alle menschen kan kleeden volgens eene maat.

Het onderzoek der stukken leert spoedig, of de organisatie van den staat op een bepaald tijdstip geheel veranderd is, zoodat b.v. eene republiek een koninkrijk werd. De indeeling moet deze veranderingen weerspiegelen door het vormen eener nieuwe afdeeling. Immers een ondergeschikte autoriteit is niet meer dezelfde als een onafhankelijke; zij heeft niet meer de opperste leiding der zaken en onderhoudt geene betrekkingen met andere staten; haar werkkring is beperkt door den wil van den vorst. En men blijft zoodoende trouw aan het gestelde beginsel, dat de ordening van het archief de lotgevallen van den staat documenteeren moet.

Men passe evenwel deze regels niet al te streng toe. Het doorloopen van seriën, de aard der stukken en andere redenen kunnen aanleiding geven tot het maken van uitzonderingen: de archivaris moet in elk voorkomend geval beslissen. Steeds echter moet eene uitzondering gemaakt worden voor het geval, dat het archief van eene instelling of een college vermengd is met dat van eene andere instelling of college, waarmede het vereenigd is of waarop zijne rechten zijn overgegaan. In zulk een geval vorme men wel van het archief van de geannexeerde instelling of college eene afzonderlijke afdeeling, maar men scheide de beide archieven niet; immers zoodoende zou het beeld van de geschiedenis der annexeerende instelling verminkt worden en eene afdeeling van het archief zou beroofd worden ten bate eener andere. Deze uitzondering heeft echter geen plaats, in geval het archief van een gesticht alleen in een ander gesticht gedeponeerd is; het is dan geoorloofd, het gedeponeerde archief af te scheiden en het zelfs zoo noodig naar eene andere afdeeling van het depôt over te brengen.

Bij de rangschikking der losse stukken neme men niet te veel willekeurige onderverdeelingen aan. Men rangschikke ze volgens den maatstaf, aangegeven door de gebondene deelen en de seriën. Doch alleen indien de vereeniging van stukken in deelen en seriën oorspronkelijk is; bracht een latere archivaris ze tot stand, dan is zij als maatstaf voor de indeeling van het archief waardeloos.

Het is ongeoorloofd, stukken uit seriën of afdeelingen te lichten, om daarvan verzamelingen te vormen. Verzamelingen van autographen, van akten, belangrijk voor de geschiedenis van een beroemd persoon enz., uit verschillende archieven gelicht, maken daarin betreurenswaardige lacunes en snijden den draad van historische onderzoekingen af. En tegenover dit nadeel staan geene evenredige voordeelen. Immers dergelijke verzamelingen worden gevormd volgens de invallen van een archivaris; zijn opvolger kan met evenveel recht weer iets anders willen; hij zal verschillende stukken weer op hunne oude plaatsen willen brengen en ziet zich daarin verhinderd, wanneer niet op elk stuk zeer nauwkeurig de plaats is aangewezen, van waar het vroeger weggenomen is. Het vormen van verzamelingen is niet de goede weg: de archivaris ordene de

stukken alleen volgens de „idee archivistiche", zonder eenige voorkeur voor bepaalde soorten van stukken. Wenscht hij alles, wat op een bepaalden persoon of eene bepaalde zaak betrekking heeft, bijeen te brengen, welnu eene lijst der stukken voldoet even goed aan het doel of nog beter eene uitgave daarvan.

Ook over *de berging der archiefstukken* geeft LUPI behartigenswaardige wenken. Het Italiaansche systeem acht hij verkeerd. Te Parijs zag hij met voldoening kartonnen doozen ter bewaring van dossiers te zamen met de daarbij behoorende charters en kaarten. Overigens is hij een voorstander van het systeem, om alles (behalve de „pergamene a volume") in den ouden toestand en in de oude afdeelingen te laten, en om niet te streven naar eene plaatsing van alles op dezelfde wijze en in ééne doorloopende serie.

Voor de charters acht hij het best afzonderlijke plaatsing der opgerolde stukken. Reeds van ouds vormden de charters eene afzonderlijke serie van het archief, gemotiveerd door hun uiterlijken vorm; terwijl de gelijksoortige inhoud van sommige charters en sommige andere stukken nooit een reden was, om deze bijeen te voegen. Zij behooren ééne doorloopende serie te vormen [1]; hoogstens kan men de charters verdeelen volgens de instellingen, van waar ze afkomstig zijn, en ze dan naast de andere seriën van dit archief bergen. De plaatsing van alle charters bijeen heeft echter dit voordeel, dat men dan deze afdeeling van het archief kan voorzien van kasten („scaffali") van bijzonderen vorm, bepaaldelijk ingericht voor de berging van charters. Te Florence zijn alle charters opgerold in chronologische orde geplaatst in vierkante vakjes, die er 20 bevatten en ruimte laten voor aanvullingen; boven elk vakje vindt men een etiquet met opgaaf der jaartallen, die het bevat (en den naam van de instelling, waarvan de charters afkomstig zijn); groote rollen zijn bij elkander in afzonderlijke vakken geplaatst. De charters dragen geen volgnommer, maar alleen eene dagteekening; dit is voldoende om ze terug te vinden en men kan nieuwe aanwinsten gemakkelijk invoegen. Charters met zegels worden niet gerold, maar in zeer groote doozen („buste") bewaard; de groote zeldzaamheid van dergelijke stukken rechtvaardigt zulk eene kostbare wijze van berging [2]. — Men plaatse in elke afdeeling

[1]) In het voorbijgaan klaagt LUPI over de aanwezigheid (in Frankrijk als in Italië) van zoovele charters e. a. archiefstukken in bibliotheken. Te Parijs koesterde men den ernstigen wensch, deze weder naar de archieven over te brengen, en men had het zelfs beproefd, maar was op moeielijkheden gestuit.

[2]) Natuurlijk zou derhalve in ons land, waar charters met zegels de vaste regel zijn, het oprollen volgens LUPI *niet* gewenscht zijn. Ik voor mij betwijfel dit. Het ongevouwen bewaren der stukken is, tenzij het met *veel* zorg en *groote* kosten geschiedt (wat bij een zoo groot aantal stukken ondenkbaar is), m. i. nadeelig voor het behoud der stukken. Onze oude methode van vouwen beschadigt de stukken op de vouwen en verwart de zegels tot een klomp, zoodat zij beschadigd worden. Ik voor mij zou rollen nog het beste vinden (natuurlijk in de breedte en met de zegels naar buiten, zoodat zij op ééne rij naar buiten komen). Maar ik aarzel deze methode in te voeren: 1⁰ om de meestal aangebrachte dorsaal-notities der stukken, 2⁰ omdat het zeer moeielijk is, stukken, die eeuwenlang gevouwen zijn geweest, behoorlijk en blijvend op te rollen.

van het archief de serie charters vooraan; het aannemen eener afzonderlijke serie wordt gerechtvaardigd door de omstandigheid, dat het zeer uiteenloopende karakter van den inhoud der charters niet toelaat, de charterverzameling in haar geheel bij eene andere bepaalde serie in te deelen.

Tentoonstelling van belangrijke documenten is raadzaam, om de belangstelling van het publiek op te wekken en althans eene oppervlakkige kennis van het archief te verspreiden; het openstellen der berglokalen voor het publiek is daartoe onvoldoende en geeft niets.

Thans komt *de inrichting van de inventarissen* aan de orde. De inventaris behoort de algemeene ordening van het archief nauwkeurig weer te geven. In een goed ingericht en systematisch verdeeld archief is strikt genomen een inventaris voor het onderzoek niet noodig; maar natuurlijk vergemakkelijkt hij het overzicht van het archief zeer. Trouwens reeds voor de ordening van het archief zijn korte titels der stukken met dagteekeningen, op strookjes papier geschreven, onmisbaar.

De inventaris moet niet alleen geven de titels der stukken met de dagteekeningen en het aantal deelen, maar ook opmerkingen over de vraag, of de titels waar zijn en volledig, — mededeelingen over den materiëelen toestand der deelen alsmede aanwijzing van stukken, die met de andere in den band aanwezige niet samenhangen en die men dus daarin niet zoeken zou. Het eerste is van belang: de oorspronkelijke titels van afdeelingen en seriën, die in den loop der jaren niet veranderd worden, zijn soms te algemeen en vrij zonderling, zoodat zij niet met juistheid den inhoud aanduiden; in dat geval behoort men die titels te verklaren door aanteekeningen over de bevoegdheid van de colleges en de ambtenaren, van wie de stukken afkomstig zijn.

Het is wenschelijk, dat allen bij voorkeur dezelfde benamingen gebruiken; of men spreekt van inventarissen of van repertoria is onverschillig, maar wanneer de beide namen door elkaar gebruikt worden, sticht dit verwarring.

Als eene serie zeer belangrijk is of akten bevat van zeer verschillenden aard, dan is het wenschelijk regesten van den inhoud te vervaardigen. Een regest „moet het ontleedde document formeel bekorten, terwijl de inhoud in zijn geheel blijft", zeide de Toscaansche archivaris in de voorrede van den inventaris van Lucca. De archivaris zelf bepale, welke seriën de ontleding in regesten verdienen; in het algemeen komen daarvoor in aanmerking: de diplomatieke akten, de besluiten van het hoogste bestuurs-college, de beraadslagingen van raden en andere dergelijke stukken.

Alphabetische naam- en zaakregisters moeten de inventarissen bekronen. Zijn die gereed, dan moeten de inventarissen gedrukt worden.

Te Parijs heeft men behalve de gedrukte inventarissen een groot aantal catalogussen en repertoria van stukken over bepaalde onderwerpen ver-

vaardigd. De Fransche inventarissen zelven echter, die bij afwisseling regesten en gedeeltelijke of volledige afdrukken der beschrevene stukken bevatten, zijn te geleerd. De archivaris gebruike zijn oordeel bij het aanwijzen der seriën, die in regesten ontleed moeten worden, doch hij behandele niet in denzelfden inventaris de seriën op verschillende wijze; hij geve òf altijd regesten òf altijd extracten uit stukken òf altijd afdrukken in extenso. GUASTI zeide eenmaal in de voorrede van den inventaris van het archief van Florence: „het komt niet met onze beginselen overeen, om de belangrijkste stukken uit te zoeken. Wat is van daag van het meeste belang? En wanneer eene zaak ons meer belang inboezemt dan eene andere, zal zij dan aan allen belangrijk schijnen, zal zij dat altijd zijn? Ook in onze studiën verandert het gezichtspunt voortdurend; ieder mensch, iedere natie, iedere tijd heeft het zijne. Onze arbeid moet dienen voor allen en voor altijd; maar zij zou dit niet kunnen doen, wanneer zij blijk gaf van een eenzijdig oordeel of een eenzijdigen smaak, hetzij van onze eigene of die van onze tijdgenooten."

Men geve in de inventarissen niet meer geschiedenis dan voor zooveel noodig is ter verklaring van den aard der instelling, waarvan het archief afkomstig is; de archivaris zij geleerd, maar hij toone het niet. De archivaris, die eene historische verhandeling geeft als inleiding van zijn inventaris, die zijn werk met vele noten versiert en meer aandacht wijdt aan het eene stuk dan aan het andere, treedt op als bewerker der archiefstukken en loopt bovendien gevaar, bij voorkeur zijn eigen studievak te dienen. Hij moet te veel doen en doet dus allicht alles half; hij vertraagt onnoodig de voltooiing van zijn eigenlijk werk, dat de geleerden van hem verwachten. Zoo is b.v. het opgeven der plaatsen, waar de beschreven stukken zijn uitgegeven, ongetwijfeld zeer nuttig; maar het is studiewerk, geen archiefwerk. De zoogenaamde beredeneerde catalogussen (o.a. voorgestaan door SILVESTRI in zijn artikel over de Italiaansche archiefwetgeving) zouden ongetwijfeld nuttig zijn, maar ze zouden in geene eeuw gereed zijn, en al dien tijd zou het publiek verstoken zijn van een eenvoudigen inventaris der stukken.

Daar het echter bepaald wenschelijk is, om in sommige gevallen naast den inventaris regestenlijsten te doen verschijnen, doet zich de vraag op, of het wenschelijk is deze beiden in één werk te vereenigen (zooals op uitstekende wijze geschied is in GUASTI's inventaris van het archief van Florence). Doch dergelijke vereeniging schijnt onzen auteur bepaald ongewenscht. Beide werken trachten verschillende doeleinden te bereiken; iemand, die den inhoud der akten wil leeren kennen, heeft aan een inventaris niet genoeg, en iemand, die een inventaris behoeft, vindt in een lijvig, met regesten opgepropt deel niet licht den weg. Ook de regestenlijsten zelven lijden onder de samenkoppeling. Chronologische klappers zijn aan het eind van het werk bepaald noodig, om het over-

zicht te vergemakkelijken. En bovendien moet men de regestenlijsten opvullen met tallooze verwijzingen, wil men niet telkens in onnoodige herhalingen vervallen.

Dit is in hoofdzaak hetgeen ons in het boekje van LUPI interesseert. Nog enkele opmerkingen uit hetgeen hij ten beste geeft over de toegankelijkheid en het beheer der archieven en over de opleiding der archivarissen.

Toegankelijkheid van het archief. Terwijl de regestenlijsten er naar streven moeten, het bezoeken der archieven overbodig te maken, is het doel van de publicatie van inventarissen juist, dat bezoek te doen toenemen. Derhalve behoort het bezoek zooveel mogelijk vergemakkelijkt te worden; alleen bedenke men, dat archieven geene bibliotheken zijn en dat het verlies van archiefstukken onherstelbaar is. Te Parijs geschiedt het onderzoek kosteloos; aan autoriteiten levert men ook kosteloos afschriften, aan anderen volgens tarief. Men heffe geen entree, althans voorloopig niet, zoolang ordening en inventarisatie nog gebrekkig zijn. De bezoeker moet daarom nu veel onnoodige moeite doen, en men doe hem dus niet betalen voor een voordeel, dat hij niet geniet. Voor het maken van extracten („appunti") stelle men vast een tarief, niet volgens het getal der gebruikte deelen of liassen, maar volgens den omvang der geextraheerde stukken. Voor afschriften make men een tarief, dat verschilt volgens den tijd en de taal der gekopiëerde stukken.

Beheer der archieven. In Frankrijk bestaat sedert 1841 eene rijkscommissie voor het behoud en de ordening der departementale en gemeentelijke archieven, die sedert 1850 ook de candidaten voor het archivariaat examineert; zij is in 1854 en 1874 hervormd. Ook in Italië bestaat eene dergelijke commissie van hooggeplaatste personen en geleerden. — Het beste is, den algemeenen rijksarchivaris te kiezen uit het personeel der archivarissen. Er kunnen redenen bestaan om van dezen regel af te wijken; dan is het beste, iemand te kiezen, die niet alleen bekend is met geschiedenis en letterkunde, maar ook met de regels voor het beschrijven en regelen der archieven, *en die dit getoond heeft.* Geschiedt dit niet, dan is het te hopen, dat hij zich bepale tot regner en niet beproeve te gouverner; immers de archieven zijn volgens den Franschen directeur-generaal der archieven eene zeer eigenaardige instelling sui generis. Ten einde het gevaar van willekeurige handelingen te vermijden, is het beste, het gezag van den algemeenen rijksarchivaris wat te beperken [1].

Aan het Fransche rijksarchief zijn onder den directeur-generaal werkzaam 4 chefs en 4 sous-chefs de sections, gekozen uit de leden van

[1]) Ik deel deze meening niet: liever zou ik den gewenschten waarborg zoeken in het vaststellen van de organisatie van het archiefwezen en van de grondregels van ordening en beschrijving bij een bestuursmaatregel.

het Institut, beroemde geleerden, of ook wel uit de archivarissen; verder 6 of 7 archivarissen, gekozen meestal uit de departementale archivarissen, die minstens drie jaren in functie zijn, ook wel uit de leerlingen der Ecole des chartes of de volontairs; eindelijk verschillende bedienden (geene klerken). Een inspecteur-generaal houdt toezicht op de archieven der departementen, gemeenten en gasthuizen.

De heer LUPI houdt een warm pleidooi voor het recht der archivarissen, om ook in hun archieftijd wetenschappelijke studiën te maken. Ook dit is een staatsbelang. Het is voor den archivaris een Tantalus-arbeid, zich voortdurend bezig te houden met stukken, die hem belang inboezemen, zonder ze te mogen bestudeeren; en niet ieder is vermogend genoeg, om zijn ambt op te geven en zich aan de studie te wijden. Bovendien, het is ook voor het archiefwezen zelf noodig, dat de archivaris de kundigheden, die hij zich voor zijn examen heeft eigen gemaakt, niet vergete maar integendeel vermeerdere. Er is meer: juist bij het beschrijven der stukken komen de denkbeelden voor het doen van vruchtbare onderzoekingen en het schrijven van goede boeken bij den archivaris op; hij alleen kan onder zijn werk allerlei kleine verloren aanteekeningen vinden, die niemand, die ze zocht, daar zou ontdekken. En zou dit alles vruchteloos moeten zijn [1]?

Opleiding der archivarissen. Het Parijsche examen voor candidaat-archivarissen omvat: 1°. *schriftelijk:* eene Latijnsche vertaling, een Latijnsche thema en een opstel over de geschiedenis en aardrijkskunde van Frankrijk voor 1789. 2°. *mondeling:* de verklaring van een Latijnschen tekst en de geschiedenis en aardrijkskunde van Frankrijk voor 1789 [2]). Slechts 20 candidaten worden jaarlijks geplaatst; zij, die de moderne talen kennen, hebben de voorkeur. — Eene speciale archiefschool, zooals in Frankrijk bestaat, is niet noodig; een programma van eischen voor een examen is voldoende, mits de gelegenheid worde gegeven om de noodige kundigheden op te doen door het oprichten van zeer enkele leerstoelen. De schrijver besluit zijn werkje met eene beschouwing over het nut van de algemeene verspreiding van de kennis der paleographie; hij verwacht daarvan ongedachte resultaten: immers niet alleen zal zoodoende de belangstelling van het publiek toenemen, maar tal van onbekende stukken, die thans in vergeten hoeken schuilen, zullen ontdekt en aan het licht gebracht worden.

Ziedaar de hoofdinhoud van LUPI's werkje. Mij dunkt, hij geeft een

[1]) Zoover de opinie van LUPI. Ik geloof evenwel, dat wanneer men dergelijke vrijheid uitdrukkelijk verleende, het niet wel doenlijk zou zijn, misbruiken te weren.

[2]) Men vergete hierbij niet, dat vooraf gedurende drie jaren (behalve praktische oefeningen in het archief) de cursussen aan de Ecole des chartes moeten gevolgd worden. Deze omvatten: 1e jaar: paleographie, Romaansche taal, bibliographie en ordening van bibliotheken. 2e jaar: diplomatiek, staatsinstellingen van Frankrijk, ordening der archieven. 3e jaar: civiel en kanoniek recht, archeologie.

aantal behartigenswaardige opmerkingen. Velen daarvan zullen u allen bekend zijn, maar zij, die met mij zich in opdracht uwer vergadering bezighouden met het samenstellen der verlangde handleiding voor den archivaris, zullen — al zijn zij het natuurlijk niet overal geheel met den schrijver eens — *nog* meer getroffen worden door de groote, soms woordelijke overeenkomst van des schrijvers opmerkingen met hetgeen wij onlangs bespraken. Moge die overeenkomst, zoo treffend niettegenstaande het groote verschil van toestanden, een voorteeken zijn, dat ons werk ook aan u, met wie wij zooveel meer ervaringen gemeen hebben, zal behagen!

S. MULLER FZ.

Boekbespreking.

INVENTAIRE DES ARCHIVES DE LA VILLE DE GAND PAR VICTOR VAN DER HAEGHEN, ARCHIVISTE DE LA VILLE. CATALOGUE MÉTHODIQUE GÉNÉRAL.

Dit boek getuigt van zoo groote werkkracht en van zoo veel ijver dat het wel te betreuren is, dat het nog geheel is ingericht volgens een systeem, dat hier te lande heeft afgedaan, althans in een wetenschappelijk werk van dezen omvang en deze beteekenis niet meer zou worden geduld. Het is het systeem, waarbij men de stukken zonder zich te bekommeren om de wijze, waarop en het archief, waarmede zij in het depôt zijn gekomen, classificeert volgens hun inhoud of hun voornaamsten inhoud, op dezelfde wijze als men met de boeken eener bibliotheek pleegt te handelen. [1]) Ik meen mij ontslagen te mogen rekenen van de taak om het verkeerde van zulk eene indeeling uiteen te zetten. Een der eerste besluiten onzer Vereeniging is tegen haar gericht geweest, en zij heeft toen geene verdedigers meer gevonden. Men hoort nog wel eens stemmen opgaan ten gunste van chronologisch geordende inventarissen, die zich in den regel — om goede redenen — tot de middeleeuwen beperken, zoodat de bezwaren, die het verwaarloozen der oude organisatie van het archief medebrengt, hier minder voelbaar en vooral ook minder zichtbaar zijn voor wie met die organisatie niet bekend is, maar een inventaris, zooals deze van het Gentsche archief, is zelfs niet schijnbaar gemakkelijk in het gebruik, zeker niet voor den historicus, die naar eenig onderwerp een onderzoek wil instellen en een of ander register misschien uit een geheel ander oogpunt beschouwt als de bewerker van den inventaris, noch veel minder voor hem, die zich een beeld wil vormen van de oude administratie der stad en van de functiën harer beambten, en eigenlijk

[1]) Kenschetsend voor het systeem van den inventaris is, dat de stukken uit procedures, waarin de stad betrokken was, eene plaats gevonden hebben in de afdeeling „justice”.

ook niet voor den bewerker zelf, die bij het toepassen van zijn systeem telkens op de moeilijkheid stuit, dat eene lias of een register zich niet brengen laat onder eene der aangenomene rubrieken, maar naar zijn inhoud op twee of meer afdeelingen betrekking heeft. Telkens zal hij den Gordiaanschen knoop moeten doorhakken.

Dat bezwaar heeft de heer VAN DER HAEGHEN — het blijkt herhaaldelijk uit dezen inventaris — wel degelijk gevoeld, en hij heeft allerlei hulpmiddelen aangewend om er aan tegemoet te komen. Het voornaamste is wel, dat de inventaris wordt voorafgegaan door een chronologisch overzicht, dat aanwijst, wanneer de verschillende serieën liassen en registers, die het archiefdepôt vormen, beginnen. Sinds de 14e eeuw zijn in dat overzicht het archief van schepenen van de keure en dat van schepenen van gedeele uit elkander gehouden. Natuurlijk zijn er echter nog een aantal andere kleinere archieven geweest b. v. van de gilden, zij zijn allen, voorzoover ik zien kan, tot het archief der keure gebracht, en ik vermoed, dat die corporaties en commissies ook onder de keure ressorteerden, en die indeeling dus daarin haar grond vindt. Uit het feit zelf, dat die archieven met dat van de keure vereenigd zijn, durf ik dat echter niet afleiden. Had evenwel voor het archief der tresorie, die blijkens de oude inventarissen met de griffies der beide schepenbanken op ééne lijn wordt gesteld, niet eene bijzondere afdeeling bestemd moeten zijn?

In den inventaris zelf wordt herhaaldelijk van het eene nummer verwezen naar het andere, waarin stukken over hetzelfde onderwerp voorkomen. Verscheidene kleinere archieven zijn als een geheel onder één nummer beschreven. Oude liassen, oude serieën heeft men eveneens in haar geheel gelaten. Elk nummer wordt vergezeld van eene min of meer uitgebreide inhoudsopgave. Uitvoerige registers niet slechts van persoons- en plaatsnamen maar ook van de behandelde onderwerpen besluiten den inventaris. Eene alphabetische opgave der onderwerpen, waarnaar de requesten aan de schepenen van de keure verdeeld zijn, met aanwijzing, waar die stukken in den inventaris voorkomen, bevindt zich eveneens aan het einde van het werk. Al die hulpmiddelen dragen er natuurlijk betrekkelijk veel toe bij om den inventaris bruikbaarder te maken, maar het resultaat zou toch geheel anders zijn geweest, zoo de heer VAN DER HAEGHEN nog een stap verder was gegaan, geheel met het verouderde systeem gebroken had en eene indeeling naar de archieven der collegiën had ingevoerd.

Zooals de toestand nu is, geeft de inventaris herhaaldelijk tot vragen aanleiding, die zonder antwoord blijven. Ik sla b. v. de 8e hoofdafdeeling „Culte et bienfaisance" op. Men krijgt daar eene geheele lijst van kloosters met opgave van wat op elk in het stadsarchief betrekking heeft. Zijn dat de archieven dier kloosters, die om eenige reden in het gemeentearchief zijn gedeponeerd? De enkele registers, die tot 1794 doorloopen,

zouden het doen vermoeden, maar het weinige, dat er dan van die archieven overig zou zijn, het feit, dat later nog vermeld worden als in het bisschoppelijk archief te berusten de archieven van verschillende kloosters, waaronder er zijn, die reeds in de eerste reeks zijn genoemd, en bovenal de onzekerheid, waarin men verkeert omtrent de gedragslijn, die zich de bewerker van den inventaris in dit geval heeft gesteld, maken de beslissing volkomen onzeker.

Een ander bezwaar is dit, dat de vorming van sommige serieën stukken van zeer jongen datum schijnt te zijn. „Dans sa généralité le classement de même que le numérotage de nos archives est tout récent. En 1863 M. Gheldof au nom de la commission locale des archives avait émis le voeu de voir introduire dans le depôt une répartition ou distribution rationelle. Pour des motifs d'ordre divers ce travail ne put être commencé qu' en 1882", zegt het voorbericht. De moeilijkheid is nu te weten te komen, welke onder één nummer beschrevene serieën van ouds een geheel hebben uitgemaakt, welke eerst in later tijd zijn gevormd. In den regel geeft de goede gewoonte van den bewerker om den ouden titel van eene serie te vermelden, hier eene aanwijzing maar niet altijd. De 9e afdeeling van het archief is gewijd aan de: „archives de particuliers et documents d'autres villes." Het eerste nummer van de afdeeling voert tot titel: „particuliere en familiestuks". Uit de nadere omschrijving blijkt, dat deze verzameling „de plusieurs milliers de liasses", die volgens alphabetische orde op de familienamen is geclassificeerd, gevormd is uit stukken, in de 17e en 18e eeuw geconsigneerd en gesequestreerd onder de griffies der beide schepenbanken te Gent. In eene noot wordt medegedeeld, dat men daaronder vele papieren gevonden heeft, „qui ont pu être intercalés dans d'autres séries des archives de la ville". Heeft men hier nu te doen met eene oude serie, met eene verzameling oude liassen, waaruit men het een en ander verwijderd en naar elders overgebracht heeft, in strijd met de gewoonte elders in dezen inventaris gevolgd [1]), of heeft men hier geene waarde te hechten aan den titel der serie „particuliere en familiestuks"? Het laatste is het waarschijnlijkste, te meer daar de noot zegt, „que la plupart des papiers consignés se trouvaient dans les combles de l'hôtel de ville, où ils étaient, il y a peu de temps, dans un désordre complet." Maar het is duidelijk, dat het voorkomen van zulk een Vlaamschen, schijnbaar ouden titel dan niets voor de oude classificatie bewijst.

Het spreekt van zelf, dat onder deze omstandigheden voor eene eigenlijke beoordeeling van den inventaris geene gelegenheid is. Ik meen te mogen volstaan met er op te wijzen, dat uit den inventaris de groote

[1]) Natuurlijk wil ik in geenen deele ontkennen, dat het overbrengen dier stukken zijne goede gronden kan hebben gehad. De bewerker spreekt van papieren gevonden in de sterfhuizen „de procureurs, de chanoines, de conseillers ou de fonctionnaires".

rijkdom en de belangrijkheid van een aantal documenten van het stadsarchief opnieuw blijken, dat de inventaris met groote zorgvuldigheid is bewerkt, dat de inhoudsopgaven der nummers en de noten aan den voet der bladzijden dengene, die het archief wil raadplegen, veel dienst kunnen bewijzen, evenals eene sommiere opgave van den inhoud der andere stedelijke archiefdepôts en verzamelingen van stukken, voor de oude geschiedenis der stad van belang, en eene lijst der oorkonden betreffende de stad, niet opgenomen in het werk van VAN DUYSE en DE BUSSCHER. In één woord men vindt hier van alles bijeen, wat op de geschiedenis van Gent betrekking heeft, maar een inventaris van het archief als organisch geheel vindt men hier niet. Zoo ik den tweeden titel van het werk: „Catalogue méthodique général" mocht vertalen [1]) met: „systematische index op het archief", dan zou daarmede, geloof ik, de inhoud van het boek vrij nauwkeurig zijn aangegeven en tevens de verwachting zijn uitgesproken, dat een eigenlijke inventaris, die een beeld geeft van het stadsbestuur en zijne ontwikkeling, nog volgen zal.

Middelburg, Januari 1897. R. FRUIN TH.AZ.

Literatuurkroniek,

door MR. J. G. CH. JOOSTING.

N.B. Voor volledigheid wordt niet ingestaan, al is daarnaar gestreefd. Is een werk niet besproken, de schuld ligt bij den schrijver, die het niet inzond.

P. J. BLOK. Verslag aangaande een voorloopig onderzoek te Parijs naar archivalia belangrijk voor de geschiedenis van Nederland, op last der regeering ingesteld. — 's Gravenhage. W. P. van Stockum en Zoon. 1897. 1 deel, 8°. 54 bldzz.

Na de onderzoekingen, ten behoeve onzer geschiedenis ingesteld in Duitschland, Oostenrijk, Rusland en Engeland „was het „natuurlijk, dat de gedachte opkwam een dergelijk onderzoek ook „in Frankrijk te doen plaats hebben". De betrekkingen en geschillen tusschen Frankrijk en de Nederlandsche gewesten en tusschen hunne vorsten sedert de Middeleeuwen tot de Napoleontische inlijving — „dit alles gaf voldoende reden om te verwachten,

[1]) Reeds vroeger heeft de schrijver verschillende afzonderlijke inventarissen van archieven, die in het Gentsche archief berusten, uitgegeven, ik kreeg althans de eerste aflevering van een inventaris der „établissements religieux" (uitgegeven in 1887) in handen, maar zulke inventarissen, onderscheiden in „chartes et documents" (in regestvorm beschreven) en „registres", er bij wijze van aanhangsel aan toegevoegd, bedoel ik niet; de schrijver heeft daarin geene rekening gehouden met het begrip „archief", en brengt b.v. bij het archief der Kapucijnen een brief thuis, gericht aan de schepenen van Gent, wier secretaris aan het hoofd van den brief schreef „recepta int collegie", alleen omdat dit schrijven uitgaat van een Kapucijn (zie blz. 141).

„dat ook in de Fransche archieven veel te vinden zou zijn, wat „kon strekken tot toelichting van onze eigene geschiedenis". Bovendien bevatten de openbare verzamelingen veel „ook uit onze „streken", wat door 17e en 18e-eeuwsche verzamelaars van historische documenten werd bijeengebracht. — Op grond van de sterke centralisatie van de Fransche regeering, is Parijs de plaats, waar ongeveer alles te vinden zal zijn. De archieven der Departementen (waarvan gedrukte inventarissen o. a. op de Leidsche Bibliotheek voorhanden zijn) zullen weinig bevatten. Dr. B. bepaalde zich dus tot Parijs. — GACHARD, GROEN VAN PRINSTERER en KERVIJN DE LETTENHOVE zochten indertijd te Parijs met het oog op hunne speciale uitgaven. Er is dus nog veel nieuws te verwachten. — Met inachtneming van enkele formaliteiten bij sommige (ministerieele) archieven is de toegang tot de archieven zeer gemakkelijk. Uitstekende inventarissen bestaan in druk; groote hulpvaardigheid kenmerkt de beambten. Het werk van LANGLOIS ET STEIN (Les archives de l'histoire de France) was van zeer groot nut. — De heer GÉDÉON HUET, onder-bibliothecaris aan de Bibliothèque Nationale, is bij K.B. d.d. 16 Dec. 1896 No. 8 aangewezen, onder leiding van Dr. B., „nadere onderzoekingen naar sommige belangrijke documenten in te stellen".

Achtereenvolgens wordt door den heer B. verslag gedaan van zijne bevindingen in de Bibliothèque Nationale, de Bibliothèque de l'Arsenal, de Bibliothèque Mazarine, het Ministère des Affaires Etrangères, het Ministère de la Guerre, de Ministères de la Marine et du Commerce en de Archives Nationales.

J. G. CH. JOOSTING. Verslag omtrent oude gemeente-, waterschaps- en veenderij-archieven in de Provincie Utrecht over 1895. (Uitgebracht en gedrukt op last van Gedeputeerde Staten). Utrecht, Kemink en Zoon, 1896. 1 deel 8°. 125 bladzz.

De gemeenten Westbroek en Achttienhoven en het dijkcollege van den Slaperdijk. Met bijlagen: inventarissen van de oude archieven aanwezig op de gemeentehuizen van Westbroek en Achttienhoven en van het archief van het College tot Directie van den Slaperdijk.

J. C. OVERVOORDE. Verslag omtrent het gemeente-archief te Dordrecht over het jaar 1896. Dordrecht, Morks en Geuze, 1897. 20 bladzz.

De regeling van het oud-archief werd voortgezet, ook die van het nieuw archief voorzooveel doenlijk. De onderhandelingen over het in bruikleen verkrijgen van het rechtelijk archief vlotten niet, daar op eene missive van het gemeentebestuur d.d. Febr. 1896 geen antwoord der regeering ontvangen werd. De volontair VAN DER ELST vertrok. De raadpleging van het archief neemt steeds toe. De inventaris van de bibliotheek over Dordrecht is

ter perse. Die van den atlas der gemeente, ruim 2100 nos., kwam gereed. — „De opgravingen van het klooster Eemsteijn werden in het begin van 1896 beëindigd"; het verslag daarover werd ingezonden, doch, tengevolge van den onwil van den opzichter der gemeentewerken, zonder kaart.

H. S. VELDMAN. Verslag van de bibliotheek, het archief en het museum (te Delft over 1896). 6 bladzz.

De archivaris trad 1 Juli 1896 in dienst en nam eerst ter hand de beschrijving der bibliotheek, die bijna gereed kwam. — Aan eene regeling van het archief kon nog niet worden begonnen. De definitie van een archief, aangenomen door de Vereeniging van Archivarissen wordt overgenomen; „al wat niet onder deze „bepaling valt, behoort, zoo het niet tot de bibliotheek gerekend „kan worden, tot het museum." — Topographische atlassen van Delft en Delfland kwamen gereed, aan een historischen atlas van Delft werd de hand geslagen. De politiekamers in het stadhuis zullen worden vertimmerd tot ééne zaal voor het museum.

Corpus documentorum inquisitionis haereticae pravitatis Neerlandicae. Verzameling van stukken betreffende de pauselijke en bisschoppelijke inquisitie in de Nederlanden. Uitgeg. door PAUL FREDERICQ en zijne leerlingen. Dl. II. Stukken tot aanvulling van dl. I. (1077—1518). Gent, J. Vuylsteke; 's Hage, Mart. Nijhoff. (22 en 411 bladzz.) gr. 8°. *f* 5.—.

„Meer dan twee honderd nieuwe stukken.. om het eerste „deel van ons *Corpus*.. aan te vullen, buiten enkele,.. aldaar reeds.. „opgenomen, doch onvolledig en die nu verbeterd worden afgedrukt. „In dit uitvoerig supplement op *Corpus* I vindt men stukken van „allerlei aard, maar voornamelijk over LAMBERT LE BÈGUE,.. over „de vervolging der Tempelridders in de Nederlanden, over die „der Begijnen en Beggarden, over de Geeselaars, over de Dansers „en over de Broeders en Zusters van het gemeene leven. . Men „vindt hier ook edicten van de Fransche koningen.. en uittreksels „uit de werken van gezaghebbende rechtsgeleerden,.. eenige nieuwe „processtukken van de pauselijke en van de bisschoppelijke inqui„sitie,.. eindelijk nieuwe aanteekeningen.. over de godslastering, „die omstreeks den tijd van het uitbreken der zestiendeeuwsche „Hervorming op onrustbarende wijze schijnt te zijn toegenomen in „de Nederlanden."

H. D. J. VAN SCHEVICHAVEN, Oud-Nijmegen's straten, markten, pleinen, open ruimten en wandelplaatsen. Nijmegen, Firma H. ten Hoet, 1896. 1 deel. *f* 3.50.

Gegevens voor deze uitgave hebben geleverd het archief der gemeente, het vroeger over Nijmegen in het licht gegevene, de bibliotheek van den wethouder J. H. GRAADT VAN ROGGEN en mon-

delinge inlichtingen. Achtereenvolgens worden, in alphabetische volgorde, behandeld: „De straten van Oud-Nijmegen" (blz. 1—263), „Markten, Pleinen, Open Ruimten, Wandelplaatsen" („N.B. Kleinere „„plaatsen''", hier niet onder gerangschikt, zijn bij de straten te „vinden") (blz. 265—363), „Langs de Waal" (blz. 364—369). — Bij iedere straat worden mededeelingen gedaan omtrent de geschiedenis van de daarin gelegene huizen, voorzoover daarover eenige zekerheid was verkregen. Het boek bevat twee toevoegsels: „Aanvullingen „en verbeteringen" (blz. 397—411) en „De straten van Nieuw-„Nijmegen" (blz. 412—415).

De Gilden van Utrecht tot 1528. Verzameling van rechtsbronnen uitgegeven door J. C. Overvoorde en J. G. Ch. Joosting. Tweede Deel [1]). 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1896. 494 bladzz. 8°. (Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht. Eerste Reeks. No. 19.)

Dit deel omvat twee rubrieken: „B. Stukken betreffende de gilden „in het bizonder" en „C. Stukken betreffende ambachten, oudtijds „eene vereeniging vormende, later als gilde voorkomende." B. omvat de 21 oude gilden van Utrecht in de officieele volgorde: Wantsnijders, Snijders, Bakkers, Molenaars, Linnenwevers, Vleeschhouwers (sedert 1433 Brouwers), Vischkoopers, Louwers, Wolwevers, Marslieden, Boterlieden, Corduaniers, Oude-Corduaniers, Korenkoopers, Oude-Wantsnijders, Steenbikkers, Grauwwerkers, Riemsnijders, Bijlhouwers, Smeden, Zadelaars, — C. de Wijnkoopers en de Zakkendragers. Bij ieder gilde zijn de bronnen, ontleend aan de archieven der gilden en het archief der gemeente, in chronologische volgorde medegedeeld, behalve bij de gilden, wier gildeboeken bewaard zijn gebleven. Dan worden gegeven de stukken, opgenomen in het gildeboek, in hunne oude volgorde, terwijl daarop volgen de bronnen uit andere archivalia in chronologische orde. Telkens wordt aan de bronnen voor ieder gilde toegevoegd de ordonnantie, tusschen 1538 en 1555 aan het gilde verleend, en over het tijdvak 1528—1538 (1555) hier en daar een enkel stuk, noodig tot goed begrip der keizerlijke voorschriften.

James de Fremery. Aanvullingen en verbeteringen voor geschriften van James de Fremery. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, z.j. (1897).

De abten van Mariënweerd, — Cartularium van Mariënweerd, — De Naaldwijksche praebenden, — Schenking van land in 1295, — De jaardagstijl enz.

Historische Avonden. Bundel, uitgegeven door het Historisch Genootschap te Groningen, ter gelegenheid van zijn tienjarig bestaan. Gron. J. B. Wolters. (6 & 312 bladzz.) gr. 8°. *f* 3,50.

[1]) Het Eerste Deel verschijnt in het najaar van 1897.

Hierin o.a.: P. J. Blok, De verdeeling der Algemeene Geschiedenis in tijdperken, — J. te Winkel, Het karakter en de staatkundige denkbeelden van Melis Stoke, — S. Gratama, Iets over het getuigen- en inquisitiobewijs in het oud-vaderlandsche recht, — C. H. Th. Bussemaker, Een plan van Philips IV om Frederik Hendrik tot het verraden der Republiek om te koopen, — J. A. Feith, Eene mislukte poging tot invoering der inquisitie te Groningen, — J. Reitsma, Twee hoofdstukken uit de geschiedenis van het Overijselsche klooster Sibkeloo, — H. Brugmans, Klooster- en kerkelijke bibliotheken in Stad en Lande, — S. D. van Veen, Iets over de studie der theologie te Groningen in de eerste helft der achttiende eeuw,, — C. P. L. Rutgers, Eene Munstersche kerkenordening van bisschop Frans van Waldeck, — en verschillende kleinere opstellen van dezelfde schrijvers.

Archief van het aartsbisdom Utrecht. Dl. XXIV.

Hierin: G. Brom. Bijlagen (nl. tot het Registrum scholastrie Trajectensis, door B. medegedeeld in hetzelfde archief, dln. XXIII blz. 386 vlg. en XXIV blz. 1 vlg.), — G. Brom. De overbrenging der reliquieën van den h. bisschop-martelaar Frederik in 1580.

De Katholieke Gids. Februari-aflevering. Haarlem, W. Kuppers. 1897.

Hierin: J. H. Hofman. Rijnestein in de tweede helft der 14e eeuw.

Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht. Verslagen en mededeelingen. Derde deel, No. V. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1896.

Inhoud: R. Fruin Th.Azn. Nog eenige bijzonderheden betreffende de heerlijkheden Hagestein en het Gooi, — Dez. Ordonnancie, door Floris van Egmond in 1528 aan de heerlijkheid Scherpenisse gegeven, — L. M. Rollin Couquerque. Oude keuren van Vere, — J. C. Overvoorde. Oude rechten van Putten, — M. S. Pols. De willekeur van Hattem.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis. Verslagen en mededeelingen. 19e stuk. Zwolle, de Erven J. J. Tijl. 1896.

Inhoud: Uit de geschiedenis der Overijsselsche geldmiddelen, door J. C. Bijsterbos, — Oude Overijsselsche uitgaven van verzamelingen en spreekwoorden, door J. C. Bijsterbos, — Een en ander over de verhouding van Overijssel tot het Duitsche Rijk na 1648, door J. Nanninga Uitterdijk, — Eenige aanteekeningen over den eed, door J. Nanninga Uitterdijk, — De Landskist, door J. Nanninga Uitterdijk, — Bijdrage tot de onlusten te Hattem op het einde der vorige eeuw, door F. A. Hoefer.

Aanteekeningen van het verhandelde in de sectie-vergaderingen van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen,

ter gelegenheid van de algemeene vergadering gehouden den 30 Juni 1896. Utrecht J. v. BOEKHOVEN, 1897. 1 deel 8°.

G. W. KERNKAMP bespreekt een handschrift van MR. NANNING KEYSER, lid der vroedschap en pensionaris van Hoorn, in 1650 met andere Hollandsche regenten op last van Willem II naar Loevestein gevoerd. Het bevat: 1. een verhaal van zijne gevangenneming en gevangenschap; 2. eene rechtvaardiging van zijn gedrag in zake de afdanking en het sluiten van den vrede met Spanje. — L. A. VAN LANGERAAD houdt eene voordracht „Over den „tijd, waarin H. CROMMIUS en TH. C. BERGIUS als „rectoren aan het hoofd der Hieronymus-school te Utrecht hebben „gestaan." Vooral op grond van gegevens, ontleend aan den Commentarius rerum quotidianarum (dl. I) van ARENT VAN BUCHEL, besluit hij dat CROMMIUS rector was van 1573—1573, en BERGIUS van Nov. 1575—1578.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis. Verslag van de handelingen der acht en zeventigste vergadering, gehouden te Zwolle den 27en October 1896. Zwolle. de Erven J. J. Tijl. 1897. 15 bladzz.

TE LINTUM, Dr. J. W. Racer als patriot; BIJSTERBOS, Abdissen van het klooster Hunnepe; HOEFER, De herstelling van de kerk te Hattem; HOUCK, Balthasar Boedeker.

VARIA.

In de Maartzitting der afdeeling Letterkunde van de Kon. Academie van Wetenschappen gaf de bekende historicus en oud-archivaris der Kaapkolonie de heer G. MAC THEAL een uitvoerig en boeiend overzicht van de bronnen der geschiedenis van Zuid-Afrika. Twee zaken betreffende het archiefwezen der Zuid-Afrikaansche staten trokken in deze rede de aandacht: 1°. de vermelding van het feit, dat de verwaarloozing der archieven in de Transvaal de onderhandelingen over zeker tractaat, waarin de republiek het recht geheel aan hare zijde had, zoozeer bemoeielijkten, dat ten slotte het tractaat ten nadeele van Transvaal werd gesloten, 2°. de opmerking, dat de archieven in Zuid-Afrika nagenoeg tot den dag van heden toe voor onderzoekingen geopend zijn, in die mate, dat de heer Mc. T. noodig vond redenen op te geven, waarom die openbaarheid op sommige plaatsen beperkt werd met betrekking tot stukken van de laatste jaren.

Daar de rede van den heer Mc. T. niet op schrift gebracht was en dus niet in de Verslagen en mededeelingen der Academie opgenomen

kan worden, veroorloofden wij ons Z.Ed. om nadere inlichting over deze punten te vragen. Ziehier wat hij ons naar aanleiding daarvan schrijft:

„In 1871 Mr. M. W. Pretorius, then president of the South African Republic, agreed to submit to arbitration the claims of certain Batlapin and Barolong chiefs to independence and the possession of a vast tract of land. The court of arbitration met at the village of Bloemhof, and Mr. Keate, governor of Natal, was the umpire. Most certainly if there had been records in existence of the official transactions of the preceding thirty five years, and if those records had been properly brought before the court, the decision must have been in favour of the republic. As it was, the two arbitrators could not agree, and the umpire, Mr. Keate, decided in favour of the chiefs. The advocate who conducted the case for the chiefs told me, that he went into court with nothing to work upon except the ignorance and simplicity of his opponents. The result was one of the greatest disasters that ever befell the South African Republic.

The government at Pretoria is now doing all that is possible to make good the want of its early records. A gentleman is busy in Capetown making copies of every thing referring to the emigrant farmers that is to be found there, and proper care is taken of official documents of every kind. Naturally some of the most recent papers, in cases where publicity would do harm, are not open to the inspection of every one, but in all ordinary matters, excluding diplomatic transactions, access is made easy.

At Bloemfontein it is the same, but there the early records also are in good order. President Brand permitted me to send a copying clerk to the public offices to make transcripts of whatever I wanted. Of course there were classes of documents that I did not ask for.

I am, Dear Sir,

Yours most truly,
Geo. M. THEAL."

In den laatsten jaargang van de *Archivalische Zeitschrift* geeft het correspondeerend lid onzer vereeniging Dr. H. Keussen te Keulen een verslag van het doel en de geschiedenis van de Vereeniging van Nederlandsche archivarissen, gevolgd door een nauwkeurig overzicht van den inhoud van ons tijdschrift. Wij verheugen ons, dat zoodoende de aandacht der Duitsche vakgenooten op ons streven gevestigd is. Moge het leiden tot kennismaking met ons orgaan, en (daar onze taal voor bijna allen een beletsel is) tot bespreking onzer denkbeelden in Duitsche vakbladen. Wat voor onze archieven waar is, moet dit toch ook zijn voor buitenlandsche; de belangen zijn dezelfden, het doel is hetzelfde, ook de middelen kunnen dezelfden zijn. Ons getal is klein: eerst door gedachten-

wisseling met de talrijker archiefbeambten van het buitenland kunnen wij tot volkomene zekerheid komen.

In de *Revue internationale des archives*, *des bibliothèques et des musées* (die helaas reeds weder overleden is) geeft onze ambtgenoot Dozy eene *Notice sur les archives des Pays Bas*, waarin hij een kort overzicht geeft van de geschiedenis der rijksdepôts en ook de verslagen en inventarissen vermeldt. Daarna volgen de gemeente-archieven, met aanduiding van wat voor beheer en ordening daarvan wordt gedaan. De rechterlijke en notariëele archieven, de synodale en het Oud R. C. archief, en het Huisarchief van H. M. worden met een enkel woord vermeld. Ten slotte worden de reizen van Blok en zijne volgers, de voornaamste „Publications-institute" en de Vereeniging van archivarissen genoemd. Ook hier niet genoeg om kennis te geven, maar genoeg om tot eigene kennismaking op te wekken.

De *N. Rotterdammer Courant* bevatte onlangs het volgende bericht:

In de Nationale Archieven van Frankrijk moet een authentiek „portret" van Jeanne d'Arc gevonden zijn, een erg naïef schetsje, wellicht naar de natuur, maar dan toch erg onhandig gemaakt door den griffier van het Parijsche parlement, Clément de Fauquembergue.

Ter viering van het vijftigjarig bestaan van den Verein für Hamburgische Geschichte heeft eenige jaren geleden het bestuur besloten, een oud archiefstuk, dat op het Staatsarchiv te Hamburg bewaard wordt, uit te geven, nl. het „Handlungsbuch Vickos von Gelderson." Dit is thans geschied door de goede zorgen van Dr. Hans Nirrnheim en Dr. J. H. Hansen. Voor de kennis van de handelsgeschiedenis is deze uitgave natuurlijk een kostelijk stuk materiaal en een uitvoerige inleiding en practisch ingerichte registers maken het gebruik gemakkelijk. Het eigenlijke „Handlungsbuch" loopt van 1367 tot 1392 en bevat posten van allerlei soort door elkander, daarna komt het „Rentenbuch" (1377—1411) en eindelijk het „Schuldbuch" (tusschen 1360 en 1366). Vicko von Gelderson was geboortig uit Lüneburg, maar had zich te Hamburg als lakenkoopman gevestigd. Hij stierf in 1391.

Zijne handelsbetrekkingen met de Nederlanden waren zeer aanzienlijk, vooral met Vlaanderen en met Amsterdam. Onder het door hem bij groote hoeveelheden ingeslagen laken wordt vermeld fabrikaat van Bergen-op-Zoom, 's Hertogenbosch, Dordrecht, Nijkerk, Roermond, Aardenburg, Schiedam en Tiel.

Ook voor de kennis van de waarde der levensmiddelen en voor de geldswaarde is in dit boek veel te vinden.

Gedrukt en uitgegeven bij Erven B. van der Kamp te Groningen.

